

Львівська обласна бібліотека для дітей
Навчально-бібліотерапевтичний центр «Ковчег»

ОСТРІВ Безпеки у світі Небезпек

на допомогу бібліотерапевту

Науково-практичний збірник

Львів
2012

ББК 78.34
УДК 02
О-76

Острів безпеки у світі небезпек: на допомогу бібліотерапевту / упоряд. Л.А. Лугова, Ю.В. Стадницька ; Львівська обласна бібліотека для дітей. – Львів, 2012. – 160 с.

Містить матеріали, накопичені впродовж реалізації проекту «Ковчег». Подано інформацію про бібліотерапію, її історію та розвиток, функції та можливості застосування, викладені відомими українськими та зарубіжними дослідниками, психологами, психотерапевтами та письменниками. Розкрито секрети налагодження роботи, наведено перелік літератури, підібраний для якісного «лікування» книгою. Уміщено також казки, оповідки та вірші, написані сучасними письменниками і українськими та польськими бібліотекарями.

Стане у нагоді бібліотекарям-фахівцям, котрі вирішили пізнати суть бібліотерапії та впроваджують набуті знання у своїй роботі, а також психологам, психотерапевтам, педагогам.

Упорядники: Лугова Л.А., Стадницька Ю.В.

Львівська обласна бібліотека для дітей: 79008 Україна, м. Львів, вул. Винниченка, 1;
<http://lodb.org.ua>

Навчально-бібліотерапевтичний центр «Ковчег»

Видання здійснене за фінансової підтримки програми «Бібліоміст» (www.bibliomist.org) Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX)

© Львівська обласна бібліотека для дітей, 2012
© Рейнарівич Х., обкладинка, 2012

Зміст

Передмова	5
<i>Лугова Л.</i> Бібліотека для дітей: безпечно місце в небезпечному світі	6
<i>Стадницька Ю.</i> Куди тримає курс «Ковчег»: практика бібліотерапії	10
Розділ I. БІБЛІОТЕРАПЕВТИЧНІ СТУДІЇ.....	13
<i>Купіна О., Каламай Т.</i> Книга зілжює	15
<i>Карівець І.</i> Основи бібліотерапевтичної діяльності	21
<i>Огар Е.</i> Дитина як читач у світлі психічного розвитку особистості.....	33
<i>Вознічка-Парузель Б.</i> Бібліотерапія: від теорії до практичної діяльності	40
<i>Дрешер Ю.</i> Основные средства и возможности библиотерапии.....	45
<i>Вознічка-Парузель Б.</i> Казкотерапія в бібліотеках для дітей	59
<i>Романчук О.</i> Терапевтичні історії в роботі з травматичним досвідом дітей	67
Розділ II. РЯТІВНЕ КОЛО ЧИТАННЯ	73
<i>Іваницька Д.</i> Бібліотерапія – модна тенденція чи традиція?.....	75
<i>Дрешер Ю.</i> Организация и управление библиотерапевтическим процессом	79
<i>Вознічка-Парузель Б.</i> Мистецтво створення релаксаційних казок	89
<i>Столярова І.</i> Библиотерапия: использование в библиотеках Республики Беларусь	91
Створюємо терапевтичні історії для дітей (за Стівом Баранчаком).....	102
Підказки для бібліотерапевта: наукові та методичні видання	104
Підказки для бібліотерапевта: художня література	110
Розділ III. КОВЧЕГ ЦІЛЮЩИХ ІСТОРІЙ	123
Пригоди маленького кошенятка.....	125
Сніжок	127
Михайликів сон	129
Лелеча оповідка	130
Пригода Коськи.....	131
Пригоди маленького Міка	133
У страхів великі очі.....	135
<i>Єгорушкіна К.</i> Дерево щастя.....	137
<i>Думанська О.</i> Принцеса Горошинка	139
<i>Міхаліцина К.</i> Про Зайчика, який хотів бути пташкою	142
<i>Кондрас С.</i> Томек, Брут і Сар`ян	148
<i>Думанська О.</i> Хто лякає Олю?	154
<i>Думанська О.</i> Хто на світі найсильніший?	155
<i>Думанська О.</i> Що поробляє сон вночі?	157
<i>Думанська О.</i> Хто вартує наше місто?	159

ПЕРЕДМОВА

Сьогодні бібліотека для дітей трансформується і до основних своїх завдань додає нові. Вона стає місцем безпеки для сучасних дітей, батьки яких змушені жити у шаленому темпі. Добре, коли мама і тато мають сили і час на пізнання світу дитини. Але наш досвід свідчить, що сучасним українським дітям часом бракує уваги. І вони приходять до нас, звіряють нам свої таємниці і тривоги, питають поради, шукають підтримки.

Спілкування з юними читачами спонукало нас до пошуків рішення, і так визрів проект «Ковчег», основним завданням якого було найефективніше допомогти сучасній дитині у боротьбі з її труднощами. Але як діяти, коли бібліотекар – не психолог-фахівець, а чуйна добра людина, здатна відгукнутись?

Як часто буває, рішення знайшлося у нашій роботі: ми звернули свої погляди на практичне застосування бібліотерапії. Адже, це те, що зазвичай робить бібліотекар-фахівець: слухає дитину, вивчає її запит і рекомендує відповідну якісну літературу, здатну допомогти подолати життєві негаразди. У процесі роботи ми здобули досвід, яким хочемо поділитись із іншими бібліотекарями-фахівцями. За підтримки програми «Бібліоміст» Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) ми спромоглись видати нашу збірку, яка складається з трьох важливих частин.

У першому розділі «Бібліотерапевтичні студії» ви знайдете інформацію про бібліотерапію, її історію та розвиток, функції та можливості застосування, викладені відомими українськими та зарубіжними дослідниками, вченими, психологами, психотерапевтами та письменниками.

Другий розділ «Рятівне коло читання» допоможе вам організувати бібліотерапевтичний процес у вашій бібліотеці, вкаже шляхи налагодження роботи, розкриє методи роботи, надасть перелік літератури, підібраний для якісного «лікування» книгою.

Третій розділ «Ковчег цілющих історій» містить казки, оповідки та вірші, написані як сучасними письменниками, так і українськими і польськими бібліотекарями, котрі спробували втілити здобуті теоретичні знання у бібліотерапевтичній практиці. Кожен твір має свою мету і може бути використаний для конкретного запиту, а також доповнений завданнями та техніками, які допоможуть закріпити результат при роботі з дітьми.

Сподіваємось, що наш досвід, теоретична база та методичні рекомендації стануть у нагоді бібліотекарям-фахівцям, котрі вирішили пізнати суть бібліотерапії та впроваджують набуті знання у своїй роботі.

БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ДІТЕЙ: БЕЗПЕЧНЕ МІСЦЕ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ СВІТІ

Чи легко бути дитиною..? Як ви думаєте, чи легко бути дитиною в шаленому ритмі життя, коли у заклопотаних дорослих не завжди є час зупинитися, пригорнути і вислухати маленьку людину. Порадити, що робити, якщо у дворі ходить величезне котисько, якого ти так боїшся або завтра мама веде тебе до таємничого стоматолога і це, напевно, дуже страшно і небезпечно, а сусідський хлопчик не хоче з тобою бавитись... і ще безліч дуже-дуже важливих проблем.

І тільки вони, ці заклопотані дорослі, можуть зарадити дитячим проблемам. Зупинитися, вислухати і пригорнути. Пишаюся, що серед таких дорослих в списку довіри дитинства є й дитяча бібліотека. Бо на наших з вами полицях можна відшукати чудодійні ліки: від нудьги і самотності, від страхів і образ. А ліки ці – книги. Казки і оповідання, гуморески і вірші. Так, книги, які лікують людей. І таке лікування називається бібліотерапія.

Народження проекту. Вже два роки у Львівській обласній бібліотеці для дітей реалізується проект бібліотерапевтичного спрямування – «Навчально-бібліотерапевтичний центр «Ковчег». Відкриття цього центру стало можливим завдяки перемозі бібліотеки у конкурсі проектів «Навчально-інноваційна бібліотека» програми «Бібліоміст».

Проект народився як результат багаторічної співпраці зі школою-інтернатом №2 та благодійною організацією «Карітас», що опікується розумово неповносправною молоддю. Для вихованців з Центру дозволя та соціальної реабілітації неповносправних людей спільноти «Карітас» бібліотека й до початку проекту щотижнево проводила різноманітні заходи, спрямовані на допомогу адаптації цих людей в суспільстві, опанування ними навичок життя, правил поведінки.

Зі школою-інтернатом №2 бібліотека працює постійно, і немає такого учня в цьому навчальному закладі, який би не користався послугами бібліотеки. Ми часто спостерігали, як ці інтернатівські діти, мов гідкі каченята, компенсують нестачу уваги і любові дорослих зухвалою поведінкою, які вони непристосовані, не обігріті добром і теплом близьких. Тому ми завжди намагались допомагати їм, але поглиблена індивідуальна, бібліотерапевтична робота з вихованцями інтернату почалася саме завдяки проекту.

Мета проекту

- Перетворити бібліотеку на територію, дружню до дітей – вихованців шкіл-інтернатів та молоді з проблемами розумового розвитку: психолог вислухає дитину, бібліотекар навчить правилам поведінки в Інтернеті, за допомогою спеціально підібраних книг або Інтернет-ресурсів підкаже, як подолати психологічні проблеми – дитячі страхи, негаразди в родині, хвороби близьких, непорозуміння з друзями;
- Навчити дітей та молодь безпечному користуванню комп'ютерами, віртуальному спілкуванню, отриманню психологічних порад у віртуальній психологічній службі бібліотеки;
- Навчити дитячих бібліотекарів Львівської області використовувати комп'ютерні технології і методики бібліотерапії для заспокоєння психологічних та вікових проблем дітей та молоді та надати їм інформацію про бібліотерапевтичні ресурси, які можна використати в роботі.

Що зроблено? За час дії проекту проведено десятки групових бібліотерапевтичних заходів. Крім бібліотерапевтичної складової, відбуваються комп'ютерні тренінги, спрямовані на виховання комп'ютерної грамотності та інформаційної культури. Всі заняття в рамках проекту розділені на модулі:

- Інтернет-ковчег
- Книжковий ковчег
- Бібліотекар поспішає на допомогу
- Бібліотерапевтичні знання – бібліотекарям.

В роботі з дітьми бібліотекарі використовують інтерактивні форми: ігри, вікторини, геймерські змагання, майстер-класи, творчі лабораторії; вони передбачають активне включення дітей в процес самопізнання, експерименту, формують довіру до дорослих, готовність поділитися з ними своїми проблемами. Заходи комп'ютерного модулю передбачають навчання учасників проекту навикам самостійного пошуку інформації, передавання отриманих знань ровесникам. Ось, наприклад, тематика занять, спрямованих на виховання комп'ютерної грамотності:

- WWW – як не заблукати – Інтернет-лабіринт;
- Я пишу тобі листа: віртуальний епістолярій (ця тема охоплювала не лише «технічну» сторону: створення електронної поштової скриньки та відправлення файлів, але й історію та культуру листування, поштовий етикет, правила створення електронних листів);
- Довіряй але перевіряй: детективне Інтернет-розслідування (правила безпеки в Інтернеті);
- З чого все почалось або чому Віндовс Віндовсом назвали: мандрівка в «далеке минуле» Інтернету;
- За порадою... в Інтернет: бюро добрих Інтернет-порад;
- Допомога через... Інтернет: віртуальна подорож (сайти, на яких можна отримати психологічну допомогу);
- Малюємо валентинки та ін.

Для організації бібліотерапевтичних занять з дітьми ретельно відбиралася література, за якою можна проводити подібні заняття, кожна книга пройшла психолого-педагогічну експертизу. Це казки Василя Сухомлинського, притчі Бруно Фереро,

бібліотерапевтичні казки польського бібліотерапевта Марії Моліцької, твори сучасних українських та зарубіжних авторів.

Тематика бібліотерапевтичних занять, що систематично проходять в бібліотеці, торкається проблем, означених дітьми в анкетуваннях, або тих, якими вони поділились з психологом на сторінках «Щоденника довіри»: лінощі і дружба, неповторність кожної людини і страх перед темрявою, наші мрії і вчинки, щастя і біль.

Для ефективної реалізації проекту до штату бібліотеки прийнято бібліотекаря, яка має паралельну освіту педагога-психолога. Нею налагоджені щоденні індивідуальні психологічні консультації для дітей та батьків, організовано ведення «Щоденника довіри» (спочатку він існував тільки у вигляді зошита, а згодом була створена і його електронна форма за допомогою програми Skype), на сайті бібліотеки з'явилась сторінка психолога, яка тепер містить матеріали проекту. Психолог проводить також семінари для бібліотечних працівників, тренінги та індивідуальні заняття.

Під час дії проекту посилена увага приділялася навчання бібліотечних працівників бібліотерапевтичним методикам. Особливо цікавим для нас було знайомство з польським бібліотерапевтичним досвідом. Дитячі бібліотекарі Львівщини стали учасниками циклу семінарів-тренінгів «Бібліотерапія від Броніслави Парузель», проведених зарубіжним тренером – пані Броніславою Вознічкою-Парузель, професором Торунського університету, одним з провідних польських фахівців в галузі бібліотерапії. Під час тренінгів бібліотекарі познайомились з особливостями бібліотерапевтичної діяльності, дізнались, які дитячі проблеми може вирішувати бібліотекар, а які потребують втручання психологів і психотерапевтів, а також всі учасники тренінгів мали можливість спробувати написати бібліотерапевтичні казки та тексти, розробити сценарії проведення бібліотерапевтичних занять. Всі накопичені бібліотекою матеріали виставлені на сайті бібліотеки <http://lodb.org.ua/nashi-proekty>, а також представлені у цій збірці.

Бібліотека видала низку матеріалів на допомогу бібліотерапевтичній діяльності: рекомендаційні списки літератури «Казкотерапія», список літератури для небайдужих батьків «Першокласні труднощі», серію книжкових закладок «Бібліорецепти» та ін.

Література як мікстура. Надзвичайно важливо, що нашим проектом зацікавились видавці. Книжкова серія «Книготерапія» – такий чудовий подарунок зробило нам видавництво «Грані-Т» – наш партнер по Ковчегу. В цій серії вже вийшло друком шість книг.

Серед них оповідання Оксани Луцшевської «Втеча» – про хлопчика, який боюється невідомого страшного ЩЕП-ЛЕН-НЯ, повість Ганни та Петра Володимирських «Хлопчик, якого подарували цуцику» – зворушлива повість про хлопця, який мріяв про справжнього друга, оповідання Богдана Жолдака «Про чисті ручки» та ін.

Серія «Книготерапія» – це практична допомога дорослим, підказка, як допомогти дитині подолати труднощі і проблеми зростання. Цю серію разом створюють талановиті сучасні письменники, креативні художники, а також лікарі, психологи і педагоги, які в кінці кожної книги дають практичні поради батькам.

Друге видавництво, яке вирішило взяти участь у реалізації бібліотерапевтичного проекту бібліотеки – знане всіма тернопільське видавництво «Навчальна книга – Богдан». Воно розпочало видання бібліотерапевтичної серії «Казка не казка,

батькам – підказка», перша книга з якої – збірка бібліотерапевтичних історій «Як зарадити Марійці», написаних письменницею Оксаною Думанською. Збірка була презентована на 18 Форумі видавців у Львові. Ми пишаємось, що видавець зазначає у передмові, що ця серія є частиною бібліотечного проекту.

Наші перемоги. 11 квітня 2011 р. у Національному центрі «Український дім» у Києві відбувся Ярмарок інноваційних бібліотечних послуг та електронного самоврядування. Співорганізаторами події виступили Міністерство культури України, Програма «Бібліоміст», УБА, Програма сприяння Парламенту II (PDP II) Агенства США з міжнародного розвитку (USAID), а також відділ преси, освіти та культури Посольства США в Україні та компанія Microsoft.

Свої здобутки відвідувачам ярмарку, представникам влади, депутатського корпусу, колегам-бібліотекарям, представили 40 найкращих бібліотек України. Приємно відзначити, що у число кращих українських бібліотек увійшла і наша бібліотека.

Інноваційний проект бібліотеки – Навчально-бібліотерапевтичний центр «Ковчег» посів I місце в конкурсі проектів у номінації «Інновації бібліотек щодо надання соціальної допомоги вразливим верствам населення». Заступник Голови Верховної Ради України Микола Томенко вручив бібліотеці грамоту і цінні призи – сканер і книги для поповнення бібліотечного фонду.

Реклама проекту. Розпочинаючи проект, ми намагались забезпечити широку інформаційну підтримку, підкреслити його важливість та унікальність для бібліотек Львівщини. За час дії проекту, з листопада 2010 року, на сторінках преси з'явилося понад десяток статей і повідомлень про діяльність Ковчегу, більше двох десятків інформаційних повідомлень було розміщено у блозі «Бібліотечна палата», співавторами якого ми є, а також у блозі бібліотеки «Бібліородзинки» і на сайті бібліотеки. Судячи з коментарів, які залишають наші колеги, проект викликав неабиякий інтерес. Нашим досвідом зацікавились білоруські колеги, завдяки чому координатори проекту мали можливість представити проект на Міжнародному семінарі «Библиотерапия как инновационное направление в деятельности библиотек» в м. Могильові.

Наші партнери. Хочу зазначити, що всі, до кого ми звертаємось із пропозицією взяти участь у нашому проекті, охоче нам допомагають і активно співпрацюють. З початку проекту нашими партнерами стали: Броніслава Вознічка-Парузель – директор інституту наукої інформації і бібліології (Польща, Торунь), Оксана Думанська – письменниця, доцент кафедри видавничої справи і редагування Української академії друкарства, видавництво «Грані-Т», видавництво «Навчальна книга – Богдан», львівські психологи, книгознавці, педагоги, бібліотекарі.

А це означає, що наш проект продовжуватиметься, що бібліотеки нашої області зможуть бути для своїх маленьких читачів своєрідними «аптеками для душі», справді безпечним місцем у небезпечному світі.

Лариса Лугова,
*директор Львівської обласної
бібліотеки для дітей*

КУДИ ТРИМАЄ КУРС «КОВЧЕГ»: ПРАКТИКА БІБЛІОТЕРАПІЇ

Скажіть, дорослі, хто б хотів бути самотнім? Хто б хотів залишитись наодинці зі своїми проблемами, тоді як оточення стверджувало б, що ці проблеми – це лише ваші фантазії та вигадки? Не думаю, що охочих буде багато. Але уявіть на мить, що вам, наприклад, 7-8 років і ви страшенно боїтесь увійти до своєї кімнати увечері, коли тіні в темряві ворухнуться і хочуть вас поглинути, а ваші батьки або вихователі, плакаючи у вас «дорослість» і самостійність, переконують, що лише бурхлива уява заважає вам (і їм) спокійно існувати... Тоді, за обставинами і за особистісними психологічними характеристиками, ви можете глибоко вдихнути і йти назустріч кошмару або влаштувати істеріку і отримати ще шквал роздратування і звинувачень в «нечемності». Так чи інакше, будь-який з цих сценаріїв згодом призведе до накопичення образи та тотального відчуття самотності.

Звісно, сучасні дорослі не всі однаково реагують на дитячі «капризи». На щастя, сьогодні уже є достатньо інформації про психологію дитини та різноманітних посібників з виховання. Проте не всі батьки після виснажливого робочого дня мають емоційні ресурси на своїх дітей, хоч як би вони їх не любили. Здебільшого, часто можна почути таку думку, що діти самі можуть дати собі раду і переростуть свої страхи. А що ж робити малюкам? Куди йти з цим вантажем? Де шукати розуміння і підтримки?

Саме такі діти, саме з такими проблемами самотності і невідворотності своїх страхів, знайшли прихисток і розуміння у нашому «Ковчезі». І було радісно спостерігати, коли в процесі бібліотерапевтичних занять дівчора все більше і більше довіряла, почувалась у безпеці, вчилась розрізняти свої емоції, знайомилась зі своїми страхами і вчилась з ними товаришувати або ж розкривала свої таланти, вчилась мріяти...

Особливо тішать вогники, які з'являються в очах вихованців школи-інтернату, душі яких відгукнулись на тепло, яке ми їм даємо. Спочатку вимушено жорстокі та стримані діти не бажали навіть зізнаватись, що вони чогось можуть боятись, не хотіли контактувати і слухати будь-кого, хто говорив з ними про світлі сторони життя, але за два роки роботи вони розтанули, і дозволили нам побачити ті часточки їхньої душі, які ще не зачерствіли, у яких є тепло, у яких живуть найпотаємніші мрії та бажання, наприклад, стати пілотом літака, розвезити хліб на великій машині, мати повноцінних і здорових батьків, стати балериною...

Проведене серед дітей опитування і спостереження за ними виявили поліпшення рівня соціальної адаптації, формування навичок конструктивної поведінки, підвищення емоційного фону внаслідок бібліотерапевтичних занять. 78% дітей зазначило, що читання (або слухання) відповідних книжок підвищує їм настрій, дає приклад, як діяти в житті, як втілювати свої мрії, спонукає до спостережень і висновків.

Робота зі страхами і проблемами дітей наштовхнула нас згодом на думку зробити цикл психоедукаційних семінарів для батьків «Любити чи виховувати?». Так, було проведено кілька зустрічей, присвячених проблемам спілкування батьків і дітей, проблемам співрозуміння і стилям виховання. За відгуками учасників, можна визначити, що такі гуртки потрібні батькам, оскільки вони можуть не лише почути думку психолога, а й поділитись своїми страхами і проблемами, які виникають в родині, вислухати подібні історії та поділитись власним досвідом батьківства і материнства.

Пливли з нами в нашому ковчезі й підлітки та старші школярі, які спочатку відсторонено ставились до пропозиції розкрити свій внутрішній світ, але згодом, завдяки «Щоденнику довіри», в нас сформувалась група підлітків, які щотижня приходили на бібліотерапевтичні заняття циклу «Королівство внутрішнього світу», в процесі яких пізнавали себе, вчилися знаходити в собі свої невідомі часточки, вчилися розуміти своїх батьків, отримували навички спілкування з ровесниками, зростали, розкривали свої таланти і боролись зі своїми «дорослими» страхами.

Що треба для такої роботи? Або хто має проводити такі заняття? Насамперед, це має бути людина, яка любить людей, любить дітей, знає або намагається пізнати світ сучасної дитини. Також ця людина має орієнтуватись у світі літератури і вміти влучно підібрати кожному відповідно до його проблеми текст, який би допоміг осмислити свою життєву ситуацію. Процес бібліотерапевтичного заняття загалом нескладний: вислухати, визначити найбільшю проблему, підібрати відповідний текст для самостійного читання або для читання у групі, прочитати, обговорити найяскравіші моменти для читачів, дати дітям час для осмислення прочитаного і продукування власних рішень. Додатково, так би мовити для закріплення, можна застосувати методи арт-терапії, фільмотерапії, музикотерапії тощо. Наприклад, молодшим дітям можна запропонувати намалювати свої страхи і на папері зробити їх смішними, тобто нейтралізувати їх; старшим школярам можна запропонувати відео, сформоване з відповідних епізодів різних фільмів, які яскраво ілюструють, наприклад, стилі людських взаємостунків, а потім вислухати їхні рефлексії. Для дорослих і дітей можна використати елементи рольової гри запропонувати розіграти невеличкий спектакль.

Впродовж існування проекту «Ковчег» ми намагались розкрити усі таємниці бібліотерапевтичного процесу в семінарах і тренінгах для бібліотекарів, додати до їхніх вмій і навичок ще нові, пов'язані із цілеспрямованим лікуванням дитячої душі. Серед тематики тренінгів особливо запотребованими, за результатами опитування учасників, стали ті, що знайомили із елементами арт-терапії в процесі бібліотерапії, навчали писати бібліотерапевтичні тексти (найцікавіші увійшли до цієї збірки), розкривали схеми спілкування та ін.

Практика проведення тренінгів показала свою ефективність, довела, що всі складні негативні процеси можуть бути скореговані бібліотекарем. Відсоткове співвідношення варіантів відповідей на прохання оцінити, наприклад, тренінг

«Стилі спілкування» розподілилося наступним чином: 70,5% за десятибальною шкалою дали оцінку 10 балів; 11,8% – 9 балів, 11,8% – 8 балів; 5,9% – 6 балів. Тренінг «Робота з нашими негативними емоціями» був оцінений так: 47% – 10 балів; 17,6% – 9 балів; 11,8% – 8 балів; 11,8% – 6 балів; 5,9% – 5 балів.

Загалом, судячи з відповідей, у 72,7% респондентів внаслідок проведених в межах проекту тренінгів сформовано розуміння процесу організації та проведення бібліотерапевтичних занять (10 балів); 18,2% поставили оцінку 8 балів. Майже всі опитані стверджують, що їм достатньо наданої інформації щодо особливостей застосування методів бібліотерапії в повсякденній бібліотечній практиці (58,3% дали оцінку 10 балів), 16,6 % оцінили в 9 балів, так само 16,6% респондентів дали оцінку 8 балів. Внаслідок наших студій збільшилась частота застосування отриманих навичок у роботі 58,3% бібліотек. В них ця робота ведеться постійно. Набуває розвитку бібліотерапевтична діяльність ще в дитячих бібліотеках 33,4% учасників проекту.

Судячи з оцінок в анкетах, учасники переконані в ефективності навчального проекту. Він став не лише заходом, спрямованим на розвиток бібліотерапевтичної функції дитячих бібліотек, але й базою для розвитку практичних навичок бібліотекарів, практичному закріпленні знань.

Окрім того, анкетування дозволило виявити, що респондентів цікавить досвід проекту «Ковчег», впровадження бібліотерапії в практику роботи дитячих бібліотек з урахуванням всіх труднощів. Цікавлять методико-бібліографічні матеріали на допомогу початківцю-бібліотерапевту. Є зацікавлення в проведенні додаткових тренінгів для працівників ЦБС.

Побажання наших бібліотекарів, котрі брали участь у проекті, ми намагались врахувати, укладаючи цей збірник, і сподіваємось, що всі, хто цікавиться теорією і практикою бібліотерапії зможе доповнити свої знання представленою інформацією.

Юлія Стадницька,
*психолог Львівської обласної
бібліотеки для дітей*

Розділ I

Бібліотерапевтичні студії

Олександра Купіна,
*зав. відділу науково-консультативної
підтримки бібліотек, соціології,
інновацій та маркетингу ЛОДБ*

Тетяна Каламай,
*бібліотекар 1-ї категорії,
Львівська обласна бібліотека для дітей*

КНИГА ЗЦІЛЮЄ

Бібліотерапія – це перспективний напрям діяльності бібліотек, що займається вивченням впливу спеціально підібраної літератури на стан здоров'я хворої людини. У статті «Книга зцілює» містяться загальні теоретичні викладки основних понять та ключових елементів бібліотерапевтичної діяльності.

Бібліотерапія бере свій початок з сивої давнини. Раніше в церковних бібліотеках зберігалися видання релігійного змісту, прочитавши які, люди заспокоювались і знаходили вихід зі складних життєвих ситуацій. В епоху Відродження книги стали більш доступними широкому колу читачів, і лікарі почали використовувати їх з лікувальною метою. Так, один лікар з Англії у XVII столітті радив своїм пацієнтам читати роман Сервантеса «Дон Кіхот», а в інших країнах лікарі рекомендували своїм хворим, крім приписаних ліків ще й прочитати 2-3 сторінки розважальної літератури. Згодом у бібліотеках при лікарнях хворим все частіше стали пропонувати читати гумористичні твори, розважальні книжки, детективи та пригодницьку літературу. Офіційно термін «бібліотерапія» було визнано у 1916 році Асоціацією бібліотек США. У колишньому Радянському Союзі у 20-30-х роках XX ст. вивчення лікувального впливу художніх творів на здоров'я людини проводилося у бібліотеках будинків відпочинку та пансіонатів.

Що ж таке бібліотерапія? Це – перспективна область діяльності, яка поєднує досягнення медицини, психології, педагогіки та бібліотечної справи. Усі вітчизняні та закордонні вчені дотримуються думки, що завданням

бібліотерапії є вивчення особливостей читацького сприймання під час хвороби і розробка засобів психологічної корекції за допомогою спеціально підбраної літератури. Наукове обґрунтування бібліотерапії одержала лише на початку ХХ століття з розвитком психоаналізу. Книга вже стає не лише зберігачем знань, медичних рекомендацій, але й безпосередньо – ліками.

У наш час бібліотерапія як засіб допоміжного лікування використовується у багатьох країнах світу. Так, у США є 7 центрів, які визначають та впроваджують цей напрямок, подібні організації існують і в європейських та азіатських країнах. Вона є темою наукових конференцій, які проходять в Україні і закордоном. На цих засіданнях вона висвітлюється як один із засобів традиційної медицини. В інформаційному потоці з цієї тематики зустрічаються праці і статті теоретичного та практичного змістів.

Поняття «бібліотерапія» кожен науковець трактує по-своєму. Ф. Алптуна (Франція) та Д. Збонсакова (Словаччина) відводять бібліотерапії допоміжну роль при лікуванні. Р. Чечьярд (Австралія), навпаки, вважає її професійним засобом лікування розладів емоційного та нервового походження, який можуть використовувати лише кваліфіковані спеціалісти за допомогою бібліотекаря.

На думку соціолога гематологічного наукового центру РАМН Н. Назаркіна, книга може бути не лише засобом для вирішення особистих проблем або корекційним засобом, але й своєрідною допоміжною анестезією. Він доводить на прикладах, що трапляються випадки, коли неможливо зняти біль медикаментами, але за допомогою книги можна значно зменшити його. При тяжких формах захворювань, коли хвороба захоплює мозок або нервові закінчення, і не можна використовувати знеболювальне, останнім засобом для зняття болю залишається психологічне заміщення, а найбільш дієвим є читання. Німецький дослідник Х. Вендт вважає, що бібліотерапевт повинен володіти знаннями з психоневрології, психотерапії, працювати разом із психологом або лікарем.

Питання термінології та теорії бібліотерапії розглядали також у своїх працях учені Д. Робінсон, Х. Ельсер, К. Лак, Е. Стользенберг, Х. Свободова, Кутанін, Симоненко, Крайденко. Аналізуючи теоретичні розробки вчених США, Фінляндії, Австралії, Канади, Швеції, Франції, Ізраїля, Японії, Данії, Росії, ПАР, не можна не помітити, що усі вони переконані, що бібліотерапія не є панацеєю, але відіграє велику роль у лікуванні і реабілітації хворого.

Об'єктами впливу бібліотерапії є дорослі і діти – здорові фізично, але з травмою душі, або люди, які мають аномалії в розвитку, вади зору, слуху тощо. Бібліотерапію можна також використовувати при захворюванні на ДЦП, але при гострих психічних та психосоматичних станах такі мето-

дики заборонені. Адже в цьому випадку всі зовнішні подразники можуть спричинити загострення захворювання. Отже, потрібно дотримуватись трьох основних принципів бібліотерапії: допоможи, не зашкодь, розвивай.

Психологи б'ють на сполох – сьогодні з'явилася ще одна проблема – «недолюблені» діти. Це «маленькі старенькі», яким не вистачає уваги та любові батьків. Вони не вміють гратись, виявляти свої почуття, байдужі, уникають контактів з ровесниками або жорстокі з ними. Поступово агресивність стає для них єдиним засобом спілкування зі світом. Зникають рамки між поняттями «добро» і «зло». Відкрити для таких дітей світ, навчити добру можна лише за допомогою бібліотерапії.

Останнім часом реабілітаційні функції взяли на себе і бібліотеки. Переважно це стосується роботи з дітьми-інвалідами, бо дітям знайти вихід із кризової ситуації, яка є наслідком душевних або фізичних травм, буває набагато важче, ніж дорослим. Один з найбільш дієвих засобів для дитини – література, правильно підбрана бібліотекарем, психологом і лікарем.

Книга не лише містить корисну інформацію – вона сприяє підвищенню самооцінки дитини. Наприклад, читання автобіографій відомих, знаменитих людей, які, будучи інвалідами, домоглися визнання, допомагає дітям усвідомити мету, до якої слід прагнути, і зрозуміти, що навіть при важких хворобах можна стати корисним суспільству, людям. Читаючи художню пригодницьку літературу, дитина, яка перенесла якусь травму, забуває про свою трагедію. Адаптаційна програма бібліотерапії, крім читання книг, може також складатися із самостійної письмової творчості дітей. Коли дитина вже є не пасивним спостерігачем, а партнером, самостійним автором, що допомагає їй позбутися комплексів.

Є дуже влучний вислів: якщо ти не в змозі змінити ситуацію, зміни своє ставлення до неї, – цим психологічним настроєм повинні користуватися ті, хто займається бібліотерапією. Бібліотекарі, знаючи про її можливості, вважають інколи, що одержати бібліотерапевтичний ефект можна від будь-якої цікавої книги. Чи це насправді так? Адже книга не може бути однаково цікавою для всіх читачів. У результаті проведеного в Росії вибіркового опитування 100 хворих дітей виявилось, що 20% з них люблять читати гумористичні, веселі книжки М. Носова, Ю. Драгунського, В. Голяккіна, А. Мілна, А. Ліндгрена, 60% – надають перевагу фантастиці, 20% – казкам і пригодкам. А от доросла аудиторія хворих переважно захоплюється релігійною літературою, цікавиться популярними авторами, зокрема Л. Андрєєвим, К. Кастанедою, О. Менем.

Провівши останнім часом такі дослідження, бібліотекарі дійшли висновку, що тріада «бібліотекар – психолог – читач» – найкращий варіант у впровадженні бібліотерапії в масових бібліотеках. Спробуємо довести це. Психолог у бібліотеці – це не просто професіонал з базовою університет-

ською освітою, а знавець мотивації поведінки особистості. Він допомагає вибрати потрібні форми і методи, використати різні психологічні концепції, методики, щоб зацікавити читача колізією вчинків героїв книг, показати на прикладі, як себе поводити в подібних ситуаціях у реальному житті. Психологи знають, що надмірне захоплення фантастикою в дитинстві може привести в майбутньому до захворювання на алергію (це доведено експериментально). Отже, він ніколи не порадить алергіку фантастику, а натомість, спробує змінити ставлення читача до цього жанру.

Що ще зможе зробити психолог у дитячій бібліотеці? Створити службу психологічної підтримки – вважає методист-психолог О.П. Колобкова. Діяльність психолога має бути спрямована, в першу чергу, на дітей, що належать до так званої, «групи ризику» або «дітей вулиць», які залишилися без догляду з різних причин. Потребують уваги психолога і підлітки у перехідному віці, коли їм так потрібно допомогти розібратися у змінах, які відбуваються у їхніх організмах. Психолог допоможе створити у бібліотеці куточок психологічної допомоги, в якому діти отримуватимуть діагностичну та консультативну психологічну підтримку, зокрема відповідатимуть на запитання анкет, проходитимуть психологічні тести, вирішуватимуть проблеми, пов'язані зі складністю перехідного віку та розмовлятимуть про свої відносини з батьками. У кабінеті психолога в бібліотеці можна також створити службу довіри «Цілком таємно», де діти ділилися б своїми особистими проблемами.

Чому саме психолог потрібний бібліотеці? Здається, що все погане забувається, але це – ілюзія. Просто з часом ми перестаємо відчувати душевний біль від образи, а те, що викликало цей біль, переходить із свідомості у підсвідомість, накопичується, посилюючи напругу і формуючи своєрідний внутрішній психічний «нарив». Рано чи пізно на фоні якогось стресу, що буде саме тою останньою краплею і переповнить чашу, він дасть про себе знати проявом невроту або іншим захворюванням на нервовому ґрунті.

Методом психоаналізу, за З. Фройдом, можна з'ясувати, як виник невротичний конфлікт, скажімо, між підлітком і батьками або однолітками, і осмислити його причину. Без професійної допомоги психолога зробити це неможливо. Адже непрофесіонал може замість потрібної книги запропонувати книжку – «конфліктер», що тільки погіршить стан дитини.

А як ставляться самі психологи та психотерапевти до бібліотерапії? На жаль, до недавнього часу вони не довіряли цьому способу лікування. Але зараз ситуація змінюється. Так, наприклад, спеціалісти із Асоціації незалежних психіатрів, робота яких ґрунтується на принципах поваги до особистості, зацікавились широкими можливостями бібліотерапії. Потрібно лише спільними зусиллями лікарів, психологів, реабілітологів і бібліотекарів знайти ту літературу, якої потребують сьогодні наші читачі-хворі.

Наше завдання – допомогти дітям знайти саме ті книги, які їм до душі. Перші кроки вже зроблено. В Україні ведеться бібліотерапевтична робота з дітьми, організована вона і в нашій області. Стрийська РДБ розробила комплексну цільову програму «Дитина», якою передбачено проведення спільної бібліотерапевтичної роботи разом зі службою у справах неповнолітніх, Асоціацією інвалідів, школою-інтернатом для слабозорих дітей. Цікавий досвід напрацьовано у Львівській МЦБС за програмою «Біда чужою не буває» з дітьми з обмеженими фізичними можливостями та дітьми-сиротами. Дитячі бібліотеки Львова надають допомогу соціально незахищеним дітям та дітям-інвалідам. Бібліотерапевтичною діяльністю вони займаються у дошкільному закладі для дітей з вадами зору, в обласній лікарні з проблем Чорнобиля, в інтернаті для розумово відсталих дітей. Мета цієї програми – допомогти дітям адаптуватись у колективі, залучити їх до систематичного читання, створити їм умови для змістовного проведення дозвілля. Намагаються створити бібліотерапевтичну програму для роботи з сиротинцями колеги з Дрогобицької МЦБС. Організують бібліотерапевтичну роботу і в соціально-реабілітаційному закладі Городоцької РЦБС. Там створено так званий, умовно, «тюремний» проект, мета якого – повернути дітей до нормального життя, підтримувати і розвивати їхні потреби у навчанні, читанні, культурному розвитку. Методом проб та помилок працюють у Городоцькій РДБ, але головне – морально підтримують тих, хто зробив хибний крок. Служба соціально-психологічної допомоги разом із бібліотекарями намагається повернути цих дітей до позитивно-орієнтованого способу життя.

Протягом трьох років у Львівській обласній бібліотеці для дітей діє авторська бібліотерапевтична програма естетичного розвитку сліпих дітей «Дотик». Її мета – витягнути дитину з темряви самотності, дати їй можливість відчувати радість спілкування із здоровими ровесниками.

Література

1. Белова Н. Дом окнами в детство [Текст] : про работу библиотеки с детским домом / Н. Белова // Библиотека. – 2001. – № 9. – С. 61-63.
2. Библиотерапия и библиотеки для пациентов [Текст]. – Харьков, 1974.
3. Вольперт И. Психотерапия [Текст] / И. Вольперт. – Л., 1972.
4. Грибанова И. Зачем нам нужен психолог [Текст] / И. Грибанова // Библиотека. – 1998, – №9. – С. 43.
5. Диянская Г. Принципы обслуживания инвалидов в Дании [Текст] / Г. Диянская // Библиотека 1998. – № 3. – С. 86-88.
6. Дрешер Ю. Кого и как лечит книга [Текст] : современное состояние библиотерапии за рубежом / Ю. Дрешер // Библиотека. – 1999. – № 3. – С. 68-70.

7. Казаринова И., Соколова Н. Центр психологической защиты личности [Текст] / И. Казаринова, Н. Соколова // Библиотека. – 1999. – № 6. – С. 47-48.
8. Келлер Т. Хорошая книга – тоже лекарство [Текст] / Т. Келлер // Библиотека. – 1999. – № 4. – С. 27-28.
9. Кукатова Г. В чем специфика работы с инвалидами [Текст] / Г. Кукатова // Библиотека. – 1998. – № 11. – С. 91-92.
10. Ловка О. Новини в галузі бібліотечної психології [Текст] / О. Ловка // Бібліотечна планета. – 1999. – № 1. – С. 37.
11. Нижегородова Н. Обслуживание инвалидов : опыт нескольких лет [Текст] / Н. Нижегородова // Библиотека. – 1998. – № 1. – С. 70.
12. Никанорова Л. Как помочь социально незащищенным [Текст] / Л. Никанорова // Библиотека. – 2001. – № 9. – С. 63-64.
13. Панова Р., Овчинников Ю. Психолога вызывали? [Текст] / Ю. Овчинникова, Р. Панова // Библиотека. – 2000. – № 1. – С. 41-42.
14. Смирнова Н.М. Мы должны быть милосердными [Текст] : обслуживание детей с отклонениями в физическом развитии / Н.М. Смирнова // Библиотека. – 1997. – № 6. – С. 67-68.
15. Тимофеев А. Лечит слово [Текст] : о первом международном семинаре по библиотерапии / А. Тимофеев // Библиотека. – 2000. – № 4. – С. 37-39.
16. Тунина О. Остров доброты. Программа «Милосердие в библиотеке» [Текст] / О. Тунина // Библиотека. – 2000. – № 3. – С. 62-63.
17. Федорина И., Чекшезерова Н. «Наставление разума и лечение душ» [Текст] / И. Федорина, Н. Чекшезерова // Библиотека. – 2001. – № 5. – С. 46-47.
18. Чехова С., Бойко В. И нам сочувствие дается [Текст] : обслуживание детей-инвалидов / В. Бойко, С. Чехова // Библиотека. – 1996. – №3. – С. 43
19. Яцкова Е. Дано ли нам предугадать...по результатам собственных исследований [Текст] / Е. Яцкова // Библиотека. – 2001. – № 4. – С. 75-77.
20. Ященко Н., Колобова О. Айболит для подростков [Текст] / Н. Ященко, О. Колобова // Библиотека. – 2001. – № 8. – С. 30-32.

Ірина Карівець,
психолог

ОСНОВИ БІБЛІОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

З історії бібліотерапії. Під бібліотерапію розуміють використання літератури, що має на меті допомогти людям впоратися з емоційними проблемами і стресами, викликаними різкими змінами у житті або ж для сприяння особистісному зросту і розвитку.

Британські вчені експериментальним шляхом з'ясували, що читання книг – найкращий спосіб розслабитися і зняти стрес. Нейрофізіологи з Університету Сассексу (Великобританія) виявили, що ні музика, ні прогулянка, ні відеоігри не розслабляли досліджуваних, так, як звичайне читання книг. Люди, що зазнавали сильного стресу розслаблялися і виходили із стану напруження швидше за все, занурившись у читання. Досліджуваним після вправ, що викликали стрес, було запропоновано вибрати спосіб релаксації, при цьому вимірюючи тонус м'язів і частоту пульсу. Читання викликало поліпшення стану на 68% за 6 хвилин. Показник впливу на зняття стресу прослуховування музичного твору – 61%, випивання горнятка чаю або кави – 54%, прогулянки на свіжому повітрі – 42%. На третину менше – всього на 21% – знижували стрес відеоігри, вони не поліпшували показники частоти пульсу. Нейрофізіолог Девід Льюїс відзначив, що для розслаблення було неважливо, якою саме книгою захопився досліджуваний. Медики вважають, що особливо корисним читання може бути для вагітних жінок, що відчувають часті стреси. Такі дослідження опублікувало американське торакальне товариство в Торонто.

Слово «бібліотерапія» вперше з'явилося у 1916 році у випуску «ATLANTIC MONTHLY», коли есеїст Семюел Кротерс об'єднав грецькі слова «книга» і «лікування» (biblion – книга і therapeia – лікування) для опису практики використання книг у лікуванні хвороб. Проте терапевтичне застосування читання є не новим винаходом, а пройшло випробування часом.

Наприклад, при вході у бібліотеку єгипетського фараона Рамзеса II висіла табличка: «Ліки для душі». У перших бібліотеках Греції також застосовували книги для лікування. Піфагор, видатний філософ-математик і відомий цілитель, поряд із травами та музикою успішно застосовував літературу, поезію для лікування низки захворювань. Греки, що славилися своїми трагедіями, розуміли важливість створення історій із максимальним терапевтичним ефектом. Аристотель описував ефект катарсису і стверджував, що саме переживання трагічної історії позбавляло публіку від хвороби, залишаючи її здоровішою тілом і духом.

У середньовічній Європі початок лікуванню книгою поклали перші церковні бібліотеки, в яких зберігалися переважно книги релігійного змісту, що дарували віруючим надію і заспокоєння. У XIII ст. читання Корану у Каїрському госпіталі вважалося частиною лікувального процесу. Бібліотеки знаходилися під опікою церкви до початку доби Відродження. В епоху Відродження бібліотерапію почали активно застосовувати лікарі. Так, англійський лікар Т. Сагейдем радив своїм пацієнтам читати «Дон Кіхота» Сервантеса.

З XIX ст. лікувальне читання поширюється у США. У 1916 р. відбувається з'їзд Американської Асоціації лікарняних бібліотек, на якому було обговорено «техніку виконання замовлень пацієнтів», яким потрібна допомога у розумінні їхніх проблем і назвали її «бібліотерапією». Спершу застосування бібліотерапії обмежувалося лікарнями для ветеранів I-ої Світової війни. Ця програма мала на меті допомогти солдатам впоратися із психологічними травмами, які вони отримали на війні. Із розвитком технологій, медицини і психології, бібліотерапія поширилася і на освітню та психо-соціальну сферу. У 50-ті роки бібліотерапію почали застосовувати у лікуванні дітей. Для цього використовували читання класичної художньої літератури. Починаючи з 60-х років бібліотерапія почала працювати на професійному рівні: їй присвячуються семінари, конференції, симпозиуми, спеціалісти активно працюють в бібліотеках та інших установах, створено асоціації бібліотерапевтів, готуються спеціальні кадри у США та Німеччині, у книгарнях продаються збірки терапевтичної поезії, оформлені як лікарняні рецепти.

Щодо України, то у 1927 році професор Ілля Вельвовський, невропатолог за фахом, учень родоначальника Харківської психотерапевтичної школи професора К.І. Платонова, в психотерапевтичному диспансері почав застосовувати бібліотерапію у лікуванні пацієнтів. У 1967 році з ініціативи професора Вельвовського в санаторії «Березівські мінеральні води» (Харківська область) було відкрито перший в СРСР кабінет бібліотерапії. Завідувачем кабінету призначили бібліографа Агнесу Михайлівну Міллер. Власне, завдяки Міллер бібліотерапія з методики перетворилася в самостійну наукову дисципліну, що знаходиться на межі бібліотекознавства та психотерапії.

Бібліотерапія: мистецтво чи наука?

1. Мистецтво. Немедичне застосування читання для зцілення визначає мистецьку функцію бібліотерапії. У цій категорії бібліотерапія являє собою недиригентну форму керівництва читанням або ж індивідуальний засіб самопомоги. Вчителі і бібліотекарі дають змогу ознайомитися із ретельно підібраними текстами, які можуть допомогти у вирішенні незначних особистих проблем. Бібліотерапія може запропонувати дитині, яка глибоко переживає розлучення батьків, роман, персонажем якого виступає дитина, що зустрілася із тою самою сімейною проблемою. У книзі вигадана дитина вчиться давати собі раду, покладаючись на підтримку однолітків, власні особистісні ресурси і оптимізм. В ідеалі, учень ототожнює себе із цим героєм і усвідомлює, що він не єдиний, хто має справу з цією проблемою, спостерігає як персонаж знаходить її вирішення, і починає по-іншому дивитися на власну ситуацію. Зрештою, книга має стати моделлю для наслідування. Як вид мистецтва бібліотерапія є недиригентною; саме від читача залежить, що саме із тексту він засвоїть, що він чи вона вважатимуть відповідним особистим переживанням, питанням чи цілям.

2. Наука. Наукова бібліотерапія – це цілеспрямована терапія, що визначається як одна із технік для структурування взаємодії між бібліотерапевтом і учасником, яка ґрунтується на спільному використанні літератури. Бібліотерапевтом є професіонал-медик, який, як правило, вдається до психоаналітичного підходу у терапевтичних сесіях, які відбуваються віч-на-віч. Лікарі, психіатри і психологи спершу ставлять клінічний діагноз, а тоді рекомендують книги, що базуються на специфічному синдромі чи хворобі пацієнта. Як правило, у типовому випадку психотерапевт може робити наступне:

- рекомендувати книгу, що підсилює вплив психотерапії;
- використати матеріали для читання як привід для дискусії і аналізу під час психотерапевтичних сесій;
- задати пацієнту домашні завдання, що базуються на читанні.

Отже, бібліотерапія як наука, зосереджується на лікуванні, під пильним наглядом професійного лікаря, тих, хто страждає від серйозних фізичних або психічних недугів.

Цілі застосування бібліотерапії:

- 1) сформувати у людини адекватне уявлення про себе;
- 2) покращити розуміння людської поведінки і мотивації;
- 3) сприяти формуванню самоповаги;
- 4) допомогти людині розширити коло своїх інтересів;
- 5) зменшити емоційне і розумове напруження;

- 6) показати людині, що вона не перша і не єдина зустрічається із такою проблемою;
- 7) показати, що існує більше, ніж одне вирішення певної проблеми;
- 8) допомогти людині говорити про цю проблему вільніше;
- 9) допомогти розробити конструктивний план дій для вирішення проблеми.

Перш ніж вдаватися до бібліотерапії, слід пам'ятати, що це не випадкова рекомендація певної книги окремій людині – це продумана послідовність дій, яка вимагає ретельного планування.

Учасники бібліотерапевтичного процесу. Бібліотерапевт, хоча і є організатором бібліотерапевтичного процесу, не спостерігає його з боку. Він бере участь у заняттях як людина, що підтримує і стимулює так зване терапевтичне співтовариство. У педагогічній терапії з елементами бібліотерапії можуть брати участь учні, батьки та вчителі.

У кожній школі є декілька різних груп учнів, які можуть потребувати підтримки, а саме:

- недостатньо розвинені учні, що потребують допомоги з подолання почуття власної неповноцінності, що мають дуже занижену самооцінку, а також мають проблеми у певній соціальній групі клас, сім'я;
- учні із хронічними хворобами, які не можуть змиритися зі станом свого здоров'я. У них великі труднощі в навчанні, а оскільки вони хворіють, то відчують себе гіршими за інших учнів, але не миряться з цим становищем, і не задоволені поганими результатами у навчанні. Такі учні часто ведуть себе невідповідно до прийнятих моральних і соціальних норм;
- учні з порушеннями в поведінці, що впливають з емоційних порушень або інших причин;
- дуже здібні учні, які, проте, не витримують тиску вчителів та батьків, що очікують від них ще більшого;
- учні, у яких є проблеми з законом;
- учні, які відчувають себе скривдженими (вдома, у школі, в групі);
- діти, у яких є проблеми в навчанні (менш здібні, із зниженими інтелектуальними можливостями, з порушеннями зору та слуху, з дефектами мови, зі специфічними порушеннями математичних та інших здібностей, педагогічно занедбані).

Батьки таких учнів мають можливість зіграти важливу роль в терапії своїх дітей, а спільні заняття бібліотерапевта з учнями можуть сприяти з'ясуванню та усуненню проблем, що викликають у них напруження. Найчастіше батьки не можуть впоратися самотужки із наступними проблемами:

- загальне неприйняття дітьми;

- почуття безсилля у їх вихованні;
- почуття сорому, яке батьки відчують перед дітьми і вчителями;
- страх за збереження життя недостатньо розвиненої або хворої дитини.

Бажано, щоб батьки теж пройшли відповідний вид терапії, а потім включилися в терапевтичний процес лікування дітей, проводячи з ними якомога більше часу. За рекомендацією бібліотерапевта батьки також можуть продовжувати розпочату терапію самостійно.

До терапевтичних дій мають також доєднуватися всі вчителі, які навчають дитину. Вони можуть на своїх заняттях (застосовуючи різні терапевтичні техніки) зменшити страх до вивчення предмета або до власної особистості, допомогти учню усунути прогалини в знаннях, а також підтримати і зміцнити відчуття безпеки та віри в себе. Вчитель, що практикує бібліотерапію має володіти такими якостями:

- бути наділеною емпатією, характеризуватись легкістю в налагодженні контактів, умінням увійти в становище людини, що потребує допомоги, вмінням вести профілактичні бесіди і активно слухати співрозмовника, вмінти тонко оцінити терапевтичну ситуацію;
- вмінти добре визначати проблеми і потреби учасника бібліотерапії, ґрунтуючись на психолого-педагогічних знаннях, досвіді і інтуїції;
- добре знати літературу і можливості її впливу на учасника бібліотерапії у певній терапевтичній ситуації;
- використовувати багатий, різноманітний терапевтичний досвід (техніки драматизації, пластики, візуалізації та ін.);
- поводити себе офіційно або неофіційно, залежно від поставлених цілей терапії;
- вмінти проводити внутрішньогрупову комунікацію у декілька етапів:
 1. На першому етапі терапії – обговорення проблем учасника в колі присутніх
 2. На другому етапі терапії – учасники допомагають один одному, долаючи почуття ізольованості
 3. На третьому етапі – в атмосфері емоційної безпеки кожен може висловлювати свої думки і відстоювати свої погляди;
- приймати, а не оцінювати групу або індивідуального адресата терапевтичних впливів;
- бути поблажливим до себе та інших членів групи, розуміти, що жоден з методів не може стати універсальним засобом від усіх проблем, і що не всі пацієнти хочуть (або можуть) співпрацювати з терапевтом або іншими членами групи.

Кожен, хто бажає бути бібліотерапевтом, володіючи загальними психолого-педагогічними знаннями, повинен також:

1. Уважно спостерігати і досліджувати своїх клієнтів, що допомагає визначити точний діагноз та застосувати відповідну читацьку терапію, вибрати найефективнішу модель бібліотерапевтичної дії
2. Організовуючи бесіди в бібліотеці, давати можливість висловитися усім
3. Вмовляти висловитися перш за все тих, в кого є проблеми в навчанні
4. Так керувати дискусією, щоб її учасники повірили у власні сили, можливості та вміння скористатися словом і літературним текстом
5. З допомогою відповідно розробленого і пристосованого до терапевтичної ситуації читацького плану (художня література, науково-популярні видання, різні посібники та підручники) стимулювати зацікавленість учня, підтримувати його досягнення в навчанні та розвивати вміння справлятися з різними проблемами
6. Звертати увагу на способи читання і ставлення до прочитаних книг, яке пов'язане з психофізичним станом читача і змінами, які можуть відбуватися в ньому у зв'язку з хворобою або емоційними порушеннями
7. Використовувати кожен випадок для розмови, що дає підтримку, а якщо потрібно й для розмови суто терапевтичної.

Кожна дія бібліотерапевта має характеризуватися розумінням потреб підопічних, щирою сердечністю, а всі етапи терапевтичної роботи повинні бути відмінно вивчені, продумані і проаналізовані з різних боків.

Терапевтичний процес повинен забезпечити дітям:

- отримання позитивного досвіду, пов'язаного з актуалізацією власного інтелектуального потенціалу;
- надання допомоги у створенні такого образу людини з певними відхиленнями або хворої, в якому позитивні риси переважають над негативними;
- допомога у створенні довіри до себе і інших людей;
- вироблення поваги до своїх мрій та поглядів;
- отримання права на вирішення своєї долі (з дотриманням соціальних і моральних норм).

Самопідготовка бібліотерапевта включає в себе:

1. **Складання власної бібліотерапевтичної рецептури**, тобто спеціального ознайомлення з книгами з терапевтичної точки зору та створення списків літератури. Для початку жанрів має бути всього декілька, наприклад: медична література, наукова, сучасна українська література (по 2-5 назв). Тільки з часом рекомендується розширення рецептури за жанрами і кількістю книг. Необхідно скласти для себе короткі анотації з виписками, як на окремі розділи, так і

на окремі книги, на окремих авторів, в яких фіксуються найважливіші, яскраві теми, думки, проблеми розділів, творів, особистісні особливості авторів. Це допоможе бібліотерапевту-початківцю звертати увагу клієнта на відповідні тексти. А пізніше, коли рецептура з роками розшириться, анотації будуть покращувати орієнтування самого терапевта у всьому багатстві психотерапевтичних засобів. Вкрай бажано всі або більшість книг, які застосовуються в бібліотерапії, мати у власній бібліотеці і в бібліотеці психотерапевтичного кабінету для того, щоб позичати їх дітям, які не мають можливості самостійно знайти цю книгу в силу різних обставин. Крім того, у своїх «бібліоаптечних» книгах можна робити підкреслення, нотатки на полях, щоб полегшити орієнтацію, зосередити увагу як психотерапевта, так і дитини

2. **Орієнтування в можливостях бібліотерапії і її жанрів.** Проводиться при знайомстві з клієнтом. Під час бесіди доречно задати такі додаткові питання: «Назвіть 5 улюблених книг. Які книги справили на Вас у житті найбільше враження? Чому? Які справили на Вас найбільший вплив? Які допомогли? Чому? Які автори, на Вашу думку, найбільш на Вас схожі?»
3. При достатній орієнтації в особистісних особливостях пацієнта, характері труднощів і перспективності тих чи інших жанрів БТ при складанні плану психотерапевтичного лікування рекомендується для **кожного клієнта** про запас **скласти список літератури** з малою і великою «обоймою книг», навіть якщо ми не впевнені чи буде бібліотерапія застосовуватися. Необхідно підкреслити, що для терапевтичної літератури особливо важливо, щоб книги несли в собі якомога більше фактів, навіть якщо це наукові і філософські книги. Краще якщо приклади будуть стояти перед теоріями. Бажано дотримуватися книг динамічних, це привертає клієнта до очікування певних змін у майбутньому. Перше місце в бібліотерапії бажано відводити новітній літературі, виняток становлять белетристика, духовна література, філософія, для яких важлива перевірка часом
4. **Оволодіння методиками спрямування уваги, обговорення, інтерпретації.** Варто так звертатись до клієнта: «Прочитайте рекомендовані книги. Про те, що справить на Вас особливе враження, виявиться для Вас особливо цікавим, новим, корисним поговоримо пізніше ... Як Вам здається, як вчинив би основний герой книги на Вашому місці? А сам автор?». Після прочитання, зазвичай, задаються такі питання: «Яке загальне враження від книги (тексту)? Що потішило? Що насторожило? Чому можна навчитися в цій книзі для подолання своїх проблем?».

Основні етапи бібліотерапевтичної роботи. За Пардеком, процес бібліотерапевтичної роботи має 4 основні етапи:

- 1) з'ясування;
- 2) підбір;
- 3) презентація;
- 4) завершальна стадія.

Під час перших двох стадій мусять бути визначені потреби клієнта і підібрані книги, які відповідають специфіці його проблеми. Процес добору вимагає професійних умінь і навичок, оскільки книги повинні забезпечувати правдиву інформацію про проблему. Книги слід пропонувати обережно і цілеспрямовано, щоби клієнти змогли побачити подібність між собою і героями книги. Після того як клієнти зможуть ідентифікувати себе з головним героєм, вони вступають у завершальну стадію, під час якої вони діляться своїми відкриттями.

Правильно організований бібліотерапевтичний процес, за **І. Борецькою**, складається з декількох етапів:

- самостійне читання, слухання чи перегляд підібраних терапевтичних засобів (книг, фрагментів творів, використання театральних вистав або фільмів);
- ідентифікація себе з літературними героями і переживання під час контакту з героями творів відчуттів (позитивних чи негативних), які повинні активізувати або заспокоїти учасника бібліотерапії;
- входження в стадію катарсису – психічний стан, досягнутий під час або після закінчення читання, характеризується полегшенням, зникненням психічної напруги;
- «погляд у себе», опрацювання читачем (самостійно або з допомогою бібліотерапевта) важливих особистих проблем;
- зміна ставлення або поведінки учасника терапії.

Керолайн Шрудз виділяє 4 етапи у динаміці бібліотерапевтичного впливу:

- **ідентифікація** – клієнт ідентифікує себе з персонажем;
- **проекція** – клієнт проводить паралелі між подіями чи ідеями, представленими у тексті та своєю власною ситуацією;
- **катарсис** – клієнт емоційно включається в оповідь і стає здатним вивільнити придушені емоції у безпечних умовах;
- **осаяння** – після катарсису бібліотерапевт залучає клієнта до конструктивного обговорення його думок, почуттів, емоцій. Завдяки цьому впливові клієнт починає усвідомлювати, що його проблеми можуть бути вирішені, і бібліотерапевт рекомендує план дій щодо цього.

Алгоритм проведення бібліотерапевтичної роботи з клієнтом

1. Визначте проблеми клієнта. Це може бути зроблено за допомогою спостереження, особистої бесіди, розмови з батьками чи педагогами, аналізу письмових відповідей

2. Забезпечте клієнта(ів) відповідними матеріалами. Знайдіть книги, які заторкають проблему розлучення, смерті одного із членів сім'ї чи іншу, згідно із проблемами клієнта. При цьому пам'ятайте про наступне:
 - а) книга повинна відповідати читацькому рівню клієнта;
 - б) текст повинен відповідати рівню зрілості клієнта, аби викликати у нього інтерес;
 - в) тема читання має відповідати ідентифікованим потребам клієнта;
 - г) персонажі мають бути правдоподібними, аби клієнт міг їм співпереживати;
 - д) сюжет має бути реалістичним і залучати творчий підхід до вирішення проблем
3. Продумайте місце і час занять, а також те, як ці заняття будуть представлені клієнтові
4. Розробіть заняття, які відбуватимуться після читання чи слухання (наприклад, дискусія, малювання, драма, твір тощо)
5. Мотивуйте клієнта до роботи за допомогою занять, що передують читанню
6. Залучіть його до процесу читання чи слухання
7. Зробіть перерву і дозвольте клієнту декілька хвилин поміркувати над матеріалом
8. Допоможіть клієнту зробити відкриття за допомогою дискусії, складання списку усіх можливих способів вирішення проблеми чи якоїсь іншої діяльності.

Груповий та індивідуальний підходи у бібліотерапії. Залежно від ситуації може використовуватися **груповий** або ж **індивідуальний** підхід. **Згідно із Пардеком**, групи можуть бути потужним засобом у вирішенні емоційних проблем. Цей підхід дозволяє членам групи розділити спільний досвід. Це може створити відчуття приналежності і безпеки для тих, хто почувався би незручно у ситуаціях, де приділяється індивідуальна увага. Робота в групі може допомогти людині подивитися на проблему з іншої точки зору і краще зрозуміти проблеми інших людей.

Групова бібліотерапія, за **Ю. Дрешер**, проводиться з урахуванням вимог, що висуваються до будь-якого виду психотерапії з дітьми і підлітками. Найбільш доцільні вікові межі при створенні груп: 5-6; 7-11; 12-15 і 16-18 років. Кількісний склад групи: 8-12 осіб, бажано різностатеві групи, тривалість занять: 1,5 години; кількість занять: від 14 до 42; присутність батьків на заняттях обов'язкова; в одну групу можна включати дітей та підлітків з різними формами поведінкових відхилень.

Перший етап бібліотерапевтичної роботи з дітьми починають з читання тієї літератури, яка входить в коло читацьких уподобань даної вікової

групи. Так, у роботі з дошкільнятами благодатним матеріалом для читання і обговорення є казка, з підлітками – пригодницька література, зі старшокласниками – романтична, де яскраво виражена моральна проблематика. При цьому слід враховувати, що діти одного і того ж віку можуть стояти на різних щаблях читацького розвитку.

На наступному етапі роботи з дітьми та підлітками ефективним є перехід до психологічної літератури, що пояснює закономірності функціонування людської психіки, особливості психічних процесів і властивостей особистості, можливості і прийоми управління своїм психічним станом. У роботі з підлітками та старшокласниками можна вводити в коло читання критичну, літературознавчу і філософську літературу, що дозволяє оптимізувати сприйняття, оцінку і реакцію на навколишній світ.

Основи бібліотерапевтичної техніки. Починаючи роботу з клієнтами, слід ґрунтовно продумати, які з основних бібліотерапевтичних технік можуть дати найкращі терапевтичні результати.

До основних бібліотерапевтичних технік належать:

- голосне самостійне читання тексту;
- читання вибраних текстів в терапевтичній групі лідером групи або особою, що проводить заняття;
- слухання бібліотерапевтичних текстів з релаксаційним чи активізуючим характером;
- бесіди за прочитаними творами;
- написання листа літературному герою;
- «приміряння» клієнтом ролі обраного героя і розігрування сцен (драм), що відображають літературну ситуацію або фрагмент біографії літературних героїв учасниками занять.

Маленькі діти після прочитання книги найкраще реагують, коли їх просять намалювати малюнки, що зображають місце дії і героїв, інсценувати ситуації, зробити колажі і ляльки. Дітям дещо старшого віку після бібліотерапевтичної сесії можна запропонувати на вибір наступне:

- 1) розвинути зміст книги, використовуючи точку зору одного із персонажів, що відрізняється від точки зору автора;
- 2) створити інше закінчення або припинити читання перед останнім розділом і придумати відповідне закінчення;
- 3) намалювати серію послідовних малюнків або придумати телевізійну версію про найважливіші події книги;
- 4) інсценувати пригоду, описану в книзі, з пацієнтом у головній ролі;
- 5) взяти участь у дискусії, що стосується вирішення проблеми, з якою зустрівся один з персонажів книги;
- 6) обговорити сильні та слабкі сторони персонажа, з яким дитина отожднює себе.

Дітям підліткового віку для кращого розуміння переживань персонажа радять надати перевагу письмовим формам роботи: написанню листів чи іншого закінчення книги.

Переваги та обмеження бібліотерапії. Очевидною перевагою бібліотерапії є те, що вона дає її учасникам можливість зрозуміти себе, свої особливості, складність людської думки та поведінки. Вона також може сприяти соціальному розвитку, так само як і любові до літератури в цілому, і до читання зокрема. Вона послаблює відчуття ізольованості, яке може бути у людей з проблемами. Ефективність бібліотерапії може бути обмежена браком матеріалу із певних тем, так само як і неготовністю чи небажанням клієнта читати. Клієнти можуть також проектувати власні мотиви на персонажів і таким чином підкріплювати власні рішення. До того ж учасники можуть вдаватися до захисту і таким чином знецінювати дії персонажів, відмовлятися ідентифікувати себе з ними, чи навіть робити із них цапів-відбувайлів. Деякі із цих обмежень можуть бути подолані через продовження самого процесу, використання рольових ігор чи групових дискусій. Обмеження можуть стосуватися і самих бібліотерапевтів: вони можуть бути недостатньо ознайомленими із психологічними проблемами розвитку або не мати необхідних знань відповідної літератури. Тому бібліотерапевти мають бути належно підготовлені і ознайомлені з репертуаром літератури, придатної для використання у бібліотерапії. Обмеження можуть полягати також у самому процесі бібліотерапії. Наприклад, клієнти можуть виявитися неготовими обговорювати болючі теми або ж бібліотерапевти можуть самостверджуватися за рахунок клієнта.

Ці обмеження можуть бути подолані через продовження сесій, доки обидві сторони не виявлять готовність і бажання працювати, а також через записування на відео і обговорення вибраних сесій, для того, щоб бібліотерапевти змогли відстежити власні реакції на певних клієнтів, проблеми, повернення до історій, які на попередніх сесіях були розібрані поверхово.

Література

1. Алексейчик А. Е. Библиотерапия [Текст] : руководство по психотерапии / А. Е. Алексейчик; под ред. В. Е. Рожнова. – Т. : Медицина, 1985. – С. 304-319.
2. Балашова Е. В. Библиотерапия детства [Электронный ресурс] // Narod. RU. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа : http://libconfs.narod.ru/2004/s3/s3_p1.htm (дата звернення 26.06.12). – Назва з екрану.
3. Борецка И. Библиотерапия [Текст] : лекции / И. Борецка ; пер. с польского И. Ф. Пригульчик. Гродно : ГрГУ, 2007. – 99 с.
4. Бронникова Н. Г., Сократов Н. В. Библиотерапия. История вопроса [Электронный ресурс] // Учительская газета. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа : <http://www.ug.ru/02.37/ps9.htm> (дата звернення 26.06.12). – Назва з екрану.

5. Дрешер Ю. Н. Библиотерапия: теория и практика [Текст] : учеб. пособие / Ю. Н. Дрешер ; науч. ред. Т. И. Ключенко. – СПб. : Профессия, 2008. – 272 с.
6. Купіна О. Книга зцілює [Текст] : [прес-консультація про бібліотерапевтичний напрямок діяльності бібліотек] / О. Купіна, Т. Каламай // Світ дитячих бібліотек. – 2002. – № 4. – С. 11-13.
7. Трофимова Р. А. Библиотерапевтическая информация и проблема оптимизации её использования [Электронный ресурс] // Narod. RU. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа: http://libconfs.narod.ru/2000/2s/2s_p34.htm (дата звернення 26.06.12). – Назва з екрану.
8. Тюшина Е. И. Лечение книгой, или Библиотерапия [Текст] // Библиотечная жизнь Кузбасса : периодический сборник / Е. И. Тюшина / Департамент культуры Кемеровской области ; Кемеровская обл. науч. б-ка ; отв. ред. О. Е. Блынская. – Кемерово, 2003. – Вып. 3 (41). – С. 14-18.

Емілія Огар,
*професор кафедри видавничої
справи і редагування
Української академії друкарства,
кандидат філологічних наук*

ДИТИНА ЯК ЧИТАЧ У СВІТЛІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Ефективність роботи над дитячою книгою, як і подальша робота з нею під час організації дитячого читання, безпосередньо залежить від розуміння основних закономірностей та фактів розвитку психічних процесів і психічних властивостей юної особистості на різних етапах її індивідуального життя. Адже ними визначають зміст, обсяг та форми активного засвоєння дитиною духовного і практичного досвіду суспільства, пріоритетні види діяльності, особливості інтелектуального та емоційного зростання.

Саме тому письменники, художники, видавці, бібліотекарі, книгарі – усі, хто виявляється так чи інакше професійно «втягнутим» у сферу дитячої субкультури, мали б стежити за розвитком сучасної психології та педагогіки, орієнтуватися в різних підходах до проблем вікової та педагогічної психології, цікавитися відповідними напрацюваннями та рекомендаціями фахівців у цій галузі. Брак таких знань призводить до нерозуміння свого читача і невміння працювати для нього і з ним, до появи неефективної у виховному, пізнавальному, навчальному та естетичному плані книжкової продукції. У результаті – незадоволений попит і низька мотивація у дітей до читання.

Перші спроби вивчення особливостей дитячої психології пов'язують з іменем Віктора Т. Прейсера, засновника цього напрямку в науковій психології. Англійський вчений доводив, що основою індивідуальних відмінностей людини є біологічна спадковість, яка виявляє себе у її психічному розвитку. Вчений прагнув розкрити зміст дитячої душі (саме так називалася його книга «Душа дитини», що вийшла 1882 р.), описати особливості формування мовленнєвої, когнітивної, емоційної сфер дитини, а ще – і це вельми важливо – навчити дорослих розуміти її. Уже в ХХ ст. завдяки діяльності письменниці й активіст-

ки феміністичного руху Е. Кей, дослідженням відомих психологів і педагогів З. Фрейда, Р. Х. Квіка, Е. Фромма, Л. Виготського, Ж. Піаже, К. Гроса, Я. Корчака та інших тема дитинства набула особливої суспільної й наукової значущості. Не випадково, ХХ ст. увійшло в історію як «століття дитини».

Від початків у вивченні проблем розвитку психіки й особистості увиразнилися два основні напрями: біогенетичний та соціогенетичний. Попри спільне бачення основних джерел та рушійних сил психічного розвитку у позапсихічних чинниках, представники біогенетичного підходу визначальними у ньому вважали біологічні процеси, що відбуваються в організмі людини, натомість представники соціогенетичного – соціальні, в яких вона бере участь.

У тогочасній українській науці проблему самотності «дитячого світу», необхідності глибокого вивчення дитячої уяви і дитячої творчості піднесли С. Полоцькій, С. Русова, В. Калинович, Я. Ярема, С. Балей, В. Левицький та ін. Чимало висловлених тоді поглядів не втратили актуальності й до тепер. «Кожна дитина дуже відрізняється від дорослої людини», – всупереч стереотипному на той час уявленню про дитину наголошувала С. Русова. Досліджуючи психофізіологічні можливості дітей різного віку, педагог підкреслювала: «... існують загальні типи дітей і разом з цим – дуже великі різниці межі поодинокими дітьми; і з цією одмінною індивідуальністю дітей треба рахуватися...» [8; С.3]. С. Балей пов'язував психічний розвиток дитини з розвитком її когнітивних можливостей: усе починається з пізнання чуттєвих властивостей навколишніх предметів, початок мовлення дає можливість дитині ставити різноманітні питання, через гру вона поступово розширює свої знання про довкілля й у 6-7 років готова до систематичного навчання. Вчений вважав, що матеріалом для виховного процесу є вроджені властивості та інстинкти людини.

Новітні психологічні концепції, що поширилися у першій половині ХХ ст., не були однозначними і згодом серйозно переосмислювалися. Однак їхнє значення важко переоцінити: вони спонукали до кардинального реформування консервативної педагогічної та освітньої системи, перегляду принципів виховання, визначили увесь подальший розвиток наукової думки в тих галузях, які були пов'язані з вивченням дитинства. У контексті піднятої проблеми важливо, що ці зрушення дали поштовх до оновлення змісту й характеру адресованої дітям літературно-мистецької творчості, що відтепер могла опиратися на визнання суверенності дитячого світу, його рівноправності зі світом дорослих, усвідомлення важливої ролі дитячої книги як одного з найпотужніших інструментів культурної ініціації, що починається в дитинстві через прилучення до читання.

Аналіз основних теорій, що протягом ХХ ст. набули поширення у світовій науці (скажімо, динамічної концепції сексуального розвитку З. Фрейда, епігенетичної теорії розвитку Е. Еріксона, теорій соціального навчання Долара та Міллера, С. Сіре, когнітивної теорія Ф. Піаже та ін.), засвідчує, що вікова та педагогічна психологія рухалися в річищі розвитку природничих та філософ-

сько-соціальних наук, використовуючи відповідні напрацювання в багатьох суміжних галузях. Головним вислідом цього руху було усвідомлення кожної фази психічного генезису як конфлікту між внутрішніми інстинктивними потягами і вимогами оточення. Однак ні біологічні передумови, ні соціальне середовище не можуть впливати на людину поза її власною активністю [2], [3], [9].

Сьогодні українська педагогічна та дитяча психологія опираються на теорію вищих психологічних функцій Л. Виготського, розбудовану його послідовниками О. Леонтьєвим та Д. Ельконіним. Для Л. Виготського джерелом розвитку вищих психічних функцій було навколишнє середовище: спочатку вони виникають як форма колективної поведінки дитини, співпраці з людьми, та згодом набувають індивідуального характеру. Рушійною силою розвитку дитини є такі діяльнісні процеси, як гра, виховання, навчання.

О. Леонтьєв показав що характер психологічного розвитку залежить від змісту провідної діяльності на різних етапах дорослішання дитини: у віці до 1 року це емоційно-безпосереднє спілкування немовляти з дорослими; від 1 до 3 років – предметно-маніпулятивна діяльність; від 3 до 6 років – сюжетно-рольова гра; від 7 до 9 років (у молодшому шкільному віці) – навчальна діяльність; від 10 до 14 років (у підлітковому) – інтимно-особистісне спілкування; від 15 до 18 років (у старшому шкільному) – професійно-навчальна діяльність.

Довершив концепцію періодизації психічного розвитку особистості, на яку в нас прийнято опиратися, Д. Ельконін. Вчений виокремив три основні епохи: раннього дитинства, дитинства, підлітковості, і виявив, що протягом кожної епохи у розвитку дитини фази опанування завдань, методів і норм взаємин між людьми, а відтак опанування мотиваційної сторони діяльності, двічі чергуються з фазами формування інтелектуально-пізнавальних сил, операційно-технічних можливостей. Звідси походять так звана «криза трьох років» і «криза статевого визрівання». Розглядаючи послідовну зміну одних періодів іншими, Д. Ельконін сформулював гіпотезу про періодичність процесів психічного розвитку, яка полягає в закономірно повторюваній зміні одних періодів іншими [1]. При цьому переходи від раннього дитинства до дошкільного віку й від молодшого шкільного віку до підліткового відбуваються різко, стрибкоподібно.

На думку відомого українського психолога Г. Костюка, терміни переходу від однієї вікової стадії до іншої безпосередньо залежать від спілкування і діяльності. Відповідно до запропонованої ним концепції діалектичного характеру розвитку, вікові психічні особливості, окрім змісту та характеру спілкування і діяльності людини, визначаються такими чинниками, як історичний розвиток, спадковість, напрям виховання.

У вітчизняній видавничій та бібліотечній практиці читацьку аудиторію традиційно поділяють на чотири узагальнені вікові категорії дітей – дошкільного віку, молодшого шкільного віку, середнього шкільного віку, старшого шкільного віку. Причому доволі часто сусідні за віком групи читачів невмотивовано

об'єднуються: адже дитина у своєму психофізичному розвитку проходить значно більше етапів, демонструючи швидку зміну в інтелектуальних можливостях, у когнітивних, інформаційних потребах, естетичних уподобаннях, а відтак – у мотивах читацької поведінки. І те, що цікавить і хвилює дитину 7-8 років, для підлітка може видатися занадто «дитячим». Саме тому в роботі з дитиною-читачем і з дитячою книгою слід дотримуватись детальнішої, відтак конкретнішої вікової диференціації потенційних читачів, беручи до уваги притаманні кожній віковій групі психологічні риси та можливості сприйняття.

Досить порівняти найбільш поширені психологічні та педагогічні періодизації вікового розвитку індивіда¹, за якою на вік до народження до 18 років – вік потенційної читацької аудиторії дитячої та юнацької літератури – припадає щонайменше 6 періодів, кожний з яких має ще свою внутрішню диференціацію. До того ж, психологи вказують на те, що межі вікових періодів не є стабільними і чітко визначеними: по-перше, мінливою є сама категорія «дитинства», детермінована конкретними історичними обставинами (скажімо, сучасна семирічна дитина більш розвинута і фізіологічно, і психологічно від своїх однолітків, що жили десятки і сотні років тому, або акселерована), по-друге, вони конкретизуються особливостями індивідуального розвитку кожної дитини, її природним потенціалом, характером та змістом головного виду діяльності та виховного впливу на неї, прийнятими в певну епоху.

Як бачимо, реципієнтами (користувачами), а саме слухачами, глядачами, читачами власне дитячої книги можуть бути діти, що перебувають в таких періодах онтогенезу людини, як раннє дитинство, передшкілля, молодший шкільний вік. Книгу, адресовану читачам віком від 11 до 15 років, коректніше називати підлітковою, а читачам віком від 15 до 18 років, відповідно, юнацькою. Хоча у вітчизняній практиці традиційно усі вище означені групи охоплюються поняттям «дитяча».

Розглянемо коротко, якого змісту має набувати і сама дитяча книга, і робота з нею на різних етапах дорослішання її реципієнта [4], [5], [7]. Психологи вважають, що до перших контактів з книжкою дитина вже готова з 2-3-річного віку. Зрозуміло, що в такому віці ставлення дитини до тексту, твору, видання є досить специфічним, оскільки спершу у неї відсутні практично усі потрібні для цього вміння та навички, книжку вона використовує, передовсім, як іграшку, а не джерело інформації. Однак уже на цьому етапі при відповідній роботі маля здатне почати ставитися до книжки усвідомлено, робити перші спроби озвучувати побачене на ілюстраціях, повторювати почуте і запам'ятоване, імітувати процес читання, наслідуючи дії дорослих. Поряд з імітуванням у дітей, які належать до даної вікової групи, виробляються перші спроби справжнього читання. Та контакти з книжкою є ще доволі несистематичними, а сприйняття, відповідно, відбувається на рівні окремих слів та словосполучень. Тобто від-

¹ Періодизації Е. Еріксона, Д. Ельконіна, І. Підласого та ін.

бувається процес опосередкованого читання, результатом, якого є так зване номінативне сприйняття (дитина вчиться давати назви побаченому, засвоювати перший досвід через слова).

На початковому етапі розвитку читацької активності (швидше перших маніпуляцій з книжкою) малюкам необхідні пізнавальні видання-іграшки про навколишній світ з поясненнями найпростіших, найочевидніших зв'язків між різними явищами та предметами, переважно через їхню візуалізацію. Цілком об'єктивно у виданнях до цієї вікової категорії переважають ілюстрації. Слід також враховувати, що у віці від 2 до 5 років мозок дитини виконує дуже складну функцію, пов'язану з опануванням ресурсів рідної мови. Дитина в такому віці починає точніше розуміти, а згодом й використовувати втілені у мовленні зв'язки між позначуваними об'єктами.

Слід зважати й на те, що на початкових етапах пізнавальної діяльності процеси запам'ятовування та розуміння слів у малюків відбуваються ніби окремо від сприйняття тексту, не спроможні мислити «про себе», вони часто промовляють вголос все, про що думають. Концентруючи усі зусилля на тому, щоб прочитати слово і прочитати правильно, малюк часто не розуміє прочитаного. Для того, щоб допомогти йому зосередитися на змісті, на значенні, у самих текстах, рівно ж як і в роботі з ними, використовують прийом повтору (часто неодноразового), повернення до щойно прочитаного.

Вік 6-8 років, який психологи називають періодом власне дитинства, характеризується тим, що дитина цілком готова до самостійного систематичного повноцінного навчання і тоді опанування навички читання стає для неї обов'язковим завданням. Рівень осмисленого ставлення до самої книжки підвищується – з предмета гри вона перетворюється на об'єкт активного розумового опрацювання. Оскільки функції мовлення та мислення нарешті об'єднуються в одне ціле, у дитини формується здатність думати, міркувати «про себе». Мовчазне читання є важливим досягненням цього періоду, воно свідчить про розвиток внутрішнього мовлення. А ще – у цей період дитина відкриває для себе символічну функцію мовлення. Тому видання, призначені навчати дітей читати, повинні, окрім реалізації своїх безпосередніх настанов, ще й сприяти формуванню позитивної мотивації та емоційного ставлення наймолодшого читача до читання як вельми важливого виду діяльності в житті людини.

У ранньому дитинстві дитина діє в зовнішньому плані, оперуючи безпосередньо з предметами і змінюючи їхній стан на властивості, натомість у періоді власне дитинства, ці дії трансформуються у внутрішній план, перетворюються на мовленнєві, що набувають форми дії з образами або з ознаками (словами, числами тощо). Якщо у передшкільні дітям властива конкретність мислення (при розв'язанні розумових задач вони виходять з означених словами конкретних предметів та їхніх зображень), то під час навчання у початковій школі

поруч із наочно-образним, конкретним мисленням поступово розвивається мислення образне (дитина оперувати вже не конкретними, а просторовими та уявними предметами). На цій стадії важливо навчити дитину мислити – активно відшукувати зв'язки і взаємозалежність між подіями, явищами, предметами, виокремлювати у текстах та зображеннях найсуттєвіше, найважливіше, розрізняти головне і другорядне, загальне і конкретне.

Протягом 9-11 років (період зрілого дитинства) для дитини нарешті важливими стають часова і просторова визначеність подій, зображених у творах, вона поступово відходить від фантастичної манери оповіді, казкових сюжетів і віддає перевагу манері реалістичній, а також реальним, а не вигаданим героям, бажано, ровесникам. У такому віці діти уже прагнуть відчувати себе безпосередніми учасниками життя, що вирує довкола них. Усе це вимагає від книги суттєвого розширення жанрово-тематичної палітри, ускладнення інтерпретації викладених у творі колізій, перенесення основних акцентів із зображення на сам текст.

У період від 11 до 14 років, який часто визначається як підлітковий, дитина насправді переживає три стадії, важливі для свого становлення: передпідліткова або перехідна від молодшого шкільного до підліткового віку (10-11 років); власне підліткова (12-13 років); перед'юнацька або перехідна від підліткового до юнацького віку (14-15 років). Проходячи їх, дитина, по суті, «виходить» з дитинства і впритул наближається до дорослості. Цим переходом визначається основний зміст її фізичного, розумового, морального, соціального розвитку. Наслідком динамічного становлення самосвідомості підлітка стає прагнення підлітка урівнятися в своєму життєвому статусі з дорослими людьми, вже сформованими особистостями. Через це він часом надто гостро вимагає від навколишнього світу визнання його самостійності, рівності із дорослими, хоча насправді інтелектуальні та соціальні передумови для цього лише починають формуватися. Слід наголосити на тому, що усвідомлення власного дорослішання не приходить до усіх одночасно, динаміка цих процесів залежить від індивідуального розвитку юної особистості, від зовнішніх обставин, однак на цьому етапі воно є рушійною силою її психічного розвитку. Характерними ознаками підліткового віку є зміни у взаєминах із ровесниками, із протилежною статтю, а також становлення якісно нових взаємин із дорослими, зокрема батьками. Досить поширений конфлікт між прагненням належати до світу дорослих і фактичною неготовністю до цього.

Якщо в період власне дитинства у становленні інтересів дитини важливу роль відіграють дорослі – батьки, вчителі, то у підлітковому віці зацікавлення формуються вже більш самостійно. Зі спостерігача усього, що діється довкола, підліток, завдяки розвитку самосвідомості, здатності до самооцінки, самостійного мислення, перетворюється на активного учасника навколишнього життя. У нього виникає потреба визначитися з моральними ідеалами та цінностями.

Усе це перетворює підлітків на вельми непросту, однак вельми цікаву читацьку аудиторію. Адресована їй література повинна бути чутливою до принципів інших, ніж, скажімо, у молодших школярів, читацьких запитів, Читач прагне відчути, що вона «подорослішала» разом із ним – за змістом, тематикою, системою образів, мовою та стилем написання, способом викладу, використанням відповідних засобів популяризації спеціальних знань тощо. Підлітку вкрай важливо відчути поважне ставлення до нього як читача [6].

Отож, цілком очевидно, що кожна вікова читацька група має свої психологічні особливості, що є однією з найважливіших передумовою сприйняття дитиною книги і читання взагалі, формування читацьких інтересів та кола читання кожної дитини зокрема. Вплив книги на свідомість дитини, її здатність формувати світогляд та розвивати інтелект, емоційну, духовну сферу юного читача залежить від того, наскільки точно під час створення враховано її адресність, а також від того, чи вчасно вона зустрине свого читача.

Література

1. Возрастная и педагогическая психология [Текст] : Тексты / сост. и коммент. М. Шуаре. – М. : МГУ, 1992. – 272 с.
2. Вікова психологія [Текст] : курс лекцій : навч. посіб. / Н. Гуцуляк, Н. Рудюк. – Чернівці : Рута, 2007. – 96 с.
3. Загальна психологія [Текст] : Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Либідь, 2005. – 464 с.
4. Огар Е. Дитяча книга як об'єкт сучасної науки і критики [Текст] / Емілія Огар // Вісник Дніпропетровського нац. ун-ту. – 2006. – Вип. 1. – С. 344-348. – (Сер. Літературознавство. Журналістика)
5. Огар Е. Комунікативний статус сучасної дитячої книги [Текст] / Емілія Огар // Мова і культура : Зб. наук. пр. – К. : Вид. дім Дм.Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. III. – Ч. 2. Міжкультурна комунікація. – С. 92-100
6. Огар Е. Особливості читацької поведінки сучасних підлітків [Текст] / Емілія Огар // Вісник ДНУ. – 2008. – Вип. 9. – Соціальні комунікації № 1. – С. 109-115. – (Сер. Літературознавство. Журналістика)
7. Огар Е. Роль вікового критерію у типології видань для дітей [Текст] / Емілія Огар // Записки УАД. – Львів, 2000. – Вип. 2. – С. 89-91
8. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання [Текст] / Софія Русова. – Прага : Український Громадський Видавничий фонд, 1924. – 123 с.
9. Ягупов В.В. Педагогіка [Текст] / В. Ягупов : Навч. посібник. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

Броніслава Вознічка-Парузель,
професор, директор
Інституту наукової
інформації і бібліології
Торунського університету ім. М. Коперніка

БІБЛІОТЕРАПІЯ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лікувальні властивості літератури були відомі давно, і багато людей – часто несвідомо – використовують читання з лікувальною метою, наприклад, для поліпшення настрою, заспокоєння, пошуку шляхів вирішення особистих проблем і т. ін.

Але бібліотерапія, як спеціальний вплив на людину або групу людей за допомогою правильно обраного тексту, є відносно новою сферою діяльності.

Термін бібліотерапія походить від поєднання двох грецьких слів: *biblion* (книга) + *therapeia* (допомога хворим, пізніше – лікування). Нині термін в основному означає терапевтичну діяльність за допомогою книг та інших матеріалів (читання спеціальних друкованих матеріалів чи текстів на альтернативних форматах).

Термін з'явився у 1916 році (в англійській формі *bibliotherapy*). 1916 – Samuel Mc Chord Crosters (Семюель Кротерс) на сторінках журналу «*Atlantic Monthly*» вперше застосував термін *bibliotherapy* для характеристики діяльності шпитальних бібліотек, які намагались допомогти вирішити психічні проблеми ветеранів I-ої Світової війни за допомогою спеціально підібраної літератури.

1920 – з'являється перше визначення поняття «бібліотерапія» в Оксфордському словнику англійської мови (*Oxford English Dictionary*). З того часу починається інтенсивний розвиток бібліотерапії та виникає все більше дефініцій цього поняття.

Бібліотерапії виникла в шпитальних і санаторних бібліотеках на основі досягнень медицини, особливо психіатрії, яка «поєднувалася» з методикою бібліотечної роботи, а згодом також з методами, яке пропонувало наукове книгознавство.

В процесі свого розвитку бібліотерапія збагачувалась методами і техніками психології, та почала застосовуватись в громадських та шкільних бібліотеках. Згодом бібліотерапія була адаптована педагогікою, завдяки чому вона почала використовуватись у виховних, освітніх і опікунських закладах. Приєдналася до неї також арттерапія (терапія за допомогою мистецтва, зокрема, образотворчого).

Як наслідок, бібліотерапія стала міждисциплінарною прикладною діяльністю. Кожна з дисциплін зробила свій внесок в її розвиток і сформувалось 3 основні відмінності (типи) бібліотерапії.

В рамках медичного напрямку утворилась **інституційна бібліотерапія**, призначена для лікування пацієнтів в лікувальних та закритих медичних установах.

В рамках психологічної терапії утворилась **клінічна бібліотерапія**, яка здійснюється психологами, найчастіше в психологічних консультаціях для осіб з порушеннями психіки.

Третій, найпопулярніший вид бібліотерапії – це **виховна бібліотерапія**, відома ще як розвиваюча або гуманістична. Вона належить до книгозавчо-бібліотекознавчої течії та використовує досягнення цих наук та педагогіки. Використовується у відкритому середовищі – бібліотеках, виховних закладах, інтернатах, дитячих садках, школах, а її учасники не потребують спеціального лікування.

Бібліотерапія пережила багато дефініцій, вироблених в межах тих дисциплін, в співавторстві з якими вона створювалась. Нас цікавлять книгознавчо-бібліотекознавчі визначення бібліотерапії.

Одним з найпопулярніших є визначення ALA (Американської бібліотечної асоціації), яке використовують більшість країн, що застосовують бібліотерапію в діяльності бібліотек. Це визначення не втратило своєї актуальності, незважаючи на те, що було прийнято ще у 1966 р.

Бібліотерапія – це застосування спеціально відібраних матеріалів для читання в якості терапевтичної допомоги в медицині та психіатрії, а також поради у вирішенні особистих проблем за допомогою керування читанням.

Ми бачимо двозначність: перша частина дефініції відсилає нас до медико-психологічних аспектів бібліотерапії. Друга частина – до психолого-бібліотечних аспектів, в якому поради та керівництво читанням виділяються як важлива функція, що має служити подоланню особистих проблем за допомогою спеціально відібраних матеріалів для читання.

Без сумніву, людям вистачає проблем, але особливо це відчувається в часи змін і ситуацій, до яких треба адаптуватись як окремим особам, так і суспільству в цілому.

Коли бібліотерапевтичні дії спрямовані на дорослих, найчастіше ми говоримо про гуманістичну бібліотерапію.

Щодо користувачів бібліотерапії, то нас цікавлять переважно молоді люди (від дошкільняти до підлітка), яким також не бракує труднощів і різноманітних ускладнень, пов'язаних з віковими і психологічними змінами періоду зростання.

Саме на дітей та підлітків найчастіше скеровані бібліотерапевтичні дії в бібліотеках, і саме вони є вдячними учасниками розвиваючої або виховної бібліотерапії. Тому зупинимось саме на цій категорії користувачів бібліотек.

В залежності від того, на групи яких користувачів спрямовані бібліотерапевтичні дії, вони можуть переслідувати різні цілі: адаптаційні функції (для дітей та молоді з різними видами неповносправності), функції ресоціалізації (для дітей та молоді з асоціальними проблемами), профілактичні функції (для молодих людей, яким загрожують проблеми емоційного характеру), загальнорозвиваючі функції (для всіх, хто переживає різноманітні труднощі і проблеми зростання).

Предметом бібліотерапії є процеси, що відбуваються (або мають відбуватися) з учасниками під впливом матеріалів для читання, спеціально відібраних з урахуванням раніше визначених потреб, розумових і вікових особливостей дітей та підлітків.

Предметом спостереження є не тільки учасники бібліотерапевтичного процесу, але й матеріали, відібрані для читання, а також їх вплив.

Бібліотерапія – це терапія читанням. Згідно Мау Нowie – це «використання літератури та аудіовізуальних матеріалів для відповідно організованої бібліотерапевтичної діяльності, яка впливає на розвиток особистості, і яка проводиться переважно у вигляді спрямованих дискусій та бесід» (1978). Ми бачимо, що наголос робиться на використанні різних матеріалів для читання, не тільки традиційних, а також на відборі відповідних матеріалів на різних форматах для висвітлення окремих питань.

У зв'язку з появою і активним розвитком мультимедійних і електронних продуктів, в бібліотерапії все активніше використовуються альтернативні матеріали, технічні засоби, що робить можливим активне включення в бібліотерапевтичну діяльність неповносправних осіб. Сучасні джерела інформації також є більш привабливими для е-генерації.

Фази казко/бібліотерапевтичного процесу:

- Ідентифікація – отожднення себе з героєм («він такий, як я»), чи з головною ідеєю, яку несе запропонований текст
- Проекція – «перекладання» посилення на власні переживання або проблеми («я відчуваю те саме, що він»)

- Катарсис (підняття, очищення, оздоровлення) – полегшення, що виникає з емоційним вирішення проблем («уфф, мені вже краще, можу зробити те, що він»)
- Розгляд – нова точка зору на власні проблеми, які роблять можливим включення «текстових» посилань до особистої системи цінностей і приводить до змін («я це зробила!»).

Підготовка до казкотерапії (методика):

Початок – приготування циклу зустрічей «Зустріч з книгою/казкою» (читання класичних казок вголос).

Інтеграційний характер «Зустрічей з книгою/казкою» (беруть участь здорові діти та діти неповносправні або ті, що мають проблеми).

Налагодження зв'язків між поколіннями шляхом запрошення до співпраці бабусь і дідусів (наприклад, бабці-казкарки).

Цикли «родинних читань» – подолання сімейної читацької неграмотності (приготування дорослих до ролі провідників по світу дитячої книги)

Методика-схема казкотерапевтичних дій відповідає загальній схемі бібліотерапевтичних занять і послідовно містить:

1. Діагностику проблем (за допомогою опитувань і розмов з батьками/або вихователями, через розмови і спостереження безпосередньо за дітьми-відвідувачами бібліотеки)
2. Визначення завдань і цілей занять (загальних і окремих), що відповідають поставленому діагнозу, рівню і можливостям учасників
3. Відбір казок і методів роботи з ними, планування перебігу занять згідно поставлених цілей
4. Планування проведення занять у визначених умовах
5. Опрацювання сценаріїв окремих занять
6. Приготування дидактичної допомоги, реквізиту і т. ін., що необхідно для проведення занять
7. Розробка принципів оцінювання ефективності всього циклу в цілому та окремих занять
8. Розповсюдження інформації про зустрічі з терапевтичними казками в локальному середовищі.

Схема бібліотерапевтичних дій для дітей старшого віку і підлітків аналогічна казкотерапевтичним заняттям з тою відмінністю, що учасники мають більші читацькі можливості, а при діагностуванні – слід брати до уваги власну думку дітей на їх проблеми.

Всі заняття мають бути добровільними, але контакти мають відбуватися за розробленою схемою.

Заняття мають відбуватися систематично, хоча б раз на тиждень, найкраще не менше, ніж протягом кількох місяців.

Надзвичайно ефективні бібліотерапевтичні заняття, пов'язані з віком дозрівання і різноманітними проблемами підліткового віку (наприклад, перше кохання, відносини з батьками, агресія, непорозуміння з ровесниками, різноманітні залежності та їх наслідки). Бібліотерапія також використовується з профілактичною метою.

Схема підготовки занять:

1. Вибір назви циклу занять (переважно, це загальна або літературна назва), з визначенням загальної мети
2. Визначення категорії учасників (віковий ценз і бажана кількість учасників – увага: терапевтична група має налічувати мінімум 6, максимум 15 осіб)
3. Визначення кількості запланованих зустрічей, часу реалізації цілого циклу та місця проведення занять

Розробка окремих сценаріїв

- Для кожного заходу має бути окрема назва
- Мета кожного окремого заняття має бути пов'язана з загальною метою циклу
- Час проведення має враховувати вік учасників (переважно 45 хвилин для старших, біля 20-25 хвилин для молодших)
- Надзвичайно важливим є метод подання матеріалу, наочні та дидактичні засоби, і, що особливо важливо – матеріали для читання
- Необхідно мати план проведення занять, алгоритм поведінки бібліотерапевта, запитань до групи, передбачуваних реакцій і принципів оцінки.

Казки, в т.ч. терапевтичні, демонструють малим читачам правила і приклади поведінки, дають їм базові знання про культурне середовище, в якому вони зростають.

Вони пробуджують уяву дітей. Ототожнюючи себе з героями казок, діти переживають нові пригоди та емоції. Ці казки приносять дітям чимало радості, дають можливість досягнути терапевтичного ефекту. Велику користь приносить бібліотерапія в роботі з підлітками. Варто займатися бібліотерапією в бібліотеках!

Юлия Дрешер,
*докт. пед. наук, профессор,
лауреат Премии правительства
Российской Федерации в области образования,
директор ГАУ «Республиканский медицинский
библиотечно-информационный центр»*

ОСНОВНЫЕ СРЕДСТВА И ВОЗМОЖНОСТИ БИБЛИОТЕРАПИИ

Смысл жизни заключается в деятельности, в процессе которой человек познает окружающий мир. В процессе деятельности создаются материальные условия жизни человека, без которых он не может существовать (пища, одежда, жилище), а также духовные «продукты»: наука, литература, музыка, живопись. В процессе деятельности человек изменяет окружающую действительность, своим трудом преобразует окружающий мир.

Наиболее универсальным, хотя и не полным определением деятельности принято считать следующее: деятельность есть специфически человеческая форма активного отношения к окружающему миру, содержание которой составляет целесообразное изменение и преобразование этого мира на основе освоения и развития наличных форм культуры.

Основным видом деятельности человека является социально обусловленный, осознанный, целенаправленный труд, главные характеристики которого присущи и профессиональной (предметной) деятельности. В процессе труда окружающий мир преобразуется в целях удовлетворения общественных и личных потребностей. Труд представляет собой сложное общественное явление, особенности которого зависят от характера орудий труда, социально-экономических условий и, прежде всего, от системы отношений, складывающихся в процессе деятельности. Трудовая деятельность является основной для человека.

Регуляция трудовой деятельности осуществляется на разных уровнях, которые возникают в процессе формирования цели и ее осуществления. Выявлено несколько оперативных уровней при выполнении сложной трудовой деятельности: 1) оперативно-целевой, связанный с формированием цели и

получением конечного результата труда; 2) оперативно-познавательный, обеспечивающий получение необходимых знаний для осуществления трудовой деятельности личности; 3) оперативно-функциональный, характеризующийся определенными эмоциональными переживаниями, связанными с удовлетворенностью или неудовлетворенностью личности своими поступками, поведением, мыслями, высказываниями, деятельностью.

Профессиональная деятельность – это определенный подвид трудовой деятельности, отличительная черта которой заключается в том, что это устойчивый род деятельности человека, требующий от него определенной квалификации (совокупности знаний, умений и навыков) и являющийся для него источником существования, что и становится для человека основным побуждающим мотивом деятельности.

Основные признаки профессиональной деятельности: ее социальный характер, обусловленный, с одной стороны, развитием производительных сил и производственных отношений, а с другой – субъективным отражением этих отношений личностью; целесообразность; обусловленность объективно-предметной реальностью; субъективные признаки трудового процесса (предмет, задачи и условия труда), обуславливающие конкретную профессиональную деятельность человека.

Учение – специально организованная, активная, самостоятельная познавательная, трудовая и эстетическая деятельность, направленная на усвоение знаний, умений и навыков, развитие психических процессов и способностей. Его общая структура включает в себя восприятие материала, его осмысление, сознательную творческую переработку, ясное выражение, самопроверку и применение как в системе учебных упражнений, так и при решении жизненных задач.

Под общением понимается процесс (или процессы) взаимодействия индивидов, в ходе которого совершается обмен информацией, достигается взаимопонимание, происходит взаимовлияние, вырабатывается определенная позиция по отношению друг к другу.

Специфика библиотерапевтического общения заключается в следующем:

1. Преобладает в основном личностно-ориентированное общение, т.е. взаимодействие с отдельным читателем/пациентом. Личностно-ориентированное общение характеризуется наличием определенных знаний о собеседнике: представлением об особенностях его характера, о круге интересов, мотивах поведения, объеме знаний и т.д. Поэтому библиотерапевту необходимо постоянно изучать читателя/пациента, чтобы своевременно корректировать свое общение с ним.
2. В библиотерапевтическом общении тесно переплетено непосредственное и опосредованное взаимодействие. Непосредственное общение предполагает контакт библиотерапевта и читателя/пациента лицом друг к другу, опосредованное – наличие между контактирующими пред-

метов, несущих какую-либо информационную или эмоциональную нагрузку. Библиотерапевт может общаться с читателем/пациентом не только путем непосредственного взаимодействия с ним, но и через предоставление ему книг, библиографических изданий, каталогов.

3. Диалогичное общение, для которого характерно достаточно полное отражение индивидуальных и личностных особенностей общающихся, положительное отношение партнеров общения друг к другу, использование способов общения, которые дают возможность самовыражения партнеров общения, способствуют их развитию. Продуктивно организованный процесс общения предполагает сотрудничество библиотерапевта и читателя/пациента, изменение традиционной позиции читателя/пациента (позиция ведомого) в ходе общения с ним (перевод читателя/пациента с привычной для него позиции ведомого на режим диалога).

Учеба, труд и общение человека происходят в окружающей его социальной среде (микросоциуме), которая непосредственно влияет на него.

Формирование личности человека определяется как его естественно-конкретной природой (совокупность конкретных биологических и социальных черт), так и его окружением (микросоциумом), которое создает вторую конкретную «природу».

Составляющими микросоциума являются семья, коллектив, неформальные группы.

Своеобразным микроколлективом, играющим существенную роль в воспитании личности, является семья. Доверие и страх, уверенность и робость, спокойствие и тревога, сердечность и теплота в общении в противоположность отчуждению и холодности, – все эти качества личность приобретает в семье. Особое положительное значение в воспитании детей имеют доверительные отношения в семье, а также социально-психологическая готовность супругов к браку, включая усвоение элементарных норм и правил человеческого общения, принятие взаимных обязательств по отношению друг к другу, соответствующих их семейным ролям: супруга, супруги, отца, матери и т.п.

Частыми причинами аномалий в воспитании детей служат систематические нарушения супругами этики внутрисемейных отношений, отсутствие взаимного доверия, внимания, заботы, уважения, психологической поддержки и защиты. Но самыми, пожалуй, существенными факторами, отрицательно сказывающимися на воспитании детей, являются несовместимость нравственных позиций супругов, рассогласованность их точек зрения о чести, морали, совести, долге, обязанностях перед семьей, мере ответственности за состояние дел в семье. Основные пути и способы практического устранения отрицательного влияния перечисленных факторов на воспитание детей – достижение взаимопонимания и гармонизация личных взаимоотношений супругов.

Коллективом называется разновидность социальной общности и совокупность индивидов, определенным образом взаимодействующих друг с другом, осознающих свою принадлежность к данной общности и признающих его членами. Социальная идентичность личности формируется из тех сторон «образа Я», которые вытекают из восприятия индивидом себя как члена социальной группы, коллектива. Для существования коллектива важным является понятие социально-психологический климат, которое отражает характер взаимоотношений между людьми, преобладающий тон общественного настроения в коллективе, связанный с их удовлетворением условиями жизнедеятельности, стилем и уровнем управления, а также другими факторами. Социально-психологический климат в коллективе связан с определенной эмоциональной окраской психологических связей его членов, возникающих на основе близости, симпатий, совпадения характеров, интересов и склонностей.

Наконец, личность воспитывается через многочисленные личные контакты, официальные и неофициальные отношения. В этом плане более всего на воспитании личности сказываются ее встречи и контакты с разными людьми в организованных и неорганизованных социальных группах.

Внутренние переживания и интересы ребенка как формирующейся личности, трансформируясь в его сознании, стимулируют поиск форм и способов удовлетворения духовных потребностей. Ими и становятся «неформальные» объединения, в которых можно найти друга, излить душевные переживания, пообщаться с кем и как хочется, почувствовать себя свободно и комфортно. Подростки, юноши и девушки хотят самостоятельности, уважения окружающих. Они стихийно протестуют против формализма и скуки в школе и общественных организациях, против застойных и негативных явлений в общественной жизни.

Неформальные объединения, существующие в форме сравнительно небольших контактных групп, основанных на личном знакомстве, приятельских или дружеских отношениях, нередко создаются для проведения общих мероприятий, массовых актов и зрелищ (спортивные болельщики, фанаты рок-звезд, любители фантастики и др.). В момент скопления возникает феномен массовой психологии, поведения толпы, отличающегося от поведения индивида. В малых контактных группах стихийно складывается паритетная, демократическая структура, появляются лидеры, ведущие и ведомые. Практически каждый имеет равные возможности, может рассчитывать на внимание к себе группы, стать лидером. В группах, не обладающих хотя бы в малой степени социально значимыми целями и ориентирами, устанавливается авторитарное управление. Постепенно такие группы перестают быть самостоятельными и самоуправляющимися и все более уподобляются шайке с ее социальной организацией и законами поведения.

При организации библиотерапевтической работы библиотерапевт должен брать в расчет как естественно-конкретную природу личности, так и ее вто-

рую конкретную природу. Поэтому библиотерапевтическая работа с разными категориями (в том числе и возрастными) читателей/пациентов имеет ряд своих особенностей.

Для людей, ставших инвалидами или обладающих физическими дефектами, библиотерапевтические мероприятия, проводимые в библиотеках, способны оказать помощь в решении проблем адаптации, содействовать их социальной интеграции. Наиболее характерные направления этой деятельности:

- оперативное предоставление инвалидам общественно значимой информации, первоочередное обеспечение их наиболее читаемыми, содержательными книгами;
- всемерное содействие получению образования и трудовых навыков, профориентационная работа, способствующая переключению внимания и интересов человека, имеющего дефект, на доступную для него деятельность;
- проведение социально-педагогической работы, направленной на формирование культуры личности, культуры чтения.

За рубежом библиотерапия с 1940 г. стала активно использоваться в образовательных учреждениях. Задачи библиотерапии сравнимы с задачами современной педагогики, учитель, применяя библиотерапию, может способствовать развитию учеников и корректировать их поведение.

Библиотерапия используется в школах с целью адаптации учащихся к коллективу, преодоления страха перед отдельными школьными предметами. Американские специалисты Th. P. Herbert и J. M. Furner отмечают, что для учащихся, испытывающих страх перед математикой, библиотерапия является единственной возможностью обсудить свои чувства с другими учащимися, сталкивающимися с подобными проблемами.

Применению библиотерапии в педагогике способствует также и то, что ученики уже находятся в атмосфере, благоприятствующей и чтению, и восприятию. Библиотерапевт может часто встречаться с ними (пять раз в неделю), наблюдать их во всех ситуациях. Лечебное чтение легко включить в школьную программу.

При работе с детьми библиотерапия может оказаться чрезвычайно полезной. Общение с книгами с детских лет помогает нормальному развитию духовного мира ребенка. Влияние художественных произведений особенно сильно потому, что оно сохраняет у ребенка приятное чувство свободы в выборе решения – неподчинение воле старших. Основные цели библиотерапии для детей, особенно имеющих хронические заболевания и физические недостатки, заключаются в том, чтобы отвлечь ребенка от испытываемого им дискомфорта, способствовать активизации его развития и успешной интеграции в соответствующую социальную среду. Особенно необходимы больным детям смех и радость, которые несут с собой добрые и веселые книги.

К библиотерапевтам, работающим с детьми, предъявляются высокие требования. Чтобы терапия была эффективной, очень важна доверительная связь между ребенком и библиотерапевтом. Чтение вслух дает возможность создания дружеских отношений между ребенком и библиотерапевтом. Можно нарисовать рисунок вместе с ребенком, сделать какую-то композицию или просто поиграть. Возникает доверительность, к которой дети очень чувствительны. Однажды установив доверительные отношения, дети обнаруживают, что это помогает справиться с пугающим их напряжением.

При подборе книг для библиотерапевтических мероприятий с детьми следует руководствоваться следующими правилами: наличие цветных иллюстраций, развивающих воображение, и персонажей-животных, не имеющих пола, возраста, этнических особенностей.

Иллюстрированные книги дают детям возможность понять, что их желания, чувства, действия – это часть процесса их роста. Иллюстрации могут вызывать и негативные, и позитивные реакции. Чем больше иллюстраций, тем больше интерес к книге (естественно, до определенных пределов). Чем крупнее иллюстрации, тем активнее интерес. Иллюстрация с центральным объектом, притягивающим глаз, более привлекательна, чем без такового и со множеством деталей. Значение иллюстрации в том, что она рождает интерес.

Даже не по годам развитые дети предпочтут, чтобы книгу читали вслух. Очень важно, чтобы библиотерапевт ознакомился с книгой до ее использования в лечении. Он должен уделить внимание стилю автора, личностным чертам персонажей, необычным словам или фразам. Необходимо представлять, что уровень громкости, тон и скорость чтения имеют большое значение для успешного библиотерапевтического воздействия на детей.

Маленькие дети после прочтения книги лучше всего реагируют, когда их просят нарисовать картинки, изображающие место действия и героев, инсценировать ситуации, сделать коллажи и куклы.

Детям более старшего возраста после библиотерапевтических сеансов можно предложить:

1. Развить содержание книги, используя точку зрения, отличающуюся от точки зрения того, кто написал литературное произведение
2. Сочинить другое окончание или прекратить чтение перед последней главой и придумать соответствующее окончание
3. Нарисовать картинки в последовательном порядке или придумать телевизионную версию о важнейших событиях книги
4. Инсценировать происшествие, описанное в книге, с пациентом в главной роли
5. Участвовать в дискуссии, касающейся решения проблем, с которыми столкнулся один из персонажей книги

6. Обсудить сильные и слабые стороны персонажа, с которым они отождествляют себя.

Библиотерапевтические сеансы проводятся с детьми, испытывающими различные страхи, столкнувшимися с разлукой и разводом родителей, воспитывающимися в чужой семье, подвергшимися насилию, с подростками, остро переживающими проблемы одиночества.

На начальном этапе библиотерапевтического процесса библиотерапевт проводит психодиагностическое обследование, изучает личность читателя-ребенка. При этом основное внимание он направляет на анализ отношения ребенка к самому себе, видения своего «Я». Это не случайно: если учитель, организуя чтение школьников в процессе их обучения, учит их извлекать новую информацию, анализировать ее, то библиотерапевт в большей мере направляет читательскую деятельность детей и подростков на анализ собственных переживаний в ходе чтения, на выявление взаимосвязей своего внутреннего мира с духовным миром литературных героев, учит самопониманию через чтение.

Начальный этап библиотерапевтической работы с детьми начинают с чтения той литературы, которая входит в круг читательских предпочтений данной возрастной группы.

Так, в работе с дошкольниками благодатным материалом для чтения и обсуждения является сказка, с подростками – героическая литература, со старшеклассниками – романтическая, где ярко выражена нравственная проблематика. При этом следует учитывать, что дети одного и того же возраста могут стоять на разных ступенях читательского развития.

На следующем этапе работы с детьми и подростками эффективным является переход к психологической литературе, раскрывающей закономерности развития человеческой психики, особенности психических процессов и свойств личности, возможности и приемы управления своим психическим состоянием.

В работе с подростками и старшеклассниками можно использовать критическую, литературоведческую, философскую литературу, что позволяет оптимизировать восприятие, оценку и реакции на окружающий мир.

Важным элементом в библиотерапевтической методике, оказывающим эффективное корректирующее воздействие, является творческое воплощение чувств, потребностей, желаний, возникших в результате прочитанного: инсценирование текста, рисование иллюстраций к книге, домысливание судьбы героя и т.д. Такие методы работы получили самое широкое развитие как в практике литературного воспитания детей и подростков, так и в библиотерапевтической работе. При помощи этих методов стимулируются и обогащаются чувства юного читателя, словесный ряд претворяется в зрительный и слуховой, что способствует более полному самовыражению читателя.

На занятиях с детьми могут присутствовать родители, которым объясняется методика работы с книгой. Их можно включить в процесс обсуждения и ин-

терпретации прочитанного, выполнения некоторых упражнений вместе с детьми. Родители получают задания по работе с детьми дома. Таким образом, психотерапевтическое воздействие продолжается и после занятий.

Выбор книг и методик должен тщательно учитываться и при работе с пожилыми пациентами. Смерть супруга, выход на пенсию, одиночество, свободное время создают для них большие проблемы. Библиотерапевт, имеющий познания в области геронтологии и сопутствующих проблем пожилого возраста, сможет помочь пациенту в целенаправленном поиске книг.

Один из теоретиков библиотерапии Карл Меннингер определил, что воздействие библиотерапии на пожилых людей должно способствовать:

- 1) достижению ими адекватной самооценки, которая включает высокую оценку как эмоционального состояния, так и интеллектуального уровня, и помогает преодолеть чувство разочарования (безысходности);
- 2) выражению проблем словами, что будет способствовать преодолению молчаливости и облегчит объективное суждение;
- 3) объяснению этих проблем объективными причинами, так что его интересы могут быть направлены на что-то кроме собственной персоны, что расширит круг их интересов и поможет понять окружающую жизнь;
- 4) идентификации с персонажем или ситуацией, вследствие чего может быть достигнута последующая эмоциональная разрядка.

Библиотерапия важна для пожилых людей, особенно для тех, кто занимается самореализацией, предаваясь воспоминаниям. Например, художественная литература. Романы, небольшие рассказы и поэзия мысленно вернут человека в его юность, обострят воспоминания и воссоздадут былые радости и печали. Книги с фотографиями или иллюстрациями окажут в этом существенную помощь.

Библиотерапевтический процесс имеет две формы: индивидуальную и групповую.

Индивидуальная библиотерапия характеризуется тем, что развитие и коррекция личности происходят в самом процессе чтения. Пациент читает книгу, специально подобранную с терапевтической целью. Чтение нужной в данный момент книги может вдохнуть в человека жизнь, стимулировать его развитие, совершить переворот в сознании и т.д. Например, чтение биографической и автобиографической литературы помогает найти немало общего с мыслями и судьбами выдающихся людей. Такое чтение, как показывает практика, при правильном подборе литературы дает хороший терапевтический эффект.

Для больного составляется индивидуальный план чтения. Этот план включает 6-8 произведений и рассчитан не только на время пребывания в больнице, но и на послелечебную адаптацию в домашних условиях. При подборе книг учитываются характер заболевания, интеллектуальный уровень, степень начитанности и интересы пациента.

В процессе индивидуальной терапии библиотерапевт предлагает сначала одну определенную книгу (или несколько книг), наблюдает за ее воздействием на личность читателя и лишь затем переходит к следующей книге или книгам.

Однако при данном виде библиотерапии (взаимодействия читателя и книги) «отсутствует» личность того, кто порекомендовал книгу. В результате психотерапевтический потенциал такого чтения используется не в полной мере.

Групповая библиотерапия – это стимулирование библиотерапевтом ответной реакции индивида на прочитанную книгу. Коррекция и развитие личности происходят не только в процессе чтения рекомендованной литературы, но и в большей степени в ходе подготовленного диалога, обсуждения прочитанного произведения, организованного в группе.

Группу характеризует психологическая и поведенческая общность ее членов, что выделяет и обособляет группу, делает ее относительно автономным социально-психологическим образованием. Социально-психологическую основу всех отношений, складывающихся в группе, составляют принятые в ней нравственные ценности и нормы. Ценности – это то, что для данной группы наиболее значимо и важно. Поэтому библиотерапевт, занимающийся групповой терапией, должен хорошо разбираться в межличностных отношениях в группе (психологическая совместимость и конфликты в группе, лидерство и подчинение, деловые и личные, рациональные и эмоциональные отношения).

Групповая терапия способствует:

1. Вовлечению пациента в библиотерапевтический процесс
2. Выявлению проблем
3. Ослаблению изоляции
4. Возможности быть полезным другим людям
5. Ослаблению тревоги, связанной с пребыванием в больнице.

Групповая библиотерапия дает эффект при условии тщательного подбора группы по степени начитанности и читательским интересам. Наиболее приемлемым вариантом является группа из 5-8 человек. Библиотерапевту следует оценить не только способность пациента «выносить интенсивность общения», характерную для группы, но и способность группы «выносить требования данного индивидуума». Пребывание в группе пациента, отличающегося огромным самомнением, надменностью, вряд ли будет полезным.

Индивидуальные планы чтения при групповой библиотерапии не составляются. Подбираются небольшие по объему произведения, которые читаются во время группового занятия. Возникает своеобразная дискуссия, в результате которой четко вырисовывается структура межличностных отношений в группе, на основании прочитанного делаются необходимые этические выводы. Определяется также отношение членов группы к чтению художественной литературы, а у малочитающих пробуждается интерес к чтению. Такие занятия с группой рекомендуется проводить не более пяти за время лечения. Беседы записываются

на магнитофон и анализируются психотерапевтом, ведущим группу. Можно использовать звукозаписи литературных произведений в исполнении мастеров художественного слова.

Основу индивидуальной библиотерапии составляют беседа, метод самоконтроля (бесконтактный), метод самопомощи (с минимальным контактом), метод творческого самовыражения, метод чтения вслух, основу групповой библиотерапии – консультация, познавательный-поведенческий метод, психодинамический метод, метод отождествления себя с персонажем, метод расслабления, метод отвлечения, профилактический, лечебный, интерактивный метод.

Литература – источник нравственного и эстетического воспитания, формирующий более глубокое понимание основных нравственных категорий добра и зла, различных процессов, происходящих в обществе.

1. Классическая художественная литература, в том числе русская, обладает огромным потенциалом, обеспечивающим разнообразные варианты воздействия, что имеет важное значение для практического применения. Часто приходится отказываться от использования наиболее популярных произведений, учитывая, что они были ранее прочитаны, изучались в школе и с ними связаны определенные ассоциации, которые трудно преодолеть.

В библиотерапевтической практике, в отличие от традиционного, школьного подхода к литературе, из произведений классиков выбираются такие отрывки, где, например, ощущается «простота» жизненных проявлений, их законченность, устойчивость, уравновешенность.

Современную западную беллетристику целесообразно рекомендовать тем людям, которым чужда классическая литература. Особенно полезны проблемные, критические произведения, указывающие человеку на его ошибки, заблуждения и способствующие их преодолению.

2. Критическая литература и публицистика используются в библиотерапии для того, чтобы помочь человеку связать литературу с актуальными событиями личной и общественной жизни. Критика, отличающаяся четкостью и объективностью в отношении явленной действительности, помогает клиенту правильно воспринимать события, снимает зависимость от чужих авторитетов.

Многие библиотерапевты отдают предпочтение классическому литературоведению и публицистике, которые прошли проверку временем, доказали правильность своих позиций и поэтому оказывают сильное воздействие даже на скептиков и растерянных людей. В числе предпочитаемых пациенты называют произведения В. Розова, В. Солоухина, А. Озерова, Ю. Нагибина и др.

3. Юмористическая и сатирическая литература успешно формирует у читателей более широкий, объективный взгляд на себя и окружающих, а

также создает своеобразную психологическую защиту. Суть юмора – обнаружение смешных сторон в любых явлениях, даже неприятных, что является предпосылкой для их более здорового восприятия. Юмор позволяет людям более открыто и свободно вести себя в трудных ситуациях самого разнообразного характера. Он может научить технике более совершенного общения, например, полушутливого выражения своей просьбы во избежание чувства неловкости при отказе, дает возможность подшутить над собой и тем самым укрепляет уверенность в своих силах.

4. Сборники афоризмов содержат в себе наиболее ясные образы, отточенные идеи, нередко парадоксальные в своей законченности, категоричности. Такая литература часто используется в библиотерапии, повышает психическую устойчивость. Читая ее, человек привыкает спокойнее относиться к крайностям, противоречиям, жизненным катаклизмам.
5. Фольклор (в том числе сказки) также достаточно широко используется в библиотерапии. В течение своего многовекового существования (в устной форме) эти произведения прошли особый отбор. Новому поколению передавались лишь те, которые принимало большинство людей и которые удовлетворяли основным психическим потребностям человека. Утверждением идеалов добра, справедливости, правды и простоты фольклор, сказки могут стимулировать необходимые психические реакции. Особое значение данный вид литературы имеет при работе с детьми, позволяя им осознавать основные жизненные проблемы, улучшать контакты с родителями и сверстниками.

К сказке обращаются люди, переживающие душевные конфликты. Мир народных сказок, как отмечает И. Е. Вольперт, запечатлется в сознании людей с раннего детства. Отношения сказочных героев воплощают нравственные представления и идеалы, созданные народным опытом на протяжении веков. Образы сказочных героев отличаются поэтичностью, яркостью, типологической определенностью. Сказка наивна и одновременно драматична. В то же время в ней выражена народная мудрость. Сказка повышает интерес к окружающему миру, отвлекает от проблем, невротических фиксаций на пережитом, способствует удовлетворению коммуникативных потребностей, «приглушает» чувство неполноценности и т.д.

6. Научно-фантастическая литература отличается от других жанров выходом за пределы привычного, что часто необходимо при библиотерапии. Доводя до крайности некоторые свойства человека, ситуации, отношения, авторы фантастических произведений позволяют индивиду лучше понять и принять экстремальность своих ощущений, чувств, влечений, стимулируя продуктивность его поведения.

7. Детективная и приключенческая литература занимает значительное место в библиотерапии благодаря ряду своих особенностей, в первую очередь – популярности и доходчивости. В детективе конденсируются многие обыденные явления жизни. Для библиотерапии имеют значение следующие его черты: повышенное внимание к негативным чувствам, тренировка интуиции, раскрытие тайны как способ познания действительности, «обязанность» читателя подозревать всех, разоблачение романтического восприятия фальшивых морали и порядочности, демонстрация того, что за красивым фасадом часто скрываются грязь и корысть. Специфика произведения побуждает читателя к смелости, риску, находчивости. Все это касается, естественно, только хорошей детективной и приключенческой литературы. Близки по характеру воздействия к детективам мемуары и литература о первой и второй мировых войнах.
8. Драматургия оказывает сильное влияние на некоторых людей благодаря большой концентрации, координированности действий и наглядности. При чтении пьесы человеку легче отождествлять себя с действующим лицом, чем при чтении романа. Пьеса оставляет больше свободы для самостоятельной работы, учит диалогу, правилам общения.
9. Специальная научная литература дает объективную картину окружающего мира, помогает лучше понять себя, осознать потребность в психосоматической помощи, стимулирует нормальные психические процессы.
10. Специальная медицинская литература является разновидностью научной. Имеет первостепенное значение в библиотерапии, так как способна дать индивидууму знания, которые ему особенно важны для стимуляции психотерапевтических процессов, успокоения и самоконтроля. Поэтому, по мнению многих библиотерапевтов, ее следует широко использовать, особенно книги по проблемам психотерапии и психиатрии. Основные задачи этой литературы: давать читателю/пациенту достаточные для правильной, оптимистической ориентации знания, устранять неправильные представления об имеющихся у него психических нарушениях, стимулировать общую активность читателя.
11. Научно-популярная литература может выполнять те же функции, что и научная, но используется при работе с менее подготовленными читателями, и дает им более общие представления.
12. Педагогическая литература может применяться наряду с другой научной литературой с целью тренировки, коррекции, развития различных качеств личности, решения конкретных проблем.
13. Юридическая литература дает возможность разобраться в причинах многих трудностей, возникающих в результате неправильных

действий, – как собственных, так и окружающих. Данный вид литературы помогает читателю оценить степень опасности девиантного поведения.

14. Философская литература помогает получить разносторонние представления о себе, других людях, окружающем мире в целом. Она дает возможность понять неизбежность определенного конфликта между внешним миром и внутренним. Это понимание приносит спокойствие, вносит конструктивность в деятельность человека. К данному виду литературы можно отнести и часть литературной публицистики, работы по истории литературы и философии.

Печать, радио, телевидение и иные средства массовой информации также оказывают значительное воспитательное воздействие, причем адресованы они большой аудитории пользователей. Преимущество данных средств воспитательного воздействия состоит в возможности использования лучших специалистов, произведений, технических достижений и т.д. Это достоинства средств массовой информации в плане воспитания. Однако влияние этого источника воспитательного воздействия рассчитано в основном на «среднюю» личность, т.е. оно не индивидуализировано и не располагает так называемой обратной связью.

Все большее значение в библиотерапии на данном этапе приобретают возможности медиаобразования, основанные на применении современных средств мультимедиа (компьютерных технологий, глобальных компьютерных сетей).

Современный процесс информатизации означает повышение степени информированности общества в целом и каждого его члена в отдельности, формирование общественного сознания на основе научно обоснованной картины мира.

С помощью компьютеров и глобальных информационных сетей становятся доступными банки и базы данных. При этом можно получить необходимую информацию за считанные секунды, обмениваться информацией с партнерами из других стран.

Зарубежный опыт показывает, что информатизация сферы образования и культуры позволяет во много раз быстрее усваивать разнообразные знания, повышать индивидуальные творческие способности.

Литература

1. Алексейчик А.Е. Библиотерапия // Руководство по психотерапии. – Ташкент : Медицина, 1985. – С.127–142.
2. Библиотерапия [опыт работы областной научной медицинской библиотеки (г. Тверь)] // Библиотекарь. – 1991. – № 9. – С.51–54.

3. Библиотерапия : психолого-педагогические, социальные и медицинские аспекты : Библиогр. указ.лит. / Сост. Ю. Н. Дрешер. – Казань : Медицина, 2000. – 128 с.
4. Дрешер Ю. Н. Библиотерапия : история и современность // Библиотечное дело и проблемы информатизации общества : Тез. докл. междунар. науч.-практ. конф., Москва, 27–28 апр. 1999 г.: В 2-х ч. – М., 1999. – Ч. 1. – С.94–95.
5. Дрешер Ю. Н. Библиотерапия : некоторые аспекты теории и практики, проблемы подготовки кадров // Библиотека и библиотекар в современном мире: Сб. ст. – Казань : Медицина, 1999. – С. 36–44.
6. Дрешер Ю. Н. Кого и как лечит книга // Библиотека. – 1999. – № 3. – С. 68–70.
7. Дрешер Ю. Н. Курс лекций по библиотерапии. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1999. – 304 с.
8. Кабачек О. Л. Библиотерапия как часть психотерапии и как аспект библиотечной педагогики // Психолог в детской библиотеке. – М., 1994. – С. 69.
9. Казаринова И. Н., Смагин Е. Л. Возможности библиотерапии // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 8. – С. 34–40.
10. Миллер А. М. Чтение больных в лечебно-профилактических учреждениях // ИФЛА/ФИАВ (Международная федерация библиотечных ассоциаций) Подсекция больничных библиотек : 36-я сессия. – М., 1970. – С. 12.
11. Минкина В. А. Информационная культура и способность к релаксации // Высш. образование в России. – 1995. – № 4. – С. 27–36.
12. Мишкинене Г. Библиотерапия в медицинских библиотеках Литвы : Метод. рекомендации. – 1972. – 42 с.
13. Невский В. А. Место психологической литературы в спросе читателя // Предмет и методы современной психологии. – М., 1929. – С. 35–38.
14. Полозова Т. Д. А что за словом? (Восприятие художественной литературы). – М. : Знание, 1972. – 46 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. Литература; Вып. 2).
15. Рубакин Н. А. Психология читателя и книги. – М.; Л. : Госиздат, 1929. – 308 с.
16. Симонов Б. А. О библиотерапии // Библиотекосведение. – 1996. – № 6. – С.39–41.
17. Чубарьян О. С. Исследование чтения и читателей в системе социальных наук // Проблемы социологии и психологии чтения: Сб. / ГБЛ. – М. : Книга, 1975. – С. 11 – 29.
18. Amer K. Bibliotherapy: using fiction to help children in two populations discuss feelings // *Pediatr Nurs.* – 1999. – Vol. 25, № 1. – P. 91 – 95.
19. *Bibliotherapy sourcebook*/Ed. by R. J. Rubin. – Oryx Press, 1978. – 416 p.
20. Cohen L. J. Bibliotherapy: a valid treatment modality. *Research-based practice* // *J. PsychosocioNurs. Ment. Health Serv.* – 1994. – Vol.32, № 9. – P. 40–44.
21. Hebert Th. P., Furner J. M. Helping high ability students overcome math anxiety through bibliotherapy // *Journal of Secondary Gifted Education.* – 1997. – Vol.8, № 4. – P. 164.
22. Johnson R. S. Bibliotherapy: Battling depression // *Library Journal.* – 1998. – Vol.123, № 10. – P. 73.

Броніслава Вознічка-Парузьель,
професор, директор
Інституту наукової
інформації і бібліології
Торунського університету ім. М. Коперніка

КАЗКОТЕРАПІЯ В БІБЛІОТЕКАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

Всім відомо, що діти всього світу обожають казки і байки. Малюки люблять їх слухати, а ті, хто вже навчився читати, найчастіше обирають саме казки. В цьому немає нічого дивного, оскільки казки відіграють надзвичайно важливу роль у житті дитини. Впливу казок присвячено чимало досліджень, я хочу тільки підкреслити, що казки підказують дитині, як віднайти сенс життя, не розповідаючи про окремі рішення, лише вказуючи «шлях розвитку», спільний для всіх. Завдяки ним діти навчаються розуміти себе, пізнавати власні можливості, ліпше розуміти інших, і, як результат, це полегшує налагодження контактів, глибоких зв'язків з іншими людьми та світом, що їх оточує [4]. Казки і байки допомагають дітям виявити та усвідомити себе як особистість, демонструють приклади того, що життя буде успішним, якщо людина не тікає від труднощів, а долаючи їх, відкриває власне «я» [5]. Без сумніву, це вкрай важливо для маленьких читачів, які, розвиваючись, переживають різноманітні страхи, проблеми і труднощі в спілкуванні з ровесниками, родиною та навколишнім світом. Ці проблеми можна подолати, підібравши відповідні казки.

Читання казок вголос – це форма, яку вже давно використовують публічні бібліотеки, але в останні десятиліття минулого століття читання казок набуло нового, бібліотерапевтичного, змісту.

На початку я хочу зробити спробу визначення поняття «казкотерапія», окреслити її джерела, головних популяризаторів, представити різновиди бібліотерапевтичної казки, і на закінчення – описати, як використовувати казки в бібліотечній практиці, щоб маленькі відвідувачі отримали максимум користі з тих заходів, що проводять для них бібліотекарі.

Казкотерапія – розуміння терміну, джерела, використання. Якщо узагальнювати, то казкотерапія, – це один з різновидів бібліотерапії, головним інструментом в якому виступає казка, про що свідчить й сама назва. Терапевтичні властивості казок були відомі здавна, але формування казкотерапії як окремого підвиду бібліотерапії, є великою заслугою відомого дитячого психолога та пси-

хоаналітика Бруно Беттельгейма¹, та його книги *The Uses of Enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales* (Нью-Йорк, 1976), відомої в Польщі під назвою «Чарівне і корисне: про значення і цінності казки» (Варшава, 1985). В цій книзі автор зробив аналіз класичних байок і казок, визначив функції, підкреслюючи їх терапевтичні властивості. Зокрема, було виокремлено постійні казкові мотиви, які допомагають дитині подолати страх перед дорослішанням і самостійністю, чи відокремленням від батьків, а також поширюють базові знання про культурне середовище, в якому дитина зростає [1].

На розвиток казкотерапії справила значний вплив також Доріс Бретт – австралійський клінічний психолог². Вона створила цикл бібліотерапевтичних оповідань, в яких маленька героїня Анна потрапляє у різноманітні нелегкі ситуації [3]. Оповідання цього циклу відрізняються від канонічної казки, позбавлені елементів магічності, або містять лише невеликі її елементи, оскільки представлені в оповіданнях проблеми і ситуації, які мусить подолати наша героїня (перебування в лікарні, народження братів і сестер, розлучення батьків, смерть в родині та ін.), властиві реальному світу, в якому живе сучасна дитина. Але з огляду на функції, які несуть в собі ці оповідання, їх слід розглядати в контексті казкотерапії. Тому що автор збагатила свої тексти численними порадами і коментарями, низкою практичних вказівок, які пояснюють батькам, як використовувати готові терапевтичні тексти і чим треба керуватися при створенні власних. Доріс Бретт вважається творцем методики казкотерапії³.

В Польщі популяризатором бібліотерапії та автором оригінальних терапевтичних казок від 90-х років минулого століття стала Марія Моліцька⁴. З того часу, коли у видавництві «Media Rodzina» з'явилися її перші бібліотерапевтичні твори [6], в Польщі відбувся справжній «вибух» зацікавлення казкотерапією. Незабаром активність у бібліотерапевтичній галузі стала просто модною, про що свідчать численні праці з цієї тематики, що публікувались в педагогічних, психологічних, бібліотечних журналах і навіть в суспільно-політичних тижневиках і

¹ *Bruno Bettelheim, urodzony w Wiedniu w 1903 roku, psychoanalityk pochodzenia żydowskiego, więziony przez hitlerowców w Dachau i Buchenwaldzie, w 1940 osiadł w USA. Przez następnych 40 lat pracował jako profesor Uniwersytetu w Chicago, należąc do grona najwybitniejszych psychologów dziecięcych. Zmarł w 1990 roku – zob. wikipedia.pl/wiki/Bruno_Bettelheim (dostęp w dniu 28. 03.2010).*

² *Doris Brett, urodzona w 1950 roku w Melbourne, wykształcona w Wielkiej Brytanii i Australii, znana jest nie tylko jako wybitna psycholożka kliniczna, ale również jako poetka i pisarka – zob. www.austlit.edu.au (dostęp w dniu 23.03. 2010, wyłącznie poprzez subskrypcję).*

³ *Tak określa Doris Brett Wita Szulc w artykule Bajki nie bajki i bajkoterapia, Życie Szkoły 2006, nr 4, s. 5.*

⁴ *Maria Molicka – dr psychologii i profesor Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Lesznie. Psychologię kliniczną ukończyła w Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu (specjalizacja: psychologia kliniczna). Jest członkiem Europejskiego Towarzystwa Psychologii Zdrowia, działa w Komitecie Ochrony Praw Dziecka – informacje zaczerpnięte z notek zamieszczonych w książkach jej autorstwa oraz jej własnych wypowiedzi, dostępnych w World Wide Web – <http://www.abcbaby.pl/?page=Structure&id=80> [dostęp 20.03.2010]*

щоденних газетах. Після цього на книжковому ринку з'являються не тільки чергові праці пані Моліцької, але й окремі твори або цілі збірки творів інших авторів, як іноземних, так і польських. Це в значній мірі сприяло їх розповсюдженню і використанню у виховних закладах, передусім – в дитячих відділах публічних бібліотек, в шкільних бібліотеках, тим паче, що методика застосування казкотерапії стала темою численних семінарів, конференцій, навчань [2].

Особлива роль в популяризації методики бібліотерапії та бібліотерапевтичних текстів та їх використанню в дитячому середовищі належить всевітній мережі Інтернет. В цьому можна переконатися, якщо набрати в найпопулярнішій пошуковій системі Google словосполучення терапевтичні казки. Результати пошуку перспективні: отримуємо 170.000 посилань польською мовою⁵ (укр. – 2890 прим. пер.). Ще більше посилань ви знайдете на англomовний запит *Fairytail In Therapy*, що свідчить про величезну популярність казкотерапії в англomовних країнах, та її розповсюдження по всьому світу.

Класичні і терапевтичні байки та казки, їх різновиди. Впевнена, що потрібно спершу згадати, що таке байка та казка, для того, щоб на цьому тлі виділити терапевтичні казки та їх різновиди.

Байка – це один з різновидів дидактичної літератури, коротке повідомлення у віршованому або прозовому вигляді, героями якого є тварини, люди, рідше рослини або предмети, і яке містить моральне повчання безпосередньо або в завуальованому вигляді. Мораль найчастіше розташована в кінці твору. Хоча іноді (рідше), може бути розміщена на початку [9].

Найбільш розповсюдженими є байки про тварин, засновником цього жанру літератури ми вважаємо Езопа (VI ст. до н.е.). Тварини в них виступають як маски певних типів людей, а відносини між ними є відповідниками відносин між людьми. Тварини несуть символічні ознаки, виступаючи як уособлення певних морально-психологічних рис (лев – сила або мужність, лис – хитрість, мураха – працьовитість, баран – дурість, заєць – боягуз та ін.). Постійність і однозначність цих рис, роблять з байки оповідання алегоричного характеру, вказують на прихований зміст [8].

Мотиви, відомі ще з творів Езопа, по-новому інтерпретував в часи Римської імперії Федр (бл. 15 р. до н.е. – бл. 70 р. н.е.), а пізніше байки розповсюджувалися завдяки Лафонтену (XVII ст.). Це є короткі, віршовані оповідання, які містять нескладну фабулу, зі зрозумілою мораллю. Далі Лессінг (XVIII ст.) пропонує стислу модель байки епіграматичного характеру, позбавлену епічних елементів [9].

Не слід забувати, що на народному ґрунті формується також байка магічна, так звана чарівна, яку ми називаємо казкою. Казка є одним з основних видів народного епосу. Це невеликих розмірів твір фантастичного змісту, насичений

⁵ *W sieci bardzo szybko przybywa materiału, zatem dane z dnia 19 marca 2010 mogą być już nieaktualne. Trzeba również zachować ostrożność wobec materiałów w sieci, gdyż wiele z nich nie przedstawia większej wartości.*

дивами, пов'язаний з магічними обрядами і віруваннями, часом – з переказами і легендами, де вчинки героїв вільно відбуваються на межі реального і фантастичного світів. Казка зміцнила народну віру в наявність потойбічних сил, антропоморфічне сприйняття природи, встановила неписані моральні засади, ідеальні взаємозв'язки і справедливість [9].

Відомо, що класичне зібрання європейських казок опрацював Шарль Перро, а літературної обробки, свого роду облагородження, казки набули завдяки німецьким романтикам (Гете, Гофман), яких світ казки приваблював своєю екзотичністю, фантастичністю, таємничістю і міцним укоріненням в народних віруваннях. Відома і широко розповсюджена збірка казок, видана братами Грімм – «Дитячі і родинні казки» (Kinder und Hausmärchen, 1812-1822). Без сумніву, популяризації жанру надзвичайно сприяло розповсюдження казок Ганса Крістіана Андерсена [9].

Протягом століть байки і казки були адресовані дорослим, але в адаптованому вигляді були доступні й дітям, покликані їх забавляти і розважати. Але широке розповсюдження казок і байок, написаних безпосередньо для дітей, починається лише в XIX столітті, названому «століттям дитини». З того часу байки і казки – пов'язані між собою літературні форми, народжені усною літературною творчістю, – стали основним каноном дитячої літератури. Протягом століть вони розвивались одночасно і впливали одна на одну. Як наслідок, їх часто розглядають як синоніми. І досить часто збірки, антології, містять як байки, так і казки, в чому неважко переконатися, переглянувши сучасні видання, польські та закордонні.

Тепер я хочу повернутися до терапевтичних казок. Це твори, адресовані дітям від 4 до 9 років, їх структура і правила, яких дотримуються автори під час створення таких казок, дозволяють використовувати їх для заспокоєння, вирішення емоційних проблем дитини, орієнтуватися на зростання особистості [7]. Можна виділити три види терапевтичних казок: релаксаційна, психологічно-повчальна, психотерапевтична. Апелюючи до вже згаданих творів пані Марії Моліцької, спробую представити їх коротку функціональну характеристику, з посиланнями на класичні приклади різних видів казки.

Релаксаційна (розслаблююча, заспокоююча) **казка** – як видно із самої назви, має принести малим слухачам розслаблення і заспокоєння для того, щоб потім можна було знову активно діяти.

Це короткій твір, його читання займає від трьох до семи хвилин, він базується на внутрішній візуалізації, коли дитина створює уявні образи під впливом того, що чує. Завдяки уяві, слухачі можуть «побачити» образи, «змальовані» словами, брати участь у подіях, які переживає герой. Як правило, цей герой – в байках і казках – тварина. Або з огляду на вік слухачів, звірятко, часто, ще від езопових часів, наділене людськими рисами. Іноді ролі героїв також антропоморфічні: рослинка, іграшка, явище зі світу природи (зірочка, вітерець, веселка), або –

новітньої генерації – космічні створіння, навіть персонажі комп'ютерних ігор. Що характерно – маленький герой такого твору часто відпочиває в лісі, садку, на галявині, і контакт з природою стимулює всі його відчуття, надає легкості та свободи. Але цей відпочинок не є пасивним – після хвилин нерухомості настає період активності – герой п'є воду з джерела, купається, плаває, пірнає, літає, подорожує на літаку-килимі, колихається на повітряних або морських хвилях і т. ін. Це є своєрідною релаксацією, яка додає енергії для реалізації нових завдань. Це регулюється відповідними елементами аутотренінгу, вставленими в текст казки. В результаті замість традиційної моралі в кінці байки чи казки, в таких творах фінал зображує повні енергії нові форми радісної активності.

Інші завдання має **психологічно-повчальна казка**, структура якої підпорядкована навчальним функціям, в т.ч. дидактично-виховним, освітнім, розрахованим на стимулювання розвитку дитини. Цей твір, за обсягом більший від релаксаційної казки (як правило, це декілька сторінок тексту), адресований дітям, які переживають труднощі, що можуть спіткати кожную дитину в період зростання та розвитку. Тому фабули таких творів описують такі теми і ситуації, з якими дитина може зіткнутися кожного дня в реальному житті (наприклад, перебування в лікарні, розлука з близькими, візит до стоматолога, перші дні в дитячому садочку або школі, перебування в таборі, конфлікти з однолітками чи батьками та ін.). Вони відносяться до пізнавальної сфери, спонукають до зміни в поведінці малого слухача-читача через запропоновані нові варіанти та способи вирішення дитячих страхів і проблем. Але водночас ці твори не позбавлені елементів «магічності, дивовижності», оскільки їх героями можуть бути не тільки «справжні» діти, але й інші казкові герої – звірята, рослини, предмети, які часто долають стереотипи, нав'язані їм ще з часів Езопа, наприклад, віслучок перестає бути впергим, заєць – боягузом, що боїться труднощів, хитрий лис починає цінувати чесність і т.д. Завдяки цьому маленький слухач, або наймолодший, вже самостійний читач, ототожнює себе з героєм і, таким чином, розширює свій репертуар поведінки. При цьому слід додати, що цей різновид терапевтичної казки впливає на емоції, допомагає розібратися у власних почуттях, а через зв'язок з конкретною ситуацією, яка ці почуття викликає, полегшує їх розуміння, розширює словниковий запас, заохочує до розмови про власні проблеми, під безпечним казковим «прикриттям», а також без зайвого моралізаторства мотивує дитину до пошуку нових рішень.

Третя зі згаданих видів терапевтичних казок – **психотерапевтична**. Це твір довший, ніж попередні, з розгорнутою і складною фабулою, фантастичне оповідання, яке стосується складних ситуацій, що викликають страх, особливо тих, які виникають в результаті незадоволених потреб, попереднього негативного досвіду або просто з уяви. Зміст може стосуватися розлучення батьків, смерті близької особи, тяжкої хвороби рідних або самого маленького героя, різноманітних патологій суспільства, перенесених у казковий світ та ін. Казки цього

типу діють на психологічні механізми, дають можливість знизити рівень напруження дитини, ліквідувати джерела її страхів. Вони конкретизують потреби дитини, надають їй підтримку, зміцнюють почуття власної гідності, навчають позитивно мислити, а також підказують способи розв'язання непростих ситуацій.

Використання терапевтичних казок в бібліотеках. В бібліотечній практиці найбільш доречні релаксаційні казки. Вони чудово підходять для відкриття, чи навпаки, фіналів, бібліотечних заходів, які проводяться для дітей. Це відзначають як самі бібліотекарі, так і дослідники – бібліотекознавці.

В свою чергу, й психологічно-повчальна казка з найбільшим ефектом може бути використана для занять з дітьми дошкільного віку в шкільних бібліотеках, дитячих садках. Також їх з користю можна використовувати в родинному колі для підготовки малюка до школи, подолання страхів, або корекції поведінки.

Якщо говорити про казки психотерапевтичні, то, в залежності від змісту, вони можуть бути корисні для занять з дітьми з асоціальних родин (де, наприклад, спостерігається фізична, психічна, сексуальна залежність або тиск), також для подолання страхів, пов'язаних з менш драматичними, але важливими для дітей ситуаціями, такими, як почуття непотрібності, коли з'являються молодші діти, або входження в нове коло спілкування, страх бути висміяним, неповага ровесників та ін. Але треба застерегти, що використання таких творів потребує попереднього фахового діагнозу (власне під цей діагноз обирається відповідна казка), тим більше, що, як правило, призначені вони для дітей з порушеннями і труднощами у розвитку. З цим пов'язана інша вимога до тих, хто проводить такі заняття: вони повинні мати відповідну психологічну і терапевтичну фахову підготовку. Тому психотерапевтичні казки доволі рідко використовують в бібліотеках, де домінують казки релаксаційні і психологічно-повчальні.

Методика проведення казкотерапевтичних заходів в бібліотеках. В казковому світі панують закони добра, яке завжди перемагає. Дітям, які встигли увійти в образ героїв, відчуті себе учасниками казкових подій, щасливий фінал дає відчуття перемоги та успіху. Такі відчуття потрібні дітям, адже всі переживають страх, проблеми, особливо це важливо для дітей з асоціальних родин, та для дітей з особливими потребами.

В дитячій бібліотеці казкотерапію варто починати з перевірених часом читань класичних казок і байок вголос, поступово перетворивши ці читання на циклічні комплекси заходів «Зустріч з казкою». Треба зауважити, що такі заняття повинні носити інтеграційний характер, до них мають запрошуватися та залучатися всі читачі, а не тільки окремі групи дітей з фізичними, психічними порушеннями або діти з неблагополучних сімей. До участі в таких заходах варто також запрошувати батьків, бабусь і дідусів, це дозволяє будувати і зміцнювати родинні зв'язки, які в сучасному світі значно ослаблені або зовсім зруйновані.

Якщо мова йде про родину, то в діяльності бібліотеки повинно бути знайдене місце для так званої ліквідації сімейної неграмотності (анг. family literacy),

яка з успіхом проводиться в країнах Євросоюзу. Така діяльність стосується як родин, де виховуються здорові діти, так і тих, що мають дітей з проблемами розвитку. Це є підготовка дорослих до ролі провідників по світу книжки та її сучасних формах, пристосованих до різних фаз розвитку дитини, це також важливий крок у вихованні толерантного ставлення до неповносправних дітей, з якими зустрічаються діти і батьки в бібліотеці під час занять. В польському суспільстві здорові діти та їх батьки досить рідко бувають залучені до спільної діяльності з родинами, де виховуються діти з різними вадами, в т.ч в бібліотеках. Це можна пояснити тим, що й досі існують бар'єри, – не тільки фізичні (урбаністичні, транспортні), але також, і це чи не головне, – бар'єри психологічні, пов'язані з суспільно-культурними. Це призводить до негативних тенденцій щодо неповносправних громадян, а часом упередженого ставлення інвалідів до здорових членів суспільства. Це створює взаємне неприйняття або дистанцію і, як наслідок – значно ускладнюється процес інтеграції. Виникає риторичне питання: хіба налагодження взаємозв'язків між здоровими дітьми і дітьми-інвалідами не є бібліотерапевтичною діяльністю?

В інтегрованих заходах, які проводяться відділами або філіями для дітей, найбільш придатним інструментом виявляються терапевтичні казки. Вони можуть заспокоювати маленьких відвідувачів, допомагати вирішувати емоційні проблеми, підтримувати їх особисте зростання. Як я вже зазначала – найпростіше для бібліотеки – організувати читання релаксаційних казок, базуючись на візуалізації прочитаного. Це має зняти з дітей емоційну напругу і, в залежності від потреби, заспокоїти або активізувати дітей. Це широке поле діяльності для творчих бібліотекарів, коли вони, дотримуючись принципів, описаних вже згадану пані Моліцькою, можуть самі писати такі казки для своїх читачів, або звертатись до готових зразків і пристосовувати їх до певних ситуацій.

По-іншому необхідно використовувати психологічно-повчальні та психотерапевтичні казки. Перші звертаються до сфери пізнання світу, через казку пропонуючи дитині приклади поведінки. Другі – звертаючись до психологічних механізмів, мають компенсувати потреби дитини, надавати їй підтримку, знижувати рівень страху, і підказувати способи поведінки в критичних ситуаціях. Це нелегко, тому бібліотекар, який планує проводити бібліотерапевтичні заняття, повинен бути зорієнтований на вирішення вищезгаданих завдань, мати відповідну психологопедагогічну підготовку, володіти методикою психодіагностики (в Польщі таку підготовку можна здобути на спеціалізації бібліотерапія або на курсах Польського бібліотерапевтичного товариства), а також пройти попередню практику під керівництвом досвідченого фахівця. Якщо здобути таку кваліфікацію немає можливості, для проведення таких занять можна запрошувати педагогів і психологів, які працюють в школах, оскільки досить часто вони добре підготовлені саме в цих напрямках.

Казкотерапевтичні заняття мають проводитися за схемою, прийнятою в бібліотерапії: діагноз (виявлення проблем) учасників – визначення завдань і цілей занять (загальних і окремих), що відповідають поставленому діагнозу, рівень і можливості учасників – відбір казок і методів роботи з ними, планування перебігу занять згідно поставлених цілей, робота над сценарієм як всього циклу в цілому так і окремих занять.

Підсумовуючи все сказане, треба підкреслити добре відомі істини: казки демонструють малим читачам правила і приклади поведінки, дають їм базові знання про культурне середовище, в якому вони зростають, пробуджують у дітей увагу. Ототожнюючи себе з героями казок, діти переживають нові пригоди та емоції, а найголовніше – ці казки приносять їм чимало радості.

Знаючи про це, бібліотекарі все більше переконуються в тому, що казкотерапія відкриває перед ними нові можливості. Але вони повинні пам'ятати, що ця форма терапевтичної роботи в бібліотеці може стосуватися тільки тих дітей, які переживають «стандартні» страхи, клопоти і проблеми, притаманні періоду дорослішання. У випадку більш глибоких порушень навіть підготовлений бібліотекар повинен консультуватися з батьками і відповідними фахівцями, до яких треба скерувати таку дитину, тому що непрофесійне втручання принесе більше шкоди, ніж користі.

Але, глибоко переконана в тому, що кожен бібліотекар, який добре знає маленьких відвідувачів своєї бібліотеки, буде знати, в який момент треба звертатись до запропонованих в цій доповіді терапевтичних казок, а коли можна зупинитися на традиційних «Зустрічах з казкою», завдяки яким всі діти, незалежно від стану свого здоров'я, входять в чарівний світ літератури.

Література

1. Bettelheim B., *Cudowne i pozytywne. O znaczeniach i wartości baśni.* T. 1. Warszawa 1985.
2. *Biblioterapia. O biblioterapii. Biblioteki terapeutyczne. Konferencje. Zestawienia. Polecane strony [on-line], dostępny w Word Wide Web: <http://www.kn-gliwice.edu.pl/biblioteka/biblioterapia.htm> [dostęp 24 marca 2008]*
3. Brett D., *Opowiadania dla Twojego dziecka. Cz. 1, Opowiadania dla Twojego (nieco starszego) dziecka. Cz.2, Gdańsk 1998; też, Bajki, które leczą. Cz.1-2, Gdańsk 2005.*
4. Chojnacka-Czachór A., *Aspekty rozwojowe w baśniach dla dzieci – próba analizy wybranych utworów baśniowych, „Kultura i Edukacja” 1997, nr 1-2. S. 182.*
5. Lekarczyk-Cisek B., *Baśnie i ich animowane ekranizacje a rozwój moralny dziecka, „Warsztaty Polonistyczne” 1999, nr 4, s. 38.*
6. Molicka M., *Bajki terapeutyczne, Poznań 1999.*
7. Molicka M., *Bajkoteraпіa: o lękach dzieci i nowej metodzie terapii, Poznań 2002, s. [153].*
8. *Nowa Encyklopedia PWN, red. D. Kalisiewicz, t.1, Warszawa 1996, s. 327.*
9. *Słownik terminów literackich, pod red. Sierotwińskiego, Wrocław 1976, s. 42.;*

Олег Романчук,
*лікар-психотерапевт,
керівник відділення розвитку дитини
Львівського навчально-реабілітаційного
центру «Джерело»*

ТЕРАПЕВТИЧНІ ІСТОРІЇ В РОБОТІ З ТРАВМАТИЧНИМ ДОСВІДОМ ДІТЕЙ

Варто зазначити, що однією з технік, яка може допомогти батькам (як і психотерапевтам) у роботі з травматичним досвідом дитини є використання терапевтичних історій. З допомогою казки можна також «вплести» в травматичний досвід дитини багато важливих послань, «очищувати» рану. Дитині можна вибрати терапевтичну казку з арсеналу існуючих, а можна створити казку спеціально для неї – тож дуже бажано, щоби батьки стали свого роду «казкарями». Казка має здатність вловити і відобразити внутрішній світ дитини – за допомогою метафор, символів, її образів. Відповідно, казка може «просвітити» дитині її внутрішній світ, її дорогу, допомогти їй проробити внутрішню роботу зцілення. Казка передає дитині мудрість – а мудрість, це, насамперед, здатність розуміти душу, знати закони життя душі. Оповідати дитині казку – це мов сіяти у її внутрішній світ насіння, а з тих насінин, якщо вони будуть посаджені у відповідний момент, якщо вони будуть доглянуті, може вирости багато цінних для дитини плодів – надія, віра, прийняття себе, прощення і т.д.

Казка має велику силу, бо сама її образно-лінгвістична структура робить її такою, що вона неминує «промовляє» до обох півкуль – лівої та правої – а тому вона робить оту важливу роботу інтеграції їх діяльності. Оповідання і слухання казки – коли ми це справді робимо з відчуттям душі дитини – творить той досвід інтерсуб'єктивності, який є таким важливим для зцілення, для розвитку стосунків, для розвитку дитини. Діти чекають на казку із наших вуст. Казку, яка дасть їм відчуття, що ми розуміємо їх, що ми поруч з ними; казку, яка допоможе їм краще розуміти цей досвід, яка їм дасть мапу для розуміння цього досвіду,

себе, доріг та перехресть життя. Нині, коли ми, як дорослі, так і діти, стільки часу проводимо у роботі чи ж перед «блакитними» моніторами телевізорів та комп'ютерів, а усе менше один з одним, ми потребуємо казок для того, щоб могли протягнути між нами, од серця до серця оті канали спілкування, які творитимуть стосунки, через які передаватимуться знання, мудрість, які зцілюватимуть рани, які творитимуть людину...

Використання казок і терапевтичних історій можливе з різними цілями, і інтеграція травматичного досвіду є лиш одна з них. Історії можуть так само прокладати шляхи стосункам, створювати взаємозв'язки, вчити важливих правд життя, розвивати уяву і творчість дитини, зрештою, просто веселити дитину.

Заклопотані своїми «дорослими» клопатами ми ж так часто не відчуваємо, не розуміємо того, що діється всередині дитини, або ж, якщо і відчуваємо, то не знаємо, як торкнутися тих ран, як турбуватися про них, не знаємо, як «на якій мові» говорити з дитиною про те, що вона пережила.

І, власне, метафорична мова історії, казки є тією мовою. Власне казка є одним із тих знарядь «кардіохірургії», яка дозволяє торкатися ран, очищувати їх, накладати цілющі ліки. Щоби творити казки для дитини, ми мусимо, насамперед, відчувати дитину, а для того нам самим потрібне чутливе серце – і якщо на ньому є незагоєні рани, то мусимо потурбуватися про них у належний спосіб...

У наші часи втрачається традиція оповідання казок, творення казок як одного з основних інгредієнтів життя, стосунків між дорослими і дітьми. Ідея, запрошення до створення власних казок може лякати – «це не для мене, я ніколи цього не робила/-ив». Втім, не лякаймося, ця мова може здаватися спершу складною і незнайомою, але це рідна мова нашого дитинства, нашої внутрішньої дитини. Прислухаймося до казки отим «третім вухом» (яке, кажуть, необхідне для слухання казок), і казка почне жити, розвиватися, творитися усередині нас.

Наведу терапевтичну історію, складену для шестирічної дівчинки, яка прийшла у прийомну сім'ю з родини алкоголіків. Її психологічна «боротьба» наразі – це страх близькості, страх наважитися прийняти любов. Попри те, що у сім'ї формуються стосунки прив'язаності, у ній залишається ще багато страхів та недовіри. Вона бореться також із відчуттям сорому та негативним образом себе. Історія подається у розповідній формі – дуже важливим є не лише зміст, але й те, що історія передається конкретній дитині, а тому вона подається у діалозі, у взаємодії з дитиною. І, як у будь-якому діалозі, важливим є невербальне та паравербальне спілкування. За традицією мама розповідає дитині (Оксанці) казку на ніч. Казка розповідається у декілька «серій» – це дає можливість дитині знову і знову повертатися до важливих тем, розвивати їх. Тут подається «перша серія», яка містить у собі й загальний огляд усієї історії.

«Отож, моя дорога Оксанко, сьогодні я хочу розповісти тобі одну казку... Ти знаєш, що казки бувають сумні, бувають веселі, бувають страшні, а бувають ніякі – ні страшні, ні сумні, ні веселі. Казки бувають про людей і про звірів,

бувають про добро і про зло, про скарби і про подорожі. Ця історія особлива, бо вона і сумна, і страшна, і весела водночас. І в цій історії є все: вона і про звірів, і про людей, в ній будуть і скарби, і подорожі, буде і добро, і зло. Ти хочеш запитати мене, як таке може бути? Так, так, часом таке буває – деколи в одному житті може бути все. А казки наче наше життя, тож не дивуйся. Але, попри усе сумне, у цій казці добрий кінець... Отож, добре вместися на подушці і... слухай...

Якось в одному великому лісі жила собі родина лисичок: мама-лисичка, тато-лис і ще маленьке руде лисенятко. Мушу тобі сказати, що воно було дуже-дуже гарне: мало два гарних вушка, пухнастий хвостик, руде, блискуче хутро і два очка, в яких горіли вогники – так, що навіть найтемнішої ночі вони світилися, наче два світлячки. Оскільки воно було ще зовсім маленьке, то сиділо у нірці, мама з татом не дозволяли йому виходити назовні, вони лякали його, що там його можуть схопити мисливці чи злі звірі. І що воно робило у нірці? Бавилося своїм хвостиком, розглядало корені дерев, що проступали крізь пісок, а часом шкрябало лапками землю... І чекало на маму і тата, яких, на жаль, так часто не було поруч, які усе десь ходили-пропадали. Чекало і чекало... І сумувало – бо кожне лисенятко, як і кожне звірятко, і кожне дитинчатко більше усього на світі потребують мами і тата, щоби ті їх любили, до себе притуляли, щоби вони з ними гралися і про них турбувалися...

Але от, на жаль, так часом буває, що мама і тато не можуть бути добрими батьками... Так було з батьками цього милого лисеняти. Уявляєш, вони могли так довго-довго не приходити до своєї нори-дому, що інколи лисенятко довго було саме, голодне, перелякане, бо воно ж не знало, де мама і тато. «Може вони про мене забули? Може з ними, щось сталося і вони уже ніколи не повернуться? – думало лисеня. – А може, я якесь погане народилося, може я їм не подобаюся, і тому вони не хочуть бути зі мною, гарчать на мене?..» І тоді лисенятко розглядало свої лапки і хвостик і думало, що з ним не так, чому воно може не подобатися мамі і татові...

Але навіть коли мама і тато лиси поверталися, дуже часто лисеняті не ставало радісніше – бо вони гарчали, сварилися-билися між собою і від них дуже погано пахло. То був якийсь дивний запах, такого запаху лисеня ніколи не чуло з лісу, цей запах приносили лише мама і тато. І за якийсь час лисеня зрозуміло, що коли від них ішов той запах, то все треба було чекати чогось поганого. Бо коли був той запах, тоді вони були злі, тоді вони ніколи не приносили їжі, тоді навіть краще було до них не пробувати притулитися, бо вони могли загарчати на лисеня, навіть часом його вкусити чи штовхнути лапою. Тож наше лисенятко вишкребло собі у глибині нори ще одну маленьку нірку-печерку, щоб туди ховатися, коли мама і тато були недобрими. І ще наше лисенятко мусило навчитися дуже принохуватися, щоби здалеку чути, як повертаються мама і тато, і який вони несуть цього разу з собою запах... Отак воно і жило саменьке наше лисе-

нятку у тій нірці. Бавилося хвостиком, принохувалося, сумувало... Йому було так нелегко ще і тому, що інколи воно згадувало, як мама і тато приходили без того запаху, і тоді вони могли приносити їжу, тоді могли навіть деколи обійняти його, бавитися з ним. Але того вже так давно не було... І щоразу, коли лисенятко чекало, коли воно принохувалося, воно боялося і надіялося водночас. Боялося, що прийдуть мама і тато з тих запахом поганим, надіялося, що, може, вони придуть цього разу з добрим настроєм і притулять до себе свою дитинку, і будуть із нею бавитися... Ну і, звісно, моя донечко, ти уже дуже хочеш знати, як могло статися, що мама і тато лиси зовсім не помічали, яке у них гарне лисенятко, як могло статися, що вони не турбувалися про нього, не бавилися з ним, і що то був за такий поганий запах, який вони приносили із собою? То слухай, доню, то сумна історія, і до неї причетні люди – я ж казала тобі, що ця історія і про звірів, і про людей водночас...

Через той ліс ішла дорога, якою їздили люди. І деякі люди зупинялися у лісі, щоб перепочити. І, як і звірі, люди бувають різні. Деякі у лісі палили вогонь, співали пісень, милувалися лісом. А деякі пили горілку, кричали, усе сміття після себе у лісі лишали – залишали недоїдки, залишали недопиту горілку. Це вона так погано пахла. І от мама і тато лисеняти, ще як були меншими, ще навіть до того, як стали мамою і татом лисеняти, навчилися ходити на ті смітники, що лишали по собі у лісі люди. Там завжди можна було щось знайти поїсти. Тож із часом вони розлінилися, на відміну від інших лисичь, що самі собі полювали-здобували поживу, і почали жити лише з тієї їжі, яку залишали люди. А оскільки люди залишали ще часом і горілку, то вони почали її куштувати. А горілка то таке зло, знаєш, її як почнеш куштувати, то потім хочеться ще і ще, потім не можеш зупинитися. І од тої горілки мама і тато лисеняти стали геть самі не свої. Вони розучилися не тільки полювати на здобич, вони розучилися бути добрими батьками, вони уже не могли бути добрими мамою і татом для лисеняти. Через ту горілку вони часом взагалі забували, що воно у них є. І коли вони були п'яні од тої горілки, вони могли тільки гарчати і битися, більше нічого... Так, як би сильно наше лисенятко не хотіло, щоб вони помітили його, щоб відчули, як воно на них чекало – вони не могли того зробити, бо через ту горілку вони просто не могли добре бачити. Так, вони не могли бачити, яке їхнє лисенятко гарне, як воно потребує їх... Ти можеш собі уявити це так, ніби вони дивилися на нього через дуже забруднене скло – вони просто не могли бачити, не могли розуміти...

Що ж було далі? Як там наше лисенятко? А далі було так, що мама і тато приходили все рідше і рідше, і вони уже завжди приходили з тим поганим запахом. Лисеня ховалося у свою печерку. Воно було зовсім кволе, бо їло дуже мало – мама й тато уже не приносили їжі, тож воно само хіба час до часу могло зловити якусь мишку, яка забігала до лисиччиної нори. І воно навчилося гарчати і показувати зуби – так воно давало своїм мамі і татові знати, щоб вони не

чіпали його, що воно зможе захистити себе... І от одного разу сталося так, що мама і тато лиси не повернулися додому. Їх не було день, два, три... Ніхто не знав, що сталося. Одна сорока казала, що бачила, як їх збила машина. Інша – що їх люди упіймали і забрали до зоопарку. Але хтозна, як було насправді, сорокам тим важко вірити, вони все щось як не наплутають, то вигадують. Лисенятко наше нічого того не знало, воно просто сиділо собі у тій нірці, ловило мишок і уже не чекало, уже нікого не чекало. А з нірки не виходило, бо пам'ятало, як мама і тато лякали його мисливцями та злими звірами. Жило собі там саме-самісіньке, лиш час до часу підповзаючи до краю нірки, заглядаючи: як там, той світ?.. І коли воно отак підповзало, то ззовні було видно, як у глибині нірки світилися два вогники – очі його – мов два світлячки. Бо як би наше лисенятко не змарніло, не сумувало, вогники ті не згасали ніколи – щось було таке у тому лисеняті, що вогники ті не згасали ніколи...

І от ті вогники і помітила одного разу інша мама-лисичка. «Це, мабуть, те лисенятко, про яке я чула від сорок, те, яке я так довго шукаю...» – подумала вона. Ця лисичка була з іншого лісу. Її нора була у тому лісі, що аж під горою, там, де протікав струмок і листяний ліс переходив у сосновий. Того літа у неї не було своїх діток, а ті, що народилися минулого, повиростали і уже свої сім'ї почали. Тож у норі її було тихо і просторо. І коли вона з чоловіком своїм, лисом, почула про лисенятко, що лишилося без мами і тата, то одразу ж вирішили вони, що підуть його шукати – бо ж не може так бути, щоб лисенятко росло без мами й без тата... Лисичка тихенько підповзла до краю нірки. А лисенятко злякалося і сховалося далі, у глибину, у свою нірку-печеру. «Ти тут?» – лагідно промовила мама-лисичка. А лисеня притихло і подумало: «Може то і є той злий звір, який хоче мене з'їсти, про якого колись попереджували мене мама і тато?». Мама-лисичка спробувала просунути голову у нірку – лисеня загарчало, показуючи при цьому свої зуби-ікла: «Я не дам себе скривдити, я захищатимуся!». «Тобі страшно... – сказала мама-лисичка. – Не бійся, я не прийшла тебе кривдити. Я шукала тебе, щоб тобі допомогти...». Щоб не лякати лисенятко більше, вона вилізла з норі і подалася до лісу, а за якийсь час повернулася зі здобиччю. «Це тобі, поїж, ти ж мабуть дуже голодне... – сказала лисичка. – Я відійду від норі, щоби ти не боялося мене». Лисенятко дуже хотіло їсти, але страх був сильніший. Лиш надвечір, як стемніло, воно наважилося вийти з норі – схопило їжу і сховалося назад до нірки. Воно лиш встигло помітити, що на небі світяться багато вогників і що навпроти з кущів світилися два вогники... Ти здогадуєшся, моя доню, що було потім? Я розкажу тобі сьогодні коротко, бо, насправді, то дуже довга історія, і я можу ще не один вечір оповідати тобі її у деталях. Так от, те лисенятко, як і ти, знайшло нових маму і тата.

Спочатку йому було страшно повірити, що мама-лисичка бажає йому добра. Але вона була дуже мудра, та мама-лисиця. І дуже терпляча. Вона приходила до нірки знову і знову, вона приносила здобич, вона поступово сідала ближче і

ближче. І врешті лисенятко перестало боятися її. І за якийсь час вони подружилися, чи краще сказати, приручилися – лисенятко дозволило мамі себе приручити... Воно зрозуміло, що йому потрібна не лише їжа, воно відчуло, що йому потрібні мама і тато, щоби хтось його любив... А тоді мама-лисичка розповіла йому, що сталося з його батьками і сказала, що вони з лисом хочуть запросити його до своєї норидому, що вони хочуть стати його другими батьками. І лисенятко погодилося. Воно з мамою зробило велику подорож до іншого лісу. Воно відкрило для себе, яким великим є ліс – бо ж колись воно навіть не здогадувалося, який великий і гарний світ є за його ніркою. Воно врешті зустріло свого нового тата, і вони стали друзями теж.

У своїй новій сім'ї лисенятко стало щасливе – бо його любили, з ним бавилися, про нього турбувалися і на нічку притуляли до себе. Лисенятку стало жити веселіше і тепліше, воно і само навчилося любити... І вогники у його очах запалали яскраво-яскраво! І назвали його мама і тато Анкіко – що на лисячій мові означає «той, чії очі світяться». «Що то за світло у моїх очах? Його не було в очах моїх перших мами і тата, але воно є у мене і у вас?» – запитало маму і тата лисенятко. «То світло від вогню, що у серці кожної лисички. Той вогонь – то любов. У деяких лисів те світло гасне, коли вогонь у серці пригасає. Але, знаєш, навіть коли вогонь пригасає, залишається одна жаринка, яку ніколи не можна згасити. Так, так – у серці кожної лисички. І, якщо на неї дмухнути – з неї може знову розгорітися вогонь...» Лисеняті сподобалася історія про жаринку... Воно з сумом подумало про своїх перших маму і тата – як жаль, що їхню жаринку не було кому роздмухати... Звісно, моя доню, то не було все так просто і легко у тій історії, у лисеняти і його батьків було багато пригод, багато випробувань, вони разом були ще не в одній подорожі – але про те не сьогодні, про те іншого разу.

А сьогодні лиш скажу тобі щось про скарб, бо ти спитаєш мене: «Усе було: і звірі, і люди, і подорож, і пригоди, і страшно, і сумне, і веселе, а про скарб нічого?» Так от, про скарб ідеться у самому кінці історії. Лисенятко те за якийсь час знайшло багато друзів – інших звірят. Разом з ними воно дуже любило різні пригоди, зокрема, вони дуже любили у лісі шукати різні скарби – по печерах, що були у горах. І хоч ніяк їм того скарбу не вдавалося знайти, лисенятко не зневірювалося, воно усе сподівалося, що колись таки знайде. І от, одного разу, засинаючи, воно запитало маму і тата, тулячись до них: «Мамо, тато, чи ви колись знаходили у житті справжній скарб?» Мама з татом усміхнулися і лагідно промовили: «Так, великий-великий. Той скарб наш – то ти...». Лисеняткові стало тепло-тепло на серці і воно сказало: «Тоді і я вже знайшов свій скарб – то ви...» І одразу заснуло... І ти спи, моя доню, я розкажу тобі про це лисенятко і його пригоди ще не раз. А наразі спи, ти наш скарб...».

Розділ II

Рятівне коло ЧИТАННЯ

Дарія Іваницька,
завідувач відділу обслуговування читачів
дошкільників та учнів 1-4 класів
Львівської обласної бібліотеки для дітей

БІБЛІОТЕРАПІЯ – МОДНА ТЕНДЕНЦІЯ ЧИ ТРАДИЦІЯ?

*Дитинство – дуже важлива і не така
вже й безхмарна частина життя.
Біди і негаразди дітей глибші
за негаразди дорослих.
До дитинства треба ставитися
серйозно і ніжно, як до метелика,
який випадково сів на долоню
Н. Білоцерківець*

Кожна проблема дорослої людини – це проблема дорослої людини. Але кожна проблема дитини – це водночас і проблема її батьків, педагогів, наставників. Як допомогти дитині орієнтуватися в цьому непростому світі, звикнути до нового колективу, адаптуватися до нових умов життя, спричинених конфліктами в сім'ї, як пояснити найрізноманітніші складні питання, що виникають у дитини, як захистити дитячу психіку від тих навантажень, які несе їй сучасний світ? Ці та багато інших питань доводиться вирішувати людям, що причетні до важливої справи виховання дітей. Великим помічником в цьому питанні завжди була дитяча література. Читання завжди було тим рятівним острівцем, що допомагає вижити в розбурханому життєвому морі.

Останнім часом з'явилося багато нових книг, на яких бачимо позначки **«Казкотерапія»**, **«Книготерапія»**. Ці книги призначені для читання дітьми, для читання разом з дітьми або для читання педагогами, батьками з метою краще зрозуміти дитину та її внутрішній світ.

До останніх можна віднести **«Терапевтичні казки» Марії Моліцької**. Казки можуть бути використані педагогами – можна прочитати, а потім переказати дітям, провести коментоване читання. На мою думку, для дітей вони складні та задовгі. Треба читати з великими перервами, доки до кінця дочитаєте, дитина може забути початок. Але треба пробувати, діти по-різному сприймають довгі тексти.

У видавництві «Навчальна книга «Богдан» у 2011 році заснована серія **«Казка – не казка, а батькам підказка»**. Перша книга із започаткованої серії – **«Як зарадити Марійці» Оксани Думанської та Юлії Стадницької**. Книга для читання разом з дітьми, проте оповідання про Марійку написані легко і невимушено, можуть читати і самі діти. Описані ситуації дуже реалістичні і тому близькі більшості дітей. Для батьків та педагогів у книзі є короткі підказки психолога до кожної життєвої ситуації, яку діти не можуть самотужки подолати. До бібліотерапевтичних можна віднести й інші книги **Оксани Думанської**: **«Бабусина муштра»**, **«Школярка з передмістя»**, **«Собаке життя kota Хитруна»**.

Видавництво «Грані-Т» в 2011 році заснувало серію «Книготерапія». Проаналізую деякі книги з цієї серії. **«Хлопчик, якого подарували цуцику» Ганни та Петра Володимирських** розкриває проблему самотності сучасної дитини. Найкращий подарунок на день народження – без сумніву, собака. Немає значення, якої породи чи масті, – головне, щоб це був живий, теплий і люблячий пес. Цю просту як світ істину знає кожен третьокласник, більше того – її знає кожен цуцик. Адже й для цуценяти найкращий подарунок – хлопчик! Однак, мами й тата третьокласників не завжди розуміють бажання своїх дітей, і день народження з радісного свята враз перетворюється на один з найсумніших днів у році. І змінити ситуацію може тільки якийсь щасливий випадок...

«Гаряча Арктика», **«Куцяткові цятки» Богдана Жолдака**, **«Як крокодилу зуби лікували» Олеса Ільченка**, **«Втеча» Оксани Луцевської** обговорюють з дітьми проблеми фізичного здоров'я. Правда, деякі з них більше нагадують рекламну продукцію фармацевтичної компанії, клініки або якоїсь лікувальної установи. Це, власне, до питання про мету та читацьке призначення бібліотерапевтичного тексту. Що несе терапевтичний текст: полегшення психоемоційної напруги дитині чи можливість додаткових маніпулятивних засобів до виховного арсеналу батьків? Якщо друге – тоді такий текст не варто випускати під грифом «Книготерапія», адже в нього основною буде інша функція.

Окремо хочу сказати про книгу **Богдана Жолдака «Про чисті ручки»**. Так-так саме «ручки» - але про які: учнівські, дверні чи ще якісь хоче нам розповісти автор? Виявляється, ні, а про звичайні наші руки-ручечки, які, звичайно ж, завжди повинні бути чистими. Такі самі «ручки» знаходимо в книзі **Марини Мороз «Казки для тих, хто...»** видавництва «Аверс». А хочеться, щоб видавці та автори дбали і про грамотність наших читачів.

Проте є в дитячій літературі багато книг, на яких ми не побачимо позначки «казкотерапія» чи «книготерапія», та вони виконують саме таку функцію. Це книги, які пройшли випробування часом, їх читало не одне покоління наших читачів. Теми добра, стосунків у сім'ї та колективі, дружби та відданості не-підвладні часу, політичній кон'юктурі та моді. До таких книг можна віднести твори **Василя Сухомлинського**, **Наталі Забіли**, **Грицька Бойка**, **Валентини Осесвої**, **Євгена Шварца**, **Костянтина Ушинського**, **Льва Толстого**.

Зрештою, цей список можна розширювати, і всі, хто працює з дитячою літературою, можуть назвати книги, які можна віднести до категорії «терапевтичних».

В кожній бібліотеці є збірки цікавих і повчальних казок, оповідань, притч, новел, написаних для дітей і дорослих **Василем Сухомлинським**, цим мудрим педагогом і письменником. Кожна казка, кожне оповідання розповідають читачам про неповторну красу життя, магічну силу доброти і чуйності у взаєминах між людьми, пробуджують у дітей бажання захистити слабшого, допомогти старшим. А ще вони, як зазначила О. Сухомлинська, «навчають дітей думати, відчувати, радіти не лише своїми власними радощами і печалями, а й татовими і маминими, дідусевими і бабусиними, братовими й товаришевими, зайчика й синички, верби і тополі, місяця і вітру, всієї нашої землі».

Прекрасними казками **Наталі Забіли** зачитується не одне покоління юних читачів. Бойться ваша дитина залишатися сама вдома? – прочитайте їй про маленьку **Ясю**, яка знайшла собі цікаве заняття, коли мами не було вдома. Ваша дитина ледачкувата і не хоче вам допомагати? – у пригоді стане **«Казка про ліниву дівчинку»**. Скільки негарних вчинків вчинила ця дівчинка, а починалося все із... звичайнісінької ліні – не хотіла вмиватися, не хотіла збирати ягоди зі всіма, не хотіла взагалі нічого робити. А тоді і красти довелось, і брехати. Та все-таки дівчинка зуміла переглянути свою поведінку і зрозуміти, що робити так не можна. Діти дуже люблять цю казку і завжди роблять з неї відповідні висновки.

Твір **«Дивовижні пригоди малого Юрчика»** розповідає про хлопчика, який не дуже хотів вчитися, а хотів якомога швидше стати дорослим, адже дорослі можуть робити те, що їм захочеться. Так думає багато дітей, особливо якщо дуже-дуже не хочеться лягати спати, коли в розпалі цікава гра або їсти ненависну манну кашу, якщо в буфеті причаїлися смачні цукерки. Нашому Юрчикові допомогла чарівна таблетка. Тільки от біда: великим він став, а от дорослим – навряд. Адже дорослий має щось вміти, працювати, а наш «великий» Юрчик навіть читати не встиг навчитися... Подібна тема гарно висвітлена в казці Євгена Шварца **«Казка про загублений час»** та Сергія Михалкова **«Свято неслухняності»**.

У віршах **Грицька Бойка** **«Гава-роззява»**, **«Сірничок»**, **«Зелена аптека»**, **«Слово честі»**, **«Здоровим будь»**, **«Вереда»**, **«Веремій»**, **«Як Андрійко став умійком»** на різних кумедних прикладах з життя дітей, з повадок звірятко ненав'язливо розповідається, як вести себе в різних життєвих ситуаціях. Хто з дітей любить добровільно слухати якісь серйозні повчання? Зовсім інша річ, якщо їм розказати якусь смішну історію. Сміючись над пригодами неумійок, нечем, ледарів, плакс, діти непомітно для себе вчаться долати свої переживання та життєві негаразди.

«Дивачок-Насмішничок» Юлії Душинської розповідає про стосунки батьків і дітей-вередунів. Маленька, тоненька, як голка, істота – це і є Дивачок-Насмішничок. Він не їсть, не п'є води, а тільки сміхом живе. Оселиться в кісках

дівчинки або під комірцем у хлопчика – і ну нашіптувати, щоб вередували, рюм-сали, не слухались мами. Отоді дивачок ситий і задоволений. Та коли хто з дітей дізнавався про його підступність і починав виправлятися, доводилося Дивачкові шукати собі іншого капризулю.

Згадані книги – це вже класика дитячої літератури. Але серед нових книг можна назвати такі, що допомагають дітям у різних життєвих ситуаціях, хоча ні автори, ні видавці не відносять їх до бібліотерапевтичних.

«Великі пригоди маленької павутинки» Тини Кароль: бути старшою сестрою, виявляється, не так уже й просто; образа – не найкращий порадник; мрії здійснюються, тільки для цього треба щось робити, – всі ці прості істини маленька зелена гусинь Павутинка зрозуміла після випробувань, що чекали її під час незвичайної мандрівки, в яку вона вирушила сама, без своїх рідних, бо образилася на них. Але найголовніше, що зрозуміла наша героїня після всіх пригод – це те, що справжнє щастя – це коли тебе чекають вдома і ти потрібна своїм близьким.

«Спасибі Вінн-Діксі» Кейт Ді Камілло описує процес становлення у підлітковому віці. Десятилітня дівчинка переїжджає з батьком у невелике містечко і почувається дуже самотньою. Одного разу вона зустріла незграбного бездомного пса, що вміє усміхатися як людина. Новий друг вчить свою маленьку господиню дивитися на світ іншими очима. Завдяки йому дівчинка знайомиться з іншими людьми і знаходить друзів там, де вона й не сподівалася.

«Маленький вигнанець» Романа Брезіцького піднімає низку гострих соціальних проблем. На жаль, випадки, описані в цій книзі, не поодинокі в сучасному світі. Проте, даючи нам певні випробування, життя підказує і вихід із, здавалось би, найзаплутаніших ситуацій. Треба тільки не впадати у відчай і приймати допомогу від друзів, яких посилає нам доля.

«Мед для мамі» Івана Малковича та Софії Ус – добра книжка для сімейного читання. Переживаючи разом із зайчиком його пригоди під час пошуків меду для хворої мами, дитина вчиться бути обережною і уважною. Чи варто вирушати кудись без маминого дозволу, навіть якщо ти дуже-дуже хочеш допомогти мамі? Може, краще все-таки узгодити свої плани з дорослими? А ще треба якомога швидше вивчити і запам'ятати свою адресу.

Сьогодні видається багато найрізноманітніших дитячих книг. Щоб знайти саме ту, яка потрібна конкретній дитині, треба слідкувати за новинками, відрізняти «зерна від половин», радитися з фахівцями. Але найголовніше – прислухатися до бажань дитини, до її потреб, і тоді ви обов'язково знайдете книги, співзвучні саме з її внутрішнім світом. Якщо ви будете читати разом з дитиною, це зближить вас, навчить дитину любити книгу, відчувати потребу щоденного читання. Наш великий педагог В. А. Сухомлинський казав: «Людина, для якої книжка уже в дитинстві стала такою необхідною, як скрипка для музиканта, як пензель для художника, ніколи не відчує себе обділеною, збідненою, спустошеною».

Юлия Дрешер,
*докт. пед. наук, профессор,
лауреат Премии правительства
Российской Федерации в области образования,
директор ГАУ «Республиканский медицинский
библиотечно-информационный центр»*

ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ БИБЛИОТЕРАПЕВТИЧЕСКИМ ПРОЦЕССОМ

Необходимым условием, обеспечивающим эффективную организацию и управление библиотерапевтическим процессом, является библиотерапевтический мониторинг.

Библиотерапевтический мониторинг – это диагностика, оценка и прогнозирование состояния библиотерапевтического процесса (отслеживание его хода, результатов, перспектив развития).

Библиотерапевтический мониторинг – деятельность, лежащая в основе целостного библиотерапевтического процесса. Основу этой деятельности составляет система изучения читателя/пациента на протяжении всего библиотерапевтического процесса.

При первичном изучении объекта библиотерапии начинается непосредственное общение между индивидуумом и библиотерапевтом: пациент/читатель рассказывает и объясняет, библиотерапевт выслушивает его и старается понять. На этом этапе осуществляется диагностика индивидуума с помощью различных методов.

Методы изучения уровня развития, образования и воспитания личности. Целый ряд методов позволяет всесторонне изучить исследуемую проблему: все ее аспекты и параметры. К ним относятся:

1. Наблюдение – целенаправленное восприятие какого-либо явления, в процессе которого исследователь получает конкретный фактический материал. При этом ведутся записи (протоколы) наблюдений. Наблюдение проводится обычно по заранее намеченному плану с выделением конкретных объектов. Можно выделить следующие этапы наблюдения: определение задач и цели; выбор объекта, пред-

мета и ситуации; выбор способа наблюдения, наименее влияющего на исследуемый объект и в наивысшей степени обеспечивающего сбор необходимой информации; выбор способов регистрации наблюдаемого; обработка и интерпретация полученной информации. Наблюдение – очень доступный метод, но он имеет свои недостатки, связанные с тем, что на результаты наблюдения оказывают влияние личностные особенности (установки, интересы, психические состояния) исследователя.

2. Методы опроса – беседа, интервью, анкетирование.

В библиотерапевтической работе используются прежде всего опрос и анкетирование. Они помогают определить основные социально-демографические характеристики (пол, возраст, национально-религиозную принадлежность, принадлежность к той или иной социальной, профессиональной группе, занятость в общественном производстве). Дополнительную информацию библиотерапевт получает с помощью тестов, помогающих выяснить личностные качества (тест на агрессивность, тест Кеттелла и др.). В случае необходимости приходится прибегать к медицинскому анамнезу, особенно когда это касается библиотерапевтической работы с больным. Здесь библиотерапевту, конечно, необходима консультация врача.

Используя приемы анкетирования, тестирования, анализа, библиотерапевт не должен допускать негативных последствий. В некоторых случаях прямолинейные вопросы теста могут вызвать подсознательную защитную реакцию больного и не принести желаемых результатов. Положительный момент, присущий указанным приемам: отвечая на вопросы теста, индивидум включает в свой анализ различные оговорки, отступления, эмоциональные оценки, воспоминания, постепенно снимая напряжение, вызванное болезнью, следовательно, морально подготавливается к сложной процедуре вылечения (полного выздоровления).

Собранный на данном этапе материал (сведения) служит основой для создания на следующем этапе библиотерапевтического процесса модели объекта библиотерапии, дает возможность поставить пациенту предварительный диагноз, выявить субъективные факторы проблем, с которыми он столкнулся.

Библиотерапевтический мониторинг также предполагает дополнительное изучение субъекта в ходе профилактического или лечебного процесса, повторные консультации со специалистами.

Этот этап тесно связан с этапом непосредственного проведения библиотерапии и постоянной корректировкой этого воздействия путем выбора и сочетания различных библиотерапевтических методик. В ходе библиотерапевтического воздействия индивидум по-новому раскрывается перед библиотерапевтом, дополняя психологический портрет, который был составлен на этапе первичного изучения объекта библиотерапии. На данном

етапе бібліотерапевт має можливість скорректировать методику свого общения с індивидуумом, прибегає при цьому к консультативній допомозі других спеціалістів, участь которых йому необхідно.

Бібліотерапевтичний моніторинг. Бібліотерапевту-дослідователю важно не тільки оволодіти системою існуючих методик бібліотерапевтичного впливу на читателя/пацієнта, но і побачити, оцінити перспективи цих методик, а також знову розробляються, которые, с учетом методик смежных наук (педагогика, социология и т.д.), образуют такое понятие, как «бібліотерапевтичний моніторинг». В настоящее время это понятие широко используется во многих научных отраслях.

Бібліотерапевтичний моніторинг – это системная диагностика ефективності функціонування різних методик, предполагающая постоянный контроль за розвитком їх якісних і кількісних складових. Система контролю включає: поточний контроль (на кожному бібліотерапевтичному сеансі); підсумковий (по завершенні бібліотерапевтичних занять з читателем/пацієнтом); відстрочений – після трьох і більше місяців після завершення бібліотерапевтичних занять.

Під прогнозуванням звичайно розуміється процес отримання опережающей інформації об об'єкті з допомогою науково обґрунтованих положень і методів. Об'єктами при цьому виступають конкретна людина, група людей.

Прийнято розрізняти пошуковий і нормативний прогнозування. Пошуковий прогнозування, безпосередньо направлений на визначення майбутнього стану об'єкта, виходить з урахування логіки розвитку читателя/пацієнта і впливу на нього зовнішніх умов. Нормативний прогнозування, приймаючи заданість об'єкта перетворення, пов'язано з знаходженням оптимальних шляхів досягнення заданого результату (стану індивідуума). При конструюванні бібліотерапевтичного процесу елементи пошукового і нормативного прогнозування тіснішим чином пов'язані. Можливі шляхи досягнення прогнозованого результату є не що інше, як оригінальні гіпотези про оптимальність способів рішення бібліотерапевтичної задачі, переробку которых в актах мислення здійснює бібліотерапевт. Прогнозування в діяльності бібліотерапевта дозволяє передбачати результати діяльності завдяки унікальній людській здатності до цілепокладання. Мета бібліотерапевтичної діяльності незалежно від складності шляхів її досягнення – це завжди смодельований результат ще не здійсненої діяльності, представленої в свідомості як проєкт реальних кількісних і якісних змін бібліотерапевтичного процесу, його окремих компонентів. Відповідно до видів педагогічних завдань по їх часовому обмеженню розрізняють стратегічне, тактичне і оперативне прогнозування.

Бібліотерапевтичне прогнозування своєї кінцевої мети має конкретизацію бібліотерапевтичних цілей і трансформацію їх в систему бібліотерапевтичних завдань. Як результат науково обґрунтованого прогнозування, бібліотерапевтична задача синтезує змістовну, мотиваційну і операційну сторону діяльності бібліотерапевта і читача/пацієнта.

В бібліотерапевтичному процесі прийнято розрізняти проєктну, організаційну і пізнавальну діяльність.

Проектна діяльність. Логічним результатом конструювання бібліотерапевтичного процесу є матеріалізація проєкта бібліотерапевтичної діяльності в формі плану роботи, плану-конспекта, в залежності від досвідченості бібліотерапевта.

К плану пред'являється ряд вимог:

- цілеустремленість і конкретність бібліотерапевтичних завдань;
- краткість плану, його компактність;
- преемственність, систематичність і послідовність викладу;
- реальність, урахування вікових і індивідуальних особливостей читачів/пацієнтів;
- гнучкість і варіативність планування.

На кожного конкретного читача/пацієнта бібліотерапевт складає свій план:

1. В плані даються коротка характеристика і аналіз стану бібліотерапевтичної роботи. Необхідні для роботи дані фіксуються на спеціальних бланках, включаючи: дані про причини і умови виникнення психотравмуючої ситуації, результати психологічного дослідження, основні скарги. Фіксується перша бесіда з читачем, в якій встановлюється ступінь збереження читаческих інтересів, можливість адекватного сприйняття прочитаного. В ході першої бесіди читач/пацієнт отримує психогігієнічну інструкцію про правила читання
2. Характеризуються завдання роботи з конкретним читачем/пацієнтом
3. Намечаються основні напрями і форми діяльності бібліотерапевта. Зокрема це плани читання пацієнта, бесід з бібліотерапевтом.

План читання читача/пацієнта складається з урахування конфліктної ситуації і читаческого рівня болячого. Він звичайно складається з 7-12 названь і розрахований на 3-4 тижні читання в стаціонарі і на такої ж термін після виписки. План читання складається з трьох частин. Вступна частина: одна-

две книги, чаще отвлекающего характера, что позволяет определить реакцию больного на прочитанное и границы его субъективной интерпретации. Вторая, главная часть плана чтения содержит литературу, которая должна способствовать «переработке» психотравмирующей ситуации. Речь идет о таких произведениях, прочитав которые, больной поймет, с какой целью они ему рекомендованы: сознательно и активно вступать во взаимодействие с текстом. Завершают план чтения книги «об искусстве быть читателем», так как одной из обязательных задач библиотерапии является формирование (или восстановление ранее сформированных) навыков постоянного чтения художественной литературы.

План чтения состоит из 4 частей:

1. Введение (2-3 контрольные книги)
2. Основная часть (3-6 книг)
3. Закрепляющая часть (2-3 или более книг)
4. Дополнение (5 книг).

В первую часть рекомендуется включать литературу, далекую от сути конфликта больного, однако помогающую выяснить его реакцию на содержание книги и субъективную ее интерпретацию.

Вторая часть плана – главная составляющая библиотерапевтического процесса, ее назначение – преодолеть психогению. Читатели часто воображают себя героями книг, поэтому важно, чтобы их настроение было созвучно настроению читателя. Нужно следить, чтобы у пациента не возникла отрицательная реакция. Если она незначительна, тогда можно предпринять более смелые шаги – предложить книгу, в которой описывается ситуация, аналогичная ситуации больного, но с оптимистическим окончанием. Конкретные рекомендации здесь предложить трудно, поскольку многое зависит от способностей, изобретательности и профессионализма библиотекаря, психотерапевта и других врачей.

Руководствуясь рекомендациями библиотерапевта, в план чтения можно включить и произведения трагического содержания.

Третья часть плана – закрепление полученного эффекта. Предлагаемые книги должны поддержать духовную уравновешенность, оптимизм читателя/пациента.

В случае групповой библиотерапии можно организовать чтение литературных произведений вслух. Наблюдение за реакцией пациентов поможет библиотерапевту определить степень лечебного эффекта от прочитанного или скорректировать план библиотерапии по отношению к конкретному пациенту.

Беседы с читателями бывают двух типов: о части произведения и о произведении в целом. Этот метод в ряде случаев очень полезен, так как помогает фиксировать непосредственные реакции больного, а не его выводы и

дает возможность корректировать восприятие прочитанного. С больными за время пребывания в ЛПУ проводится 7-10 бесед, последняя, итоговая – обязательно с участием лечащего врача.

4. Координация библиотерапевтической работы библиотерапевта и других специалистов (врачей, педагогов, социальных работников).

Организационная деятельность. Основная форма библиотерапевтической работы – сеанс.

Библиотерапевты в клиниках навещают своих пациентов в течение 30-50 минут, хотя в идеале необходимо встречаться 2-3 раза в неделю не менее 1 часа. Опытными библиотерапевтами достаточно и 2 часов в неделю. Очень важна мотивация встреч. Парадокс: именно те, кто стремятся к частым встречам, на самом деле могли бы приходиться реже. Они готовы на все 100% использовать время сеанса, а те, кто с нежеланием, скептически настроены или ослаблены депрессией, легко забывают о достигнутом. С одними пациентами контакт устанавливается практически мгновенно (в таких случаях сразу возникает атмосфера творчества), с другими при каждой встрече приходится налаживать отношения заново.

Установлено, что при неврозах пациенты нуждаются в большем количестве сеансов. Им необходимо выговориться, и пока они находятся в состоянии кризиса, библиотерапевт может выступать в роли союзника. Однако это не означает, что надо соглашаться с любым мнением пациента. Сам по себе процесс открытия собственной личности «ввергает пациента в цепочку кризисов». Например, он начинает понимать, что он совсем не такой, каким считал себя раньше (допустим, не такой добрый, злой и т.д.), и ему необходимо с кем-то поговорить об этом. Пациент при каждой новой встрече может поднимать новые вопросы, но библиотерапевт должен не возвращаться к уже обсуждавшимся проблемам (хотя это одна из его прерогатив), а следовать естественному ходу процесса, стараясь выявить в нем «постоянный компонент».

В некоторых случаях количество и частоту сеансов следует сократить, особенно в тех случаях, когда пациент слепо верит библиотерапевту и сам не прикладывает никаких усилий к выздоровлению. Если библиотерапевт работает с такими людьми слишком много, их зависимость от него только укрепляется.

Что действительно очень важно, так это регулярность сеансов. Если вы установили определенное расписание, следует его неукоснительно придерживаться. Оптимальное время сеанса – 50 минут.

При общении с пациентом не следует слишком часто использовать специальные термины. Юмор существенно облегчает общение, позволяет иначе взглянуть даже на очень тяжелые моменты жизни.

Желательно, чтобы пациенты смело рассказывали обо всем, что приходит им в голову, не стремясь что-либо скрыть. Необходимо, чтобы во время сеанса пациент «раскрывался» (даже если он не очень «очарован» библиотерапевтом), раскрепощался, начал больше доверять другим, воспринимать людей более реалистично, понимать, что обсуждение какого-либо побуждения неравнозначно его реализации.

Одной из самых сложных, но одновременно и самой эффективной коллективно-групповой формой библиотерапии является конференция (или обучающее мероприятие), подготовку к которой осуществляют библиотекарь и врач-психотерапевт. После формирования малых групп и образования лидерского актива наиболее эрудированные и подготовленные больные получают соответствующие темы и литературу от библиотекаря. При подготовке к конференции участники неоднократно встречаются с библиотекарем и врачом, обсуждая свои будущие выступления. Подготовка к конференции, занимающая не менее 10-12 дней, ведется с таким расчетом, чтобы логически завершить цикл (5-8) групповых занятий, обобщить весь материал. Роль психотерапевта во время конференции – это роль председательствующего. После ответов на вопросы и обобщающего слова психотерапевта обычно выступают больные, имеющие хорошие результаты лечения. Завершить конференцию можно чтением оптимистических писем бывших больных, показом результатов эстетотрудотерапии, демонстрацией кинофильма.

Познавательная деятельность. Все стадии библиотерапевтического процесса, ход библиотерапевтических сеансов, результаты и возникающие сложности библиотерапевт фиксирует в своем дневнике. Эти данные он может использовать в дальнейшей работе с конкретным индивидом и впоследствии с другими больными.

Библиотерапевтические технологии. В последние годы усилился интерес к теории оптимизации образовательных процессов в связи с широким применением технологий в обучении, в частности, модульной и проблемно-модульной, которые также могут быть использованы в библиотерапевтической деятельности.

Специфика модульного обучения состоит в том, что обучающийся может самостоятельно работать с предложенной ему индивидуальной программой. Функции преподавателя при этом весьма разнообразны: информационная, контролирующая, консультативная, координирующая. Взаимодействие обучающегося и педагога здесь осуществляется на принципиально иной основе: модули (лат. *modulus* – функциональный узел) обеспечивают осознанное самостоятельное достижение обучаемым определенного уровня подготовленности к каждому занятию. Индивидуальная учебная программа содержит в себе целевую программу действий, банк информации и методическое руководство по достижению поставленных перед ним дидактических целей.

Модульное обучение обеспечивает активность каждого обучаемого на занятии с помощью постоянного подкрепления его действий с помощью самоконтроля, программированного обучения, самодиагностики (используются специальные компьютерные программы). Групповые формы обучения также дают обучаемому возможность работать в индивидуальном темпе.

Итак, модуль – это «автономная порция» учебного материала. Содержание модульного обучения представляется в законченных, самостоятельных комплексных модулях, которые одновременно являются банком информации и методическим руководством по его усвоению. Сама суть этого вида обучения требует соблюдения субъект-субъектных взаимоотношений обучающегося и педагога.

Модульная библиотерапевтическая технология обеспечивает гибкость библиотерапевтического обучения с учетом индивидуальных потребностей личности, уровня ее базовой подготовки. Обучаемые самостоятельно работают с индивидуальными программами, разработанными для каждого из них библиотерапевтом. Характерные особенности модульных библиотерапевтических технологий – проблемный подход, индивидуальный темп обучения, поэтапное формирование умственных действий.

Проблемно-модульное обучение. Цель его – развитие познавательной активности, творческой самостоятельности обучаемых. Для него характерны последовательное и целенаправленное выдвижение перед обучаемым познавательных задач (разрешая которые, обучаемые активно усваивают знания), поисковые методы, решение познавательных задач.

Проблемное обучение направлено на формирование качеств творческой личности. Учебная проблема – это поисковая задача, для решения которой обучаемому необходимы новые знания и в процессе решения которой эти знания должны быть усвоены. В разрешении учебной проблемы можно выделить четыре главных этапа (стадии):

1. Создание проблемной ситуации
2. Анализ проблемной ситуации, формулировка проблемы и представление ее в виде одной или нескольких проблемных задач
3. Решение проблемных задач (задачи) путем выдвижения гипотез и последовательной их проверки
4. Проверка решения проблемы.

Проблемная ситуация – это состояние интеллектуального затруднения, вызванное, с одной стороны, острым желанием решить проблему, а с другой – невозможностью это сделать при помощи наличного запаса знаний или с помощью знакомых способов действий.

Проблемное обучение учит: 1) мыслить логично, научно, творчески; 2) самостоятельному творческому поиску нужных знаний; 3) преодолевать возникающие трудности. Проблемное обучение делает учебный

материал более доказательным, усвоение материала – более эффективным и прочным. Проблемное обучение развивает познавательные интересы и формирует творческую личность.

Использование развивающих технологий позволяет библиотерапевту более эффективно воздействовать на эмоциональную, потребностно-мотивационную и волевую сферу читателя/пациента, пробудить в нем интерес к знаниям как мотивам познавательной деятельности, привить навыки самообразования, а также способствует созданию ситуации успеха в обучении и практической деятельности.

Ситуация успеха порождает у читателя/пациента уверенность в своих силах, способствует более быстрому преодолению психологических барьеров в различных жизненных ситуациях, создает комфортную обстановку для самосовершенствования.

Разработка новых развивающих библиотерапевтических технологий, их эффективное использование будут способствовать непрерывной адаптации читателя/пациента, его самоактуализации, развитию его способностей к активной жизни в условиях изменяющегося мира.

Литература

1. Алексейчик А. Е. Библиотерапия // Руководство по психотерапии. – Ташкент : Медицина, 1985. – С.127-142.
2. Дрешер Ю. Н. Некоторые подходы к формированию теории библиотерапии // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире : новые технологии и новые формы сотрудничества : Материалы 5-й юбилейной междунар. конф. “Крым-98”, Судак, 6-14 июня 1998 г.: В 2-х т. – М.: ГПНТБ России, 1998. – Т.2. – С.748-752.
3. Дрешер Ю. Н. Профессиональная подготовка библиотерапевтов в системе непрерывного библиотечного образования. – Казань : Изд-во Казан.ун-та, 2000. – 376 с.
4. Кабачек О. Л. Библиотерапия как часть психотерапии и как аспект библиотечной педагогики // Психолог в детской библиотеке. – М., 1994. – С. 69.
5. Казаринова И. Н., Смагин Е. Л. Возможности библиотерапии // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 8. – С.34-40.
6. Миллер А. М. Принципы отбора для лечебного чтения // Психотерапия и деонтология в комплексе лечения и реабилитации больных на курорте : Тез. докл. Всерос. науч.-практ. конф., июнь 1972 г. – Харьков, 1972. – С.68-70.
7. Миллер А. М. Составление плана чтения и его обоснование – необходимое звено либроспихотерапии (библиотерапии) // Психотерапия в курортологии: Тез. докл. науч.-практ. конф., 20-22 нояб. 1974 г. – Кисловодск, 1974. – С.45-48.
8. Минкина В. А. Информационная культура и способность к релаксации // Высш. образование в России. – 1995. – № 4. – С.27-36.

9. Мишкинене Г. Библиотерапия в медицинских библиотеках Литвы : Метод. рекомендации. – 1972. – 42 с.
10. Невский В. А. Классификация психологической литературы в библиотеке // Предметы и методы современной психологии / Под ред. Л. С. Выготского. – М., 1929. – С.21-24.
11. Новое педагогическое мышление / Под ред. А. В. Петровского. – М. : Педагогика, 1989.
12. Полозова Т. Д. А что за словом? (Восприятие художественной литературы). – М. : Знание, 1972. – 46 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. Литература; Вып. 2).
13. Равинский Д. К. Книга – учебник жизни? // Библиотека и чтение: проблемы и исследования: Сб. науч. тр. – СПб., 1995. – С.143-156.
14. Рубакин Н. А. Психология читателя и книги. – М.; Л. : Госиздат, 1929. – 308 с.
15. Симонов Б. А. О библиотерапии // Библиотековедение. – 1996. – № 6. – С. 39-41.
16. Чубарьян О. С. Исследование чтения и читателей в системе социальных наук // Проблемы социологии и психологии чтения: Сб. / ГБЛ. – М. : Книга, 1975. – С.11 – 29.
17. Lanza M. L. Bibliotherapy and beyond // *Perspect. Psychiatr. Care.* – 1996. – Vol.32, № 1. – P. 12-14.
18. Pardeck J. T. *Bibliotherapy : A guide to using books in clinical practice.* – Edwin Mellen Press, 1992. – 168 p.
19. Shechtman Z. *Bibliotherapy: an indirect approach to treatment of childhood aggression // Child Psychiatry Hum Dev.* – 1999. – Vol.30, № 1. – P.39-53.

Броніслава Вознічка-Паруэль,
*професор, директор Інституту наукової
інформації та бібліології
Торунського університету ім. М. Коперніка*

МИСТЕЦТВО СТВОРЕННЯ РЕЛАКСАЦІЙНИХ КАЗОК

Релаксаційна казка базується на візуалізації (створенні зорового образу), підштовхує до «малювання в уяві». На початку казки створюється маленький герой. Найкраще, щоб це було маленьке звірятко, рослинка, іграшка, космічний прибулець тощо. Герой відпочиває на галявині, у лузі, на пляжі, у лісі, в садочку, над річкою, біля моря, насолоджуючись краєвидом, квітчастою лукою, золотим піском, зеленню дерев, блакиттю води або неба. Краєвид впливає на усі його органи чуття: він бачить, чує і відчуває усе, що діється навколо. Він може спостерігати хмари, що плывуть небом, відчуваючи легкість та свободу, може захоплюватись заходом сонця, що спричинює відчуття блаженства або слухати шум хвиль, налаштовуючи своє дихання під ритмічні припливи та відливи.

Герой не є пасивним: дії, які він виконує, розслабляють, а потім додають енергії для виконання нових завдань (наприклад, пиття води з джерела, купання під водоспадом, вживання фруктів, політ і т.д.). Розповсюдженими елементами казки, що знімає напруження, є коливання та плавання, що викликають відчуття захищеності, спокою, свободи. Текст повинен містити характерні описи стану героя, такі як «відчував глибокий спокій», «його ноги ставали усе важчими і важчими», «відчував приємне тепло» та ін. Усе це є елементами аутогенного тренінгу – системи прийомів, що навчають людину поліпшувати свій фізичний та психічний стан без стороннього втручання. Відчуття блаженного спокою, тепло, що обіймає героя, та важкість – це послідовні етапи розслаблення. Уся казка створюється силою оповідача. Після відпочинку, який переривається, наприклад, краплею дощу на носі, дзвоном дзвіночків, співом птахів, маминим закликанням

тощо, герой робить нові кроки, від спокою переходить до активних дій, він може злетіти на килимі-літаку, або зайнятись запусканням повітряного змія, енергії йому додає гірський підйом, або просто повернення додому.

У казці, що знімає психічне напруження, призначеній для малят, необхідно вживати теперішній час, для трохи старших – можна використовувати і минулий час.

Бажано вживати повтори (наприклад, хмари пливуть, пливуть, пливуть... дерева шумлять, шумлять, шумлять...), прикметники що означають кольори, (але кольорів не повинно бути забагато). Момент виходу із стану спокою треба означувати реченнями на кшталт: «Раптом малий Бобо почув сильний шум вітру, дзвіночків та ін.» або «відчув на носіку дотик краплинки дощу» тощо. Казка може закінчуватись, наприклад, так: «Потягнувся, позіхнув із радістю, вирушив додому, щоб розповісти про чудову пригоду».

Ирина Столярова,
*аспирант кафедры менеджмента
информационно-документной сферы
Белорусского государственного
университета культуры и искусств*

БИБЛИОТЕРАПИЯ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В БИБЛИОТЕКАХ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Белорусское библиотековедение в последние годы углубленно и активно исследует новые направления в обслуживании пользователей библиотек, в том числе и библиотерапию. Появляются монографии и диссертации о компенсаторном чтении художественной литературы [1,2], библиотерапии как средстве реадaptации населения к посткатастрофным условиям жизнедеятельности, методические рекомендации [3,4,5].

Белорусские ученые впервые стали рассматривать библиотерапию как средство реадaptации населения к посткатастрофным условиям жизни (А.И.Смолик, В.А.Акулич) [6,7]. В 1999 году вышли монографии «Дзейнасць устаноў культуры па мінімізацыі наступстваў чарнобыльскай трагедыі», один из разделов которой – «Библиотерапия как средство реабилитации» – посвящен работе библиотек в данном направлении; и «Социодинамика культуры в посткатастрофном социуме», в которой в главе «Новые технологии компенсаторной деятельности социокультурных институтов» библиотерапия рассматривается в качестве метода реадaptации населения к посткатастрофным условиям жизнедеятельности.

Переведены и изданы учебные пособия польских исследователей теории библиотерапии И. Борецкой «Библиотерапия: лекции для студентов педагогических специальностей», Б.Щупал «Применение библиотерапии в специальной педагогике», в которых изложены научно-методические и учебно-методические аспекты применения библиотерапии в реабилитационной и коррекционной педагогике, даются подробные описания библиотерапевтических методик с использованием литературы различных жанров

для достижения терапевтического эффекта при работе с различными категориями пациентов, имеющими особенности психофизического развития или социально неприспособленных.

Теории и истории библиотерапии, особенностям ее использования в публичных библиотеках Беларуси посвящены работы А. И. Смолика, Л. А. Демешко, С. А. Павловой, Н. В. Клименковой, В. А. Акулича, Н. Е. Петушко.

В библиотеках республики создаются методические рекомендации и библиографические списки литературы по библиотерапии: «Библиотерапия на службе здоровья: рекомендации для библиотекарей и медицинских сотрудников» (Республиканская научная медицинская библиотека), «Хорошая книга – тоже лекарство: методические рекомендации библиотекам области» (Могилевская областная библиотека им. В. И. Ленина), «Библиотерапия. Французская, испанская литература», «Библиотерапия. Английская, американская, немецкая литература» (Полоцк), «Удивительные возможности книги: библиографический указатель терапевтической литературы для детей 9-10 лет» (Могилев) др.

Это инновационное направление воздействия чтения на личность находит свое применение и в обслуживании потребителей библиотек Беларуси, а в некоторых становится одним из ведущих направлений. К их числу относятся Чериковская ЦБС, где разработана и реализуется программа библиотерапевтического воздействия, детские библиотеки №2, 9 Централизованной системы государственных публичных библиотек г. Могилева, где функционируют класс-мастерские библиотерапии. Методы библиотерапии применяются в практике деятельности Хотимской центральной библиотеки, Осиповичской, Кричевской и др.

Ярким примером эффективного влияния библиотерапевтических методик на личность ребенка может служить опыт работы детских библиотек №2, 9 г. Могилева.

В этих библиотеках созданы *класс-мастерские библиотерапии «Волебный фонарик» и «Территория друзей»*, которые направлены на коррекцию девиантного поведения детей младшего школьного возраста посредством чтения специально подобранной литературы.

Цель программы класс-мастерской библиотерапии *«Волебный фонарик»* – способствовать активации развития младших школьников, корректировать и формировать эмоциональные и психические основы личности, отвлечь от испытываемого дискомфорта.

Программа рассчитана на два года обучения (60 занятий, каждое из которых длится 45-50 минут). Занятия проводятся один раз в неделю.

Первый год – коррекционный этап (дети 9-10 лет), работа направлена на изменение отношения детей к себе, к друзьям, близким, окружающим людям. Второй год – коррекционно-развивающий этап, включает форми-

рование эмоциональных и нравственных основ личности, развитие творческих способностей ребят, раскрытие интеллектуального потенциала.

Основными задачами программы выступают:

- 1) развитие детей на основе принципов гуманизма, личностно-ориентированного воспитания;
- 2) формирование духовно-нравственных ценностей и утверждение их в сознании и поведении младших школьников посредством ознакомления с правилами нравственного поведения, анализом ситуаций, представленных в произведениях детской литературы;
- 3) создание условий для нравственного самовыражения личности ребенка, содействие его личностному развитию;
- 4) мотивирование учащихся на обращение к внутреннему миру, анализу собственных поступков, формирования чувства внутренней устойчивости;
- 5) выработка позитивного отношения к окружающему миру, людям, к себе.

Занятия состоят из блоков:

Библиотерапевтический блок: чтение вслух, по ролям, беседы по прочитанным произведениям, анализ характеров героев, рефлексия.

При работе с «трудными» детьми чтение оказывается особенно полезным, так как общение с книгой помогает нормальному развитию духовного мира ребенка. Хорошая книга несет в себе мощный терапевтический заряд, и чтение само по себе является источником гармонизации личности, способным выводить читателя за пределы привычной для него реальности. *«В процессе чтения заложена возможность реверсии, то есть смены ролей, при которой обычно происходит переключение внимания с эгоистических переживаний на переживания иного, положительного порядка. Транслируя знания чужого опыта, внушая то или иное настроение, наводя на размышления, книга расширяет сферу сознания, подсказывает путь движения мысли от безысходности к созидательной активности»* [8, С.23].

Нельзя не учитывать и психологических особенностей восприятия детской литературы. Это, прежде всего, идентификация – отождествление себя с литературным героем, когда, прибавляя к своему реальному миру мир прочитанных им книг, ребенок тем самым обогащает свою жизнь, свой духовный опыт. Огромную роль в отборе и восприятии литературы играет и компенсаторная функция [9, С.104]. К примеру, дети, стремясь преодолеть обыденность окружающей жизни, тоскуя о чуде, выбирают волшебные сказки. Таким образом, за счет литературы ребенок «добирает» недостающие в жизни эмоции или переживания, приобретает представления о добре и зле, нравственном и безнравственном, пробуждая свое воображение.

При использовании потенциала художественной литературы крайне важное значение приобретает белорусская литература, которая обладает воспитательным потенциалом и включает такие основополагающие компоненты как наличие идеала личности, отраженного в народном творчестве и представляющего социальную, нравственно-эстетическую характеристику на основе общечеловеческих ценностей; соответствие социальных отношений и требований духовным традициям народа, преемственности поколений.

К примеру, увлекательные детские стихи с успехом используются для снятия стрессовых состояний (например, А. Вольскага, Р. Барадудзіна), сказки избавляют страхов («Казкі астранаўта» Р. Баравіковай, «Дахавік Казік» У. Васькова, белорусские народные сказки), автобиографические и биографические произведения воздействуют на характер, укрепляют волю, придают уверенности в себе («Адкуль наш род» У. Арлова, «Пяшчота апалага лісця: гісторыя ў асобах» А. Марціновіча), детектив побуждает читателя-ребенка к риску, аналитическому мышлению, находчивости, позволяет перейти из реальной ситуации в вымышленную, сохраняя у того чувство защищенности («Шчарбаты талер» А. Федарэнкі) и др.

Важными в блоке являются беседы по прочитанным произведениям: определение основных черт характера героев, оценка поступков, примеривание их на себя. В этом помогут вопросы: «Как ты оцениваешь поступок главного героя, поступок антигероя?», «Как бы ты поступил в этой ситуации?», «Какие душевные качества присущи герою/героине?», «Чему научило тебя это произведение?», «Что нужно делать, чтобы не повторить судьбу героя?».

Для диагностики эмоциональных реакций на прочитанное ребятам предлагается из перечня положительных и отрицательных чувств выбрать наиболее подходящее, выражающее впечатление от прочитанного. Это могут быть: удовольствие, радость, восторг, восхищение, симпатия, нежность, гордость, уверенность, облегчение, жалость, неудовольствие, горе, отчаяние, грусть, неприязнь, уныние, огорчение, разочарование, тревога, боязнь, страх, угрызение совести, сожаление, досада, обида, ненависть, неуверенность и др.

Также можно предложить детям сравнить свое впечатление от прочитанного с языком музыки, ее тональностью – минорное настроение (грустное) или мажорное (веселое, жизнерадостное); с цветом, используя психологический индикатор цвета М. Люшера.

Психолого-педагогический блок, включающий в себя диагностирование, тестирование, тренинги, развивающие и ролевые игры, стимулирование позитивной мотивации, поведенческую коррекцию, групповые дискуссии, релаксацию.

В рамках этого блока осуществляется диагностика и изучение уровня сформированности нравственных качеств ребенка, определение самооценки, уровня агрессивности и открытости, определение лидерских качеств. К примеру, для диагностики эмоциональной сферы личности используются проективные методики «Автопортрет», «Несуществующее животное», «Домик. Дерево. Человек», «Руки», методики для изучения нравственной сферы ребенка – «Сюжетные картинки», экспресс-диагностика эмпатии И. М. Юсупова, для определения основных жизненных тенденций и ценностей – тест «Животные» Заззо, проективное интервью «Волшебный мир», комплексная система самооценок Т. Федотовой и другие).

Также включены в обязательную программу тренинги («Кто я?», «Клубочек», «Шаг навстречу», «Ищу друга»), подвижные игры («Изобрази сказочного персонажа», «Бездомный заяц», «Дождь», «Найди себя»), разыгрывание сказок по ролям (театр «Фланелеграф»), методики «Закончи предложение...», «А что было бы, если...?», совместные обсуждения «Что такое хорошее поведение?», «Правила общения», «Подарок», «Давайте жить дружно», «Что я знаю о себе?», «Меня больше всего беспокоит...».

В библиотерапевтической работе этот блок используется и для изучения эффективности библиотерапевтического процесса, позволяя получить информацию о качественных и количественных изменениях в развитии ребенка, выявить положительные или отрицательные результаты в трансформации уровня сформированности нравственных качеств у детей, агрессивности, тревожности, стабилизации эмоционального состояния и т.п.

Блок творческого самовыражения: написание рассказов, рисование, раскрашивание, изготовление поделок, аппликации, лепка. Блок предназначен для отвлечения, приобщения к миру прекрасного, отождествлению себя с писателем, художником, творцом действительности, для лучшего понимания себя и других, выражения себя через творчество.

Лечебно-творческий рисунок в группе на заданную тему, например, «Мой дом», «Моя семья и я», «Фантастическое животное» дает возможность в рисунках увидеть каждого ребенка яснее, а ему самому сравнить себя с другими.

Для экспериментального исследования влияния библиотерапевтических методик в условиях детской библиотеки на базе класс-мастерской «Волшебный фонарик» проведен отбор, анализ и изучение культурологической, библиотерапевтической, психолого-педагогической, социально-педагогической, библиотековедческой литературы, разработана программа занятий, организован библиотерапевтический процесс, эмпирическое изучение эффективности его влияния на детей, осуществлялись обобщение опыта и опытно-экспериментальная работа.

При исследовании были выявлены положительные результаты в повышении уровня сформированности нравственных качеств у детей младшего школьного возраста, произошла смена в доминировании духовных ценностей над материальными, повышение самооценки, снижение агрессивности, тревожности, стабилизация эмоционального состояния. При конечной диагностике в ответах ребят наблюдалась адекватная оценка поведения человека, поступков героев, качеств характера. Заметно улучшилось и откорректировалось поведение и общение детей друг с другом: дети стали более дружелюбными, открытыми, стали культурно вести себя, употреблять вежливые слова, рассуждать, делать выводы, отмечается и улучшение успеваемости в школе, большая контактность и активность.

Результаты работы класс-мастерской доказывают, что библиотерапия является весьма эффективной при работе с «трудными» детьми. Она позволяет формировать нравственные основы личности читателя-ребенка, повышать его самооценку, корректировать поведение и общение, а также служит способом привлечения детей к систематическому чтению.

Для примера приведем программу занятий в класс-мастерской библиотерапии «Волшебный фонарик».

Занятие «Страхи победим вместе»

Цель занятия: способствовать осознанию детьми собственных страхов, их дифференцировать, развитию способностей побеждать страхи и стабилизировать свое эмоциональное состояние.

1. Шеринг. Ребята рассаживаются по кругу на стулья.

Начинается занятие с шеринга, во время которого дети делятся своими чувствами, переживаниями, событиями, произошедшими с ними за неделю.

2. Беседа по прочитанной книге Братьев Гримм «Сказка о том, кто ходил страху учиться». Ведущий начинает занятие: «Я вижу в калейдоскоп старую избушку, а в ней отца и двух братьев...». Передавая импровизированный калейдоскоп, участники пересказывают друг другу то, о чем говорится в сказке.

Участникам предлагается ответить на ряд вопросов: «Какими качествами обладал старший брат? Младший брат?», «Хорошо ли бояться или плохо?», «Что такое страх?», «Чего ты боишься?», «Как нужно справляться со страхом?», «Что бы ты сделал, если бы ничего не боялся?», «Какие бывают страхи?».

3. Экспрессивная пауза. Дети изображают страхи пантомимическими и мимическими средствами.

4. Чтение вслух сказки Е.И. Чарушина «Страшный рассказ». (В сказке описывается страх темноты, страх оставаться одному дома без взрослых).

5. Тест «Руки» Э.Вагнера, адаптированный Н. Я. Семаго для детей до 11 лет. Тест используется для определения тревожности, агрессивности, зависимости, активности, пассивности и др. характеристик эмоциональной сферы личности ребенка.

Заранее готовится материал для теста, состоящий из 10 карточек, на 9 из которых нарисованы контурные изображения кисти руки в разных позициях, 10-я карточка пустая. Ребенку предлагается определить, что делает рука, чья она. При демонстрации пустой карточки, ребенок мысленно должен представить себе руку и озвучить действие, которое она производит. Все ответы ребенка, время реакции, уточняющие вопросы фиксируются и на основании интерпретации ответов ребенка и полученных числовых значений определяются основные тенденции эмоционально-личностного развития ребенка.

6. Упражнение «Пещера страхов». Каждому ребенку предлагается заготовка рисунка с изображением «Пещеры страхов», обозначается вводная инструкция по сказочному содержанию эскиза и установка на образное изображение страхов. Когда рисунок закончен, ребенку предлагается рассказать об изображенных образах и эмоциональных переживаниях в процессе рисования. Возможны стимулирующие вопросы: «Кто или что это?», «Почему он или они страшные?», «Кого они пугают?», «А ты их боишься? Почему?», «Его можно победить? Как?», «Что ты чувствовал, когда рисовал? Что вспоминал? О чем думал?», «Почему выбрал эти цвета, линии?»

7. Рефлексия. Подведение итогов. Домашнее задание.

Мастерская библиотерапии «Территория друзей» действует с 2011 года на базе детской библиотеки №9 г. Могилева. Главная цель данной программы – с помощью специально подобранной литературы помочь детям в преодолении личностных проблем, трудностей и переживаний, повлиять на детское мироощущение, настроение, отвлечь от дурных мыслей, сформировать прочный нравственный стержень, защищающий от негативных явлений. Программа направлена на коррекцию поведения младших школьников с девиантным поведением, формирование ценностных ориентаций и полезных интересов у детей, вовлечение их в активную созидательную деятельность.

Занятие «Добрые движения доброго сердца»

Цель: формирование понятия доброты, сопереживания,

1. Приветствие

2. Чтение рассказа «Дедушкин совет» (книга «Философия для детей»).

3. **Беседа о прочитанном.** Ребятам предлагается ответить на вопросы: «Какой совет дал дедушка Егорке?», «Продолжите высказывание: «Ты только не забывай... (плохие мысли на хорошие меняй)», «Кто-нибудь из вас будет пользоваться мудростью бабушки?», «Почему очень легко желать добра и сочувствовать своим друзьям, знакомым, приятным людям, но вот быть доброжелательным к людям чужим трудно?». Обсуждение таких качеств человека как доброжелательность, дружелюбие, терпимость, снисхождение, мудрость.
4. **Закрепление и осмысление.** Детям предлагается решить следующие задания, обсудив предложенные ситуации и найти несколько разных способов помощи:
Ситуация 1. «На пороге своего дома вы нашли маленького щенка». Ситуация 2. «Лешу дразнят и обижают одноклассники».
5. **Игра-размышление «Шкатулка с дарами доброты».** Участники библиотерапевтического процесса, заглядывая в свое сердце, составляют послания для своих родных и близких, складывают их в шкатулку.
6. **Упражнение «Сказочный герой – Мой друг».** Ребята рисуют сказочного друга, персонажа своего любимого произведения.
7. **Подведение итогов. Запись в «Книге достижений».**

Рекомендации по организации библиотерапевтического процесса в детской библиотеке

При организации библиотерапевтического процесса, прежде всего, нужно ориентироваться на всестороннее и гармоничное развитие личности ребенка, где основными условиями успеха выступают: проявление уважения к ребенку как личности, отношение с пониманием к сложностям внутреннего мира ребенка, сохранение эмоциональной устойчивости, эмпатия, чувство юмора и легкость в общении.

На наш взгляд результативность библиотерапевтической работы во многом определяется и личностью самого библиотерапевта, его отношением к ребенку, заинтересованностью в его судьбе, искусством общения с детьми.

Вторым условием успешной библиотерапевтической работы является вовлечение в нее самого воспитанника, опора на его самосознание. Тем самым обеспечивается подлинная перестройка его внутреннего мира, а с ним и его поведение. Ребенок, участвуя в беседах, изучая характеры книжных персонажей, сравнивая их с самим собой, со своим поведением, расширяет представления о границах человеческого общения, углубляет знания о себе, распознает и персона-

фицирует свои чувства, учится видеть, как воспринимают его другие, осознает необходимость изменения своего поведения.

В коррекционно-развивающей работе библиотерапевта можно выделить следующие этапы:

- 1) выяснение причин отклонения в поведении ребенка, а также диагностика развития различных сфер его личности;
- 2) постановка цели, определение форм и методов библиотерапевтического воздействия по формированию положительных качеств, противоположных тем, которые явились причиной отклонения, обесценивание отрицательных качеств и формирование мотивов положительного поведения;
- 3) составление программы занятий с учетом выявленных причин девиантного поведения, подбор художественной литературы, тренингов, упражнений, организационно-моделирующих и ролевых игр;
- 4) закрепление качеств через специально организованные тренинги и одобрение положительных изменений;
- 5) рефлексия, оценка проделанной работы, анализ библиотерапевтом достижений и неудач в своей деятельности.

При организации библиотерапевтической работы необходимо учитывать психические, физические, возрастные, личностные особенности детей, включенных в группу класс-мастерской.

Проводить занятия лучше всего в первой половине дня, когда ребенок еще не чувствует усталости, более внимателен. Оптимальная продолжительность одного занятия 40-45 минут (20-25 минут – библиотерапевтический блок, 10 минут – психологический блок, 10 минут – арт-терапевтический блок). Занятие должно включать разные по виду и по активности включения ребенка формы, обязателен игровой момент для разрядки и обновления внимания ребенка.

Занятие должно быть организовано таким образом, чтобы стимулировать ребенка на получение удовольствия от общения с библиотерапевтом и группой детей, а задания должны иметь несколько неожиданный для ребенка характер.

Библиотерапевт должен создавать такие психологические ситуации, в которых дети переживали бы внутренние противоречия между имеющимся уровнем развития нравственной и эмоциональной сфер личности и стремлением к их улучшению.

Важную роль в библиотерапевтическом процессе играет индивидуальная работа, проведение бесед один на один с ребенком, совместное чтение, тренинги, развивающие игры.

Во время библиотерапевтического занятия библиотекарь должен установить благоприятные отношения с ребятами, проводить анализ и обсуждение различных педагогических ситуаций, разъяснять содержание законов и правил

взаимоотношений между людьми, нравственных норм поведения, этикета, развивать инициативное поведение, критичность ума, вырабатывать и развивать соответствие между словом и делом, развивать, формировать взгляды и суждения, учить детей нравственному поведению, этикету.

Осуществление библиотерапевтического процесса особенно эффективно при наличии тесного взаимодействия библиотеки с социально-педагогическими, психологическими, медицинскими службами, педагогическими коллективами школ, родителями детей группы риска, центрами детского творчества, однако детская библиотека в этом союзе должна занять ключевую, приоритетную позицию. Библиотека может стать и становится основным организатором развивающей библиотерапии, чему способствует наличие фондов детской художественной литературы, помещений, опыта работы с детским читателем, возможность создания непринужденной, доверительной атмосферы, в которой ребенок не чувствует давления, эксперимента над собой.

На практике доказано, что реализация мероприятий, предусмотренных выше описанными библиотерапевтическими программами, позволяет улучшить работу с детьми, требующими особого педагогического подхода, дает возможность этим детям на занятиях с библиотерапевтом-библиотекарем накопить положительный жизненный опыт, творчески и интеллектуально развиваться, совершенствоваться, а также создает реальную возможность адаптации детей с девиантным поведением к условиям современного общества.

Несмотря на положительный эффект, библиотерапия в образовательных и воспитательных учреждениях в целом и в детских библиотеках Беларуси в частности обладает существенным, но мало востребованным потенциалом в силу своего инновационного характера, где доминирующими являются недостаточная разработанность библиотерапевтических методов для детской аудитории и опыта работы с этим видом терапии, методик организации воспитательного процесса в библиотечном обслуживании, направленных на социально-педагогическую реабилитацию детей с отклоняющимся поведением, и недостаточная подготовленность персонала детских библиотек к работе с «трудными» детьми.

В отечественной науке нет широкомасштабных специальных исследований, в которых библиотерапия для детей с девиантным поведением, библиотерапевтическая деятельность детских библиотек была бы предметом концептуально-целостного рассмотрения. Статьи, рекомендации, описания опыта коррекции девиантного поведения в условиях библиотеки, как правило, отличаются небольшим объемом, поднимают локальные проблемы и не содержат теоретико-методического обоснования данной деятельности. В них встречаются интересные выводы, важные методические разработки, однако в большинстве своем – это не систематизированные, носящие описательный, комплиментарный характер материалы.

В связи с этим, требует решения комплекс теоретических и прикладных задач, связанных с осмыслением сущности библиотерапии детской аудитории, ее целей, функций, методов. Необходима качественная систематизация опыта, накопленного коллективами библиотек, итогов библиотерапевтических исследований. «Узким» местом в отечественной библиотерапии является, на наш взгляд, недостаточно глубокое изучение наработок зарубежных коллег и слабая адаптация опыта библиотерапии к условиям белорусских библиотек.

Все эти факторы затрудняют активное включение библиотерапии в социально-педагогическую деятельность детской библиотеки.

Литература

1. Дзейнасць устаноў культуры па мінімізацыі наступстваў чарнобыльскай трагедыі [тэкст] / рэдкал.: А. І.Смолік і інш. – Мн. : Бел. у-нт культуры, 1999. – 240 с.
2. Петушко Н. Е. Библиотечное обслуживание инвалидов по зрению : теоретико-методический аспект [текст] / Н.Е.Петушко : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук. – Мн., 2006. – 21 с.
3. Библиотерапия на службе здоровья: рекомендации для библиотекарей и медицинских специалистов / сост. Наумова Л.И.; РНМБ. – Минск, 1987. – 26 с.
4. Сацыяльна-педагагічныя аспекты бібліятэчнай работы [текст] : Метадычныя рэкамендацыі / НББ. – Мн., 2001. – С. 13-18;
5. Хорошая книга – тоже лекарство : методические рекомендации библиотекарям области / УК «Могилевская областная библиотека им. В. И. Ленина», отдел маркетинга и библиотекведческой работы. – Могилев, 2005. – 29 с.
6. Смолік А. І. Бібліятэрапія як метад рэадаптацыі насельніцтва да посткатастрофных умоў жыццядзейнасці [тэкст] / А. І. Смолік // Здаровы лад жыцця. – 1999. – №2. – С. 2-29.
7. Акулич В. А. Использование библиотерапии в условиях публичной библиотеки / В. А. Акулич // Бібліятэчны свет. – 1998. - № 4. – С. 10-11.
8. Кабачек О. Л. Библиотерапия как часть психотерапии и как аспект библиотечной педагогики / О. Л. Кабачек // Психолог в детской библиотеке : проблемы, методика, опыт: сб. метод. материалов / РГДБ. – М., 1994. – С. 22-42.
9. Кабачек О. Л. Особенности восприятия художественных и познавательных текстов младшими подростками [текст] / О. Л. Кабачек // Юный читатель и библиотека (проблемы педагогики и психологии чтения). – Сб. статей по материалам научной конференции «Педагогика и психология чтения». – М. : ГРЮБ, 1991. – С. 100-112.

СТВОРЮЄМО ТЕРАПЕВТИЧНІ ІСТОРІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ

(за Стівом Баранчаком)

Проблемна поведінка є частиною процесу дорослішання. Зазвичай, дитина прагне подолати поведінкові проблеми, але їй важко зробити це самотужки. Коли батьки намагаються «коригувати» її поведінку, автономія дитини опиняється під загрозою і вона, найчастіше, займає захисну позицію. Ось чому розповіді історій про *іншу* дитину з *подібною* поведінкою можуть виявитися ефективними.

1. Визначте, на який саме тип проблемної поведінки ви б хотіли звернути увагу дитини. Поміркуйте, в який спосіб ваша дитина виявляє цю поведінку. Запишіть декілька прикладів
2. Уявіть можливі наслідки цієї поведінки. Чи може вона призвести до того, що дитина втратить друзів? Або ж її покарають? Чи залишать на другий рік у школі? Запишіть той наслідок, який може справити вашу дитину значний емоційний вплив
3. Почніть складати історію. (Для початку прочитайте якусь подібну історію). Дайте головному герою кумедне ім'я, щоб ослабити недовіру та спротиввашої дитини
4. Підкресліть, наскільки щасливою почувається вигаданий герой на початку історії, діючи у небажаний спосіб. Подумайте, що саме робить щасливою вашу дитину і змалюйте персонаж, який зазнає такої ж втіхи у подібний спосіб. Тепер опишіть, як саме вигадана дитина виявляє цю неправильну поведінку. Дитина має виявити цю поведінку тричі. Першого разу, коли ця поведінка проявляється, наслідки мають бути дуже незначними. Але уже до третього разу вони мають стати серйозними
5. Опишіть реакцію уявної дитини на наслідки. Вони мають її дуже засмутити

6. Введіть у розповідь батька, вчителя чи когось старшого та авторитетного. Ця людина має співчувати горю персонажа, але разом із тим спрямувати поведінку дитини в позитивному напрямку, як їй досі не спадало на думку
7. Змалюйте, як вигадана дитина досягає розуміння і здатності змінити свою поведінку
8. Дайте вигаданій дитині другий шанс, можливість подолати негативні наслідки її поганої поведінки
9. Покажіть, як вигадана дитина пожинає найліпші плоди від своєї зміненої в позитивну сторону поведінки і нівелює погані наслідки. Це робить дитину щасливішою, ніж на початку історії
10. Тепер ви маєте завершити свою історію, яка може спонукати вашу дитину виправити свою поведінку.

(За матеріалами сайту:
<http://www.wikihow.com/Use-Bibliotherapy-with-a-Child>)

ПІДКАЗКИ ДЛЯ БІБЛІОТЕРАПЕВТА: НАУКОВІ ТА МЕТОДИЧНІ ВИДАННЯ

1. Дрешер Ю. Н. Библиотерапия : теория и практика [Текст] : учебное пособие / Ю. Н. Дрешер. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2001. – 222 с.
 2. Дыченко Л. Ф. Психология и библиотекарь [Текст] : учебно-практическое пособ. / Л. Ф. Дыченко ; отв. ред. О. Р. Бородин. – М. : Либерия, 2006. – 143 с. : ілюстр.
 3. Казаринова И. Н. Акмеолого-библиотерапевтический практикум [Текст] : приложение к монографии / И. Н. Казаринова. – Санкт-Петербург : Изд-во ООО «INTERMEDICA», 2012. – 153 с.
 4. Казаринова И. Н. Методологический практикум [Текст] / И. Н. Казаринова. – Санкт-Петербург : INTERMEDICA, 2012. – 138 с.
 5. Моздокова Ю. С. Краткий атлас социально-культурных реабилитационных технологий [Текст] : [по материалам проекта «Освоение опыта работы по социализации детей-инвалидов средствами обучающих семинаров»] / Ю. С. Моздокова. – Москва : МГУКИ, 2001. – 46 с.
 6. Моница Г. Б. Лютова-Робертс Е. К. Методические рекомендации по работе с плакатами «Как я разрешаю конфликты с ...» [Текст] / Г. Б. Моница, Е. К. Лютова-Робертс. – Санкт-Петербург : Речь, 2006. – 22 с.
 7. Моница Г. Б. Материалы для работы с плакатами «Как я разрешаю конфликты с ...» (индивидуальная и групповая работа) [Текст] : серия плакатов для диагностической, консультативной, педагогической, психотерапевтической работы с детьми, подростками и их родителями / Г. Б. Моница, Е. К. Лютова-Робертс. – Санкт-Петербург : Речь, 2005.
 8. Моница Г. Б. Методические рекомендации по работе с плакатами «Как я решаю свои проблемы» [Текст] / Г. Б. Моница, Е. К. Лютова-Робертс. – Санкт-Петербург : Речь, 2006. – 22 с.
 9. Моница Г. Б. Материалы для работы с плакатами «Как я решаю свои проблемы» (индивидуальная и групповая работа) [Текст] : серия плакатов для диагностической, консультативной, педагогической, психотерапевтической работы с детьми, подростками и их родителями / Г. Б. Моница, Е. К. Лютова-Робертс ; дизайн П. Борозенец. – Санкт-Петербург : Речь, 2006.
- Методология и методы библиотечных и психолого-педагогических исследований [Текст] : альбом комментированных структурно-логических схем : учебно-методическое пособ. : монография : Ч. 3 / сост. И. Н. Казаринова. – Санкт-Петербург : Гамма, 2012. – 116 с.

10. Родари Дж. Грамматика фантазии. Введение в искусство придумывания историй [Текст] / Дж. Родари ; пер. с итал. – Алма-Ата : Мектеп, 1982. – 208 с.

Статті

1. Батова Г. Д. До вершин взаєморозуміння [Текст] / Г. Д. Батова // Шкільна бібліотека. – 2011. – № 11. – С. 73–76.
2. Бахтыгареева В. П. Психологическая служба на селе [Текст] : [досвід роботи центру «Дім сім'ї», який є філіалом Централізованої системи муніципальних бібліотек м. Омська] / В. П. Бахтыгареева // Библиотека. – 2003. – № 2. – С. 63–64.
3. Бібліотеотерапія : теорія і практика [Текст] // Шкільна бібліотека плюс. – 2011. – № 20. – С. 9.
4. Бирюков Б. В. Предпочтения в ходе чтения [Текст] / Б. В. Бирюков, П. Б. Бирюков // Библиотека. – 2002. – № 2. – С. 66–68.
5. Вараксина М. Искусство перевоплощения [Текст] / М. Вараксина // Библиотека. – 2011. – № 10. – С. 46–48.
6. Вознічка-Парузель Б. Чарівна і корисна казка [Текст] / Б. Вознічка-Парузель // Шкільна бібліотека. – 2012. – № 3. – С. 45–48.
7. Гаркавенко Л. В. Казка про зайчика Сірка і маленьку сестричку [Текст] / Л. В. Гаркавенко // Розкажіть онуку. – 2003. – № 25. – С. 12–14.

Казка, яка допоможе у статевому вихованні, призначена для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

8. Гичка І. І. Книжка – лікар [Текст] / І. І. Гичка // Шкільна бібліотека. – 2012. – № 1. – С. 90.

У статті доступно пояснено, як можна зарадити дитині, як стати професійним бібліотерапевтом. Наводяться приклади психологічного стану дитини з власного досвіду автора та короткі рекомендації щодо вибору книг.

9. Дергилева Т. Эффект исцеляющего слова [Текст] / Т. Дергилева // Библиотека. – 2008. – № 10 – С. 49–51.

Стаття написана у форматі «енциклопедії–порадника»: діагноз – рецепт у вигляді потрібної книги. Представлена модель «бібліограф–лікар–пацієнт». Також є характеристика праць Ю. Дрешер – професора, котра розробила сучасну теорію та методику для підвищення ступеня ефективності лікувального процесу, здійснюваного читанням.

10. Дрешер Ю. Н. «Теоретические основы библиотерапии» [Текст] / Ю. Н. Дрешер, О. П. Латипова // Шкільна бібліотека плюс. – 2006. – № 18. – С. 25–29.

Детальне тлумачення поняття «бібліотерапія» допоможе зрозуміти її цілі, завдання, види, методи, аспекти та зв'язок з психологією. Описано чи не всі сфери застосування бібліотерапії. «... Кожному пацієнтові необхідні книги, наповнені вірою в життя, оптимізмом, ті що відволікають від сумних думок...».

11. Дрешер Ю. Н. Роль библиотекаря в сохранении здоровья [Текст] / Ю. Н. Дрешер // Библиотечное дело. – 2005. – № 10. – С. 7–8.

12. Ельцова-Стрелкова В. В. Вместе с таблеткой – доброе слово [Текст] / В. В. Ельцова-Стрелкова // Библиотека. – 2002. – № 5. – С. 77–79.
13. Жирова Я. В. Казка «Колобок на новый лад» [Текст] / Я. В. Жирова // Обдарована дитина. – 2011. – № 1. – С. 48–50.
14. Жук Н. Казкотерапія як спосіб формування «Я» молодшого школяра [Текст] / Н. Жук // Рідна школа. – 2006. – № 6. – С. 51–53.
15. Каркен С. Вечерние истории [Текст] / С. Каркен // Семья и школа. – 2010. – № 5 – С. 22–26.

Історії французької письменниці призначені для читання дорослими дітям, яким важко заснути і які переживають страхи.

16. Ивахненко Н. «Ода книге» – от врача реаниматолога [Текст] : [про діяльність наукової медичної бібліотеки м. Рязань в Росії] / Н. Ивахненко // Библиотека. – 2005. – № 9. – С. 52–53.
17. Карпова Н. Л. Библиопсихология и библиотерапия в образовании, воспитании и коррекции [Текст] : [5 Ювілейний Всеросійський форум шкільних бібліотекарів «Михайловское 2011» : майстер-клас «Бібліотерапія в індивідуальній та груповій формі»] / Н. Л. Карпова, Н. С. Лейтес // Школьная библиотека. – 2011. – № 9–10. – С. 123–128. – Бібліогр.: с. 128.
18. Коваленко В. Б. Душу исцеляет добро и слово [Текст] : сказкотерапия, экотерапия, арттерапия / В. Б. Коваленко // Світ дитячих бібліотек. – 2002. – № 2. – С. 13–16.
19. Кондратюк Л. В. Лікування казкою [Текст] / Л. В. Кондратюк // Шкільна бібліотека. – 2011. – № 8. – С. 58–60.
20. Кочанська І. Казки, що виховують [Текст] / І. Кочанська // Психолог дошкілля. – 2012. – № 1. – С. 29–32.
21. Краснящих А. Библиотерапия: благая весть. Если книги калечат человеческую душу, значит, могут и лечить [Текст] / А. Краснящих // Библиотечное дело. – 2005. – № 10. – С. 2–3.

У статті розглянуто, як людина і книга впливають одне на одного з древніх часів, як поступово розвивалась сама бібліотерапія та під чієм впливом; вплив А. М. Міллер на розвиток бібліотерапії та формування нею відповідей на запитання: «що, чим і як?». «...Хороша література, – пише А. М. Міллер, – лікує не стільки сюжетом, скільки семантикою мови, ідеями, художніми засобами смак пацієнта...».

22. Кузнецов Н. Каждый ребенок – это загадка [Текст] / Н. Кузнецов // Библиотека. – 2010. – № 11. – С. 56–59.
23. Купіна О. Книга зцілює [Текст] : прес-консультація про бібліотерапевтичний напрямок діяльності бібліотек / О. Купіна, Т. Каламай // Світ дитячих бібліотек. – 2002. – № 4. – С. 11–13.
24. Куриленко В. Лечение сказками [Текст] : сеансы сказкотерапии / В. Куриленко // Женский журнал «Здоровье». – 2005. – № 10. – С. 64–68.
25. Ларина Г. Отогреться душой [Текст] : из опыта работы с детьми группы риска по социальному сиротству / Г. Ларина, Л. Соловьева // Библиотека. – 2006. – № 6. – С. 76–78.
26. Мищенко О. С. Информационный доктор [Текст] / О. С. Мищенко // Библиотека. – 2002. – № 11. – С. 21.

27. Напрями арт-терапії [Текст] // Здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 1. – С. 21–24.
 28. Нижегородова Н. З. «Спасибо, Вы появились вовремя» [Текст] : будни інформаційного центру «Забота» / Н. З. Нижегородова // Библиотека. – 2003. – № 8 – С. 62–65.
 29. Нойкина Дарья. Что б такого почитать, чтоб от стресса не страдать? [Текст] : библиотерапия в действии / Д. Нойкина // Шкільна бібліотека плюс. – 2012. – № 7 (квітень). – С. 22–23.
 30. Олійник Лія. Психокорекція дитячих «медичних» страхів [Текст] / Л. Олійник // Дошкільне виховання. – 2011. – № 2. – С. 22–26. – Бібліогр. : с. 26.
 31. Павлова В. Г. Скорая книжная помощь [Текст] : [досвід роботи Алтайської спеціальної бібліотеки для незрячих та людей з вадами зору] / В. Г. Павлова // Библиотека. – 2002. – № 7. – С. 24–27.
 32. Палажій Г. Казкотерапія в притулку для душі [Текст] / Г. Палажій // Молода Галичина. – 2002. – 2 лютого. – С. 9.
 33. Рахманина Т. В. Вам поможет библиотерапевт [Текст] / Т. В. Рахманина // Библиотека. – 2003. – № 9. – С. 74–75.
- Автор наводить свої професійні спостереження, кумедні та не дуже випадки із бібліотечною практикою. Кожна історія сприяє вмінню зрозуміти читача та допомогти йому. Адже «всі бібліотерапевти здійснюють прийом по законах бібліотечної науки: кожному читачу – його книгу, кожній книзі – свого читача, бергти час – свій і читача».*
34. Рибчинська Олена. Особливі діти – особливі умови [Текст] / О. Рибчинська, О. Рачкінда // Дошкільне виховання. – 2010. – № 3. – С. 28–29.
 35. Саруханова Елена. В гармонии с собой и миром [Текст] : занимаемся по арт-терапевтическим методиками : [работа з інвалідами по зору в публічних бібліотеках Белгорода] / Е. Саруханова // Библиотека. – 2011. – № 10. – С. 40–45.
- У статті описано досвід російських колег з Белгородської державної спеціальної бібліотеки для сліпих імені В. Я. Єрошенка, яка є методичним центром з організації спеціалізованого обслуговування людей з особливими потребами. Тут знайдете розповіді про їхні фітоексперименти, конкурси, майстер-класи, адаптовані екскурсії та методи залучення волонтерів для організації заходів.*
36. Страцинська І. А. Використання ігор та казок у практиці психолога [Текст] / І. А. Страцинська // Шкільному психологу. – 2010. – № 11. – С. 20–23.
- У статті подана казка «Загадкові речі», яку можна застосовувати, коли у групі починає спостерігатися неналежне ставлення до деяких дітей, зумовлене їхніми зовнішніми та поведінковими особливостями.*
37. Тамахина Ирина. Фуги Баха делают человека умнее [Текст] : нужны ли социальные психологи? : что показали исследования? / И. Тамахина // Библиотека. – 2010. – № 10. – С. 51–53.
 38. Тимофеев А. Лечит... слово [Текст] : о первом международном семинаре по библиотерапии / А. Тимофеев // Библиотека. – 2000. – № 4. – С. 37–39.
 39. Тищенко Виктория. Чтение – лечение [Текст] : как исцеляет библиотерапия / В. Тищенко // Женский журнал «Здоровье». – 2009. – № 10. – С. 66–69.

40. Тюнина Е. И. И сказки лечат [Текст] / Е. И. Тюнина // Библиотека. – 2003. – № 10. – С. 64–66.
41. Турищева Л. Психологічні казки для дітей [Текст] / Л. Турищева // Зростаємо разом. – 2010. – № 2. – С. 6–9.

Стаття містить інтерв'ю для молодших школярів «Казковий світ», а також текст «Казка» (автор Л. Дюсс), за підсумками якого можна отримати інформацію про стан тривожності та неспокою дитини.

42. Федорина І. Наставление разума и лечение душ [Текст] / І. Федорина, Н. Чекшезерова // Библиотека. – 2001. – № 5. – С. 46–47.

Розглянуто діяльність бібліотек м. Костроми (Росія) в напрямку бібліотерапії. Наведено безліч прикладів «терапії», розписано діяльності закладів, цікаві та водночас корисні для дітей–сиріт, дітей з вадами, інвалідів та дітей з неблагополучних сімей. Втім, матеріали будуть корисними й просто для роботи зі всіма дітьми, котрі цікавляться книгами та навколишнім світом.

43. Чуппуева Л. Стань автором собственной личности [Текст] / Л. Чуппуева // Библиотека. – 2010. – № 5 – С. 66–67.

Сучасний бібліотекар – не тільки професіонал у своїй справі, але й людина, котра вміє працювати з різними читачами, особливо з дітьми із соціально неблагополучних сімей чи інвалідами. Спеціально створена «Школа допитливого читача» намагається допомогти таким дітям адаптуватися у суспільстві. А бібліотекар є провідником у світ книги, світ, що переповнений захопливими подіями, неочікуваними зустрічами, цікавою інформацією. Для особливих дітей «спілкування» з книгою надзвичайно важливе, бо спілкування міжособистісне у них затруднене.

44. Шабанова Л. Афоризмотерапія як один із пріоритетних напрямків роботи бібліотекаря сучасної школи [Текст] / Л. Шабанова // Шкільна бібліотека плюс. – 2011. – № 1. – С. 3–6.
45. Шашкина Ю. П. Согрей теплом своей души [Текст] : [про роботу з дітьми–інвалідами, дітьми із неповних та неблагополучних сімей] / Ю. П. Шашкина // Библиотека. – 2003. – № 2. – С. 60.
46. Шпонтанк І. М. Долаємо дитячі страхи спільними зусиллями фахівців і батьків [Текст] : поради батькам : [способи психокорекції: практичні поради] / І. М. Шпонтанк // Безпека життєдіяльності. – 2011. – № 4. – С. 23–25. – Бібліогр.: с. 25.
47. Як яблукам набридло на гілках висіти, або заздрість – не порадики [Текст] // Джміль. – 2009. – № 1. – С. 10–11.

Повчальна казка, яку можна використовувати на уроках етики, або ж для групових та індивідуальних бесід з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку.

Вебліографічні джерела

1. Бібліотерапія: історія та теорії [Електронний ресурс] // Українські реферати. – Електрон. дан. (1 файл) . – Режим доступу: http://reff.net.ua/32829-Biblioterapiya_istoriya_i_teorii.html (дата звернення 19.04.12). – Назва з екрану.

2. Бібліотерапія [Електронний ресурс] : у Миколаєві книжками лікують травми від насильства // Залишайся людиною. – Електрон. дан. (1 файл) . – Режим доступу: <http://www.vsirivni.com.ua/news/b-bl-oterap-ya-u-mikolae-v-knizhkami-l-kuuyut-travmi-v-d-nasilstva> (дата звернення 19.04.12). – Назва з екрану.
3. Бібліотерапія [Електронний ресурс] // EbookTime. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: http://www.ebooktime.net/book_33_glava_79_2.3.7._%D0%91%D0%86%D0%91%D0%9B%D0%AE%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%9F%D0%86%C3%90.html (дата звернення 19.04.12). – Назва з екрану.
4. Библиотерапия : как лечат книгами? [Електронний ресурс] // Страна советов. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://strana-sovetov.com/psychology/5653-bibliotherapy.html> (дата звернення 29.05.12). – Назва з екрану.
5. Виховання гуманних якостей у студентів засобами бібліотерапії [Електронний ресурс] // Українські реферати. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://referatu.net.ua/newreferats/27/183289> (дата звернення 19.04.12). – Назва з екрану.
6. «Казкове» рішення для кризи 3 років [Електронний ресурс] // Сайт про дітей. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://semya.com.ua/vihovannja-kazkoju/562-likujemo-kazkoju-kriza-trilitok.html?start=3> (дата звернення 19.04.12). – Назва з екрану.
7. Книга учит, книга лечит [Електронний ресурс] : [розробки уроків] // Издательский дом «Первое сентября». – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: http://zdd.1september.ru/view_article.php?ID=200901306 (дата звернення 29.05.12). – Назва з екрану.
8. Книга лечит [Електронний ресурс] // SilkNet. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://silknet.ru/content/kniga-lechit> (дата звернення 29.05.12). – Назва з екрану.
9. Что б такого почитать, чтоб от стресса не страдать? [Електронний ресурс] : библиотерапия в действии // ШколаЖизни.ру. – Електрон. дан. (1 файл) . – Режим доступу: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-52494/> (дата звернення 29.05.12). – Назва з екрану.
10. Лечение невроза с помощью чтения книг [Електронний ресурс] // Кроха. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://www.krokh.ru/semya/zdorovie/lechenie-nevroza-s-pomoshchu-chteniya-knig> (дата звернення 29.05.12). – Назва з екрану.
11. Які казки слід читати дітям [Електронний ресурс] // Сито – Український культурний портал. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://syto.com.ua/uk/literaturaintervju/97-egorushkina.html> (дата звернення 19.04.12). – Назва з екрану.
12. Янчук А. Бібліотерапія [Електронний ресурс] : сучасні погляди бібліотекознавців : звітна наукова конференція викладачів, аспірантів, співробітників і студентів / А. Янчук // ELibUkr-OA. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://oa.elibukr.org/handle/1984/284> (дата звернення 19.04.12). – Назва з екрану.

ПІДКАЗКИ ДЛЯ БІБЛІОТЕРАПЕВТА: ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку

1. Андерсен Г. К. Снігова королева [Текст] : казка в семи оповідках / Г. К. Андерсен; пер. з дан. Г. Кирпа; іл. М. Клари. – К. : Махаон-Україна, 2012. – 62 с. : іл.
«Снігова королева» – прекрасна казка великого казкаря Ганса Крістіана Андерсена про справжню дружбу, відданість і ніжну любов, про перемогу доброго людського серця над злом.
2. Ах С. Амброзій, Мурчик і янгол [Текст] : казка / Сігута Ах ; з лит. пер. В. Журба; [іл. автора]. – К. : Прудкий равлик : Темпора, 2011. – 59 с. : іл.
Це – весела і добра історія про двох нерозлучних друзів – котика Мурчика та пєсика Амброзія, які полюбляють лягти горілиць у високій траві й спостерігати за дивовижними хмарами, що пропливають над їх головами, а ще – сидіти у своєму затишному будиночку, пити сонячний чай і дивитися на вогонь у каміні. Ця поетична казка розповідає про дружбу і те, як добре бути разом.
3. Біблійні казки [Текст] : казки та легенди про святих / упоряд. Ю. П. Винничук; худож. Л. Д. Киркач. – Х. : Фоліо, 2005. – 318 с. : іл. – (Бібліотека українських казок).
4. Вовк Н. Лігачок-рятівничок [Текст] / Н. Вовк. – К. : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2010. – 28 с. : іл.
Історія про літачка, з якого часто глузували великі літаки, вважаючи його ні на що не здатним. Але одного дня, далеко в горах, саме він рятує маленького хлопчика. Книжка про те, що кожен із нас необхідний і незамінний у цьому світі, а також про те, що ніколи не можна втрачати надії.
5. Владимирська Г. Хлопчик, якого подарували цуцику [Текст] : повість для дітей мол. та серед. шк. віку / Г. Владимирська, П. Владимирський; пер. з рос. І. Андрусак; худож. Ю. Тверітіна. – К. : Грані-Т, 2011. – 79 с. : іл. – (Книготерапія).
6. Гайленд М. Дж. Угамуйте мене [Текст] : роман / М. Дж. Гайленд ; пер. з англ. В. Дмитрук. – Львів : Кальварія, 2008. – 247 с.
7. Гридковець Л. Пізнаємо тіло разом з дитиною [Текст] : казкотерапія : практичний посіб. / Л. Гридковець; іл. Є. Петренко. – Тернопіль : Джура, 2007. – 39 с. : іл.

Казкова подорож до людського організму, яка знайомить малюка із внутрішніми органами людини та навчає правил гігієни, формує ціннісні засади щодо сприймання себе та ближнього.

8. Думанська О. І. Як зарадити Марійці [Текст] : психотерапевтичні оповідки / О. І. Думанська, Ю. Стадницька; іл. Г. Осадко; [авт. передмови Л. Лугова; авт. післямови І. Карівець]. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2011. – 143 с. : іл. – (Казка – не казка, а батькам підказка).

Збірник психотерапевтичних оповідок Оксани Думанської адресований дітям дошкільного та молодшого шкільного віку та підкріпленій коментарями й порадами психолога Юлії Стадницької. А це вже спонукає дорослих придивитися, прислухатися до малюка, зрозуміти мотиви його поведінки, допомогти вирішити його проблеми... Книга має бібліотерапевтичний ефект. Вона прислужиться батькам (для сімейного прочитання), педагогам і вихователям.

9. Думанська О. Собаче життя kota Хитруна : правдива казка Єві та Захару [Текст] / О. Думанська; худож. М. Петрів. – Львів : Світ Дитини, 2011. – 55 с. : іл.
10. Душинська Ю. Дивачок-насмішничок [Текст] : повість-казка : для дошк. і мол. шк. віку / Ю. Душинська ; пер. з польс. Б. Й. Чайковського. – К. : «Грайлик», 1996. – 64 с. : іл.

Про казкову істоту, Дивачка-насмішничка, який оселявся у тих дітлахів, котрі полюбили вередувати: у Пани Образжальської, у Пана Злосницького, у Пана Плакси, Пана Абияк, а також у Касі, яка боялася гребінця і у Пани Кривоносик. Цей Дивачок, дивлячись на примхи малих капризуль, аж заходився сміхом, і від цього ставав ситим і задоволеним. Але варто було комусь із дітей дізнатися про його підступність і почати виправлятися, як Дивачок шукав собі іншого вередуна.

11. Дяченко М. Повітряні рибки. Вісім оповідань на всякий смак [Текст] / М. Дяченко, С. Дяченко ; худож. А. Джанікіян. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2004. – 24 с. : іл. – (Для малят від 2 до 102).
12. Жолдак Б. Казкарік, або Казковий Конструктор [Текст] / Б. Жолдак. – К. : «Грані-Т», 2008. – 48 с.

Порадник, як вигадувати казки, складений для дітей і, особливо, їхніх батьків, які свого часу такої гри не мали.

13. Іванюк Н. Кольорові казки [Текст] / Н. Іванюк ; худож. О. Демчик. – Львів : Каменяр, 2010. – 71 с. – (Лікування кольором).

Автор у своїх казках поєднує лікування кольором, і лікування словом та звуком. У кожному творі назва певного кольору повторюється не менше 40-50 разів, до того ж, слухаючи казку, дитина може концентруватися на кольорі, дивлячись на малюнок. Маля інтуїтивно обирає казку, яка найбільше подобається. За спостереженнями авторки, діти із захворюваннями печінки обирали жовтий колір, а діти із серцевими відхиленнями – зелений. Зміст казок навчально-виховний.

14. Кароль Тіна. Великі Пригоди Павутинки [Текст] / Тіна Кароль. – К. : «Перископ», 2008. – 72 с.

Про шлях маленької гусениці Павутинки до самої себе, до прекрасного метелика, що співає свою неповторну пісню, про шлях до радості і свободи. Чимало

перешкод довелося подолати Павутинці, пережити і ревнощі до батьків, і образу, і страх помилитися у виборі друзів, але все ж, не зважаючи ні на що, її мрія здійснилася, адже вона допомагала усім, кого зустрічала на своєму шляху і ніколи не втрачала надії.

15. Кваст М. Любове моя незнана [Текст] / М. Кваст. – 2-ге вид. – Львів : Свічадо, 2008. – 188 с.
16. Кіндратович Л. Усе вирішує серце [Текст] / Л. Кіндратович. – Львів : Свічадо, 2009. – 88 с.
17. Лісова школа [Текст] : [для дітей ст.дошк.в.] / авт. тексту Ж.Тома-Білстайн; пер.з фр. А. Єлісавеченко; худож. К. Бюскет, М. А. Батль; літ. оброб. тексту М. Торчинська. – К. : Махаон-Україна, 2003. – 18с. : іл.
18. Куліш-Зіньків Л. З. Сосячний дощик [Текст] : вірші та оповід. / Л. З. Куліш-Зіньків; худож. Є. Житник. – Х. : Школа, 2006. – 80 с. : іл. – (Золота колекція української поезії для дітей).
19. Лисенко Т. Нащо дітям треба спати? [Текст] / Т. Лисенко; худож. О. Грекова. – К. : ВД «Стилос», 2005. – 16 с. : іл. – (Бібліотечка веселика).
20. Лисенко Т. Шкоденятко [Текст] / Т. Лисенко; худож. Л. Холошо. – К. : ВД «Стилос», 2004. – 16 с. : іл. – (Бібліотечка веселика).
21. Малик Г. Незвичайна книжка. Для хлопців і дівчаток. Кажесіра мишка. А де її початок? [Текст] : для дітей дошк. та мол.шк. віку / Галина Малик ; іл. Одарки Долгош. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2011. – 31 с. : іл.

Ця книга справді незвичайна, нічого схожого раніше ви не бачили. Три книги одна за одною, три в одній та по колу. З якої почати? Де закінчити? А може, почати все спочатку? Казки, історії, віршики з'являються поруч із яскравими ілюстраціями і ведуть за собою в чарівні світи дитинства.

22. Мацьків О. Країна Ніландія [Текст] / О. Мацьків. – Львів : Свічадо, 2010. – 48 с. *Історія про хлопчика, який не вмів казати собі «ні» та дівчинку, яка не вміла казати іншим людям «так». Лише потрапивши до похмурої і темної країни Ніландії, і, впоравшись з випробуваннями, які їм влаштував її правитель, вони навчаться керувати своїми бажаннями, нічого не боятися і слухати своє серце.*
23. Моліцька М. Терапевтичні казки [Текст] / М. Моліцька ; з польс. пер. О. Мандрика. – Львів : Свічадо, 2009. – 200 с.

Автор висвітлює роль казки у подоланні страхів, описує специфіку, незмінні елементи та механізм дії терапевтичних казок, а також подає казки, у яких йдеться про страх бути покинутим, страх темряви, болю, сварок в родині, смерті та ін.

24. Незакінчені казки [Текст] // Сухомлинський В. О. Вічна тополя. – К. : Генеза, 2003. – С. 260–261.
25. Нестайко В. З. Дивовижні пригоди в лісовій школі [Текст] : секрет Васи Кицина. Енеолоик, Уфа і Жахоб'як: для дітей мол. та серед. шк. в. / В. З. Нестайко ; мал. В. Харченка. – Х. : Школа, 2011. – 128 с. : іл.
26. Осадча В. І. Хто примушує людей лягати [Текст] / В. І. Осадча // Розкажіть онуку. – 2005. – № 13–14. – С. 54–55.

Історія з мораллю, яка оповідає про те, чому брутальні слова не слів вживати у своїй мові.

27. Петріашвілі Г. Чудеса маленького міста [Текст] : казки / Г. Петріашвілі. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2009. – 216 с.

Одна із тих небагатьох книжок, які на правду здатні змінити світ. Казки-притчі вчать малюків бути чуйними, ніжними і довірливими.

28. Сухомлинський В. О. Квітка сонця [Текст] : притчі, казки, оповідання / В. О. Сухомлинський. – Х. : «Школа», 2009. – 240 с.

Книга призначена для читання дорослими дітям дошкільного або молодшого шкільного віку.

29. Хаткіна Н. В. Мови чисте джерело [Текст] / Н. В. Хаткіна. – Донецьк : ПП «ЦСО», 2004. – 216 с.

Книга містить рубрику «Школа малого казкаря», у якій маленьким читачам пропонуються ідеї, що спонукають їх до творчості. Зокрема, діти можуть скласти власну історію про школу чарівників, про гномів, русалоньку або ж невідому істоту, котра з'являється тоді, коли батьків немає вдома.

30. Чеповецький Ю. П. Неймовірні пригоди М'якуша, Нетака та Непосидька [Текст] / Ю. П. Чеповецький; пер. Т. Вакуленко, Н. Косенко; іл. В. Харченка. – Х. : ВД «Школа», 2011. – 176 с. : іл.

31. Чуб Н. Азбука хоробрості [Текст] : казкотерапія / Н. Чуб; іл. М. Пузиренко. – Х. : Фактор, 2008. – 111 с. : іл.

Це – інтерактивна книжка, яка допоможе малюкові позбутися найбільш поширених дитячих страхів. З нею не лякають ані темрява, ані павучки, ані ліфти, ані лікарі.

Для дітей середнього шкільного віку

1. Бернет Ф. Г. Маленький лорд Фонтлерой [Текст] : [повість] / Ф. Г. Бернет; пер. з англ. Н. Римська; іл. Л. Гентош; обкл. Х. Рейнарвич. – Львів : Свічадо, 2009. – 231 с. : іл.

Чи легко звичайному хлопчикові стати спадкоємцем графського титулу і жити в англійському замку? Особливо, коли його розлучають з рідною матусею, а новоявлений дідусь – старий граф має славу похмурої та недоброї людини. Читайте перший український переклад улюбленої книжки багатьох поколінь дітей і дорослих різних країн світу. Переживайте разом із малим Седриком неймовірні пригоди і переконуйтеся, як багато в цьому світі може змінити щесь добре серце.

2. Бернет Ф. Г. Таємний сад [Текст] / Ф. Г. Бернет; з англ. пер., авт. передм. Н. Римська; обкл. та іл. Л. Гентош. – Львів : Свічадо, 2008. – 254 с.

Історія про пригоди дітей у таємному саду – це справжня школа любові. Допомігши покинутому саду повернутися до життя, маленька дівчинка Мері Ленок відкриває у собі цікавість і співчуття до людей, якого, здавалося, геть була позбавлена. А відкривши своє серце світові, дівчинка здобуває здатність його перетворювати... Про силу любові до ближнього у цій неймовірно цікавій книжці.

3. Бернет Ф. Г. Маленька принцеса [Текст] / Ф. Г. Бернет; з англ. пер. А. Саган; обкл. та іл. І. Ключковської. – Львів : Свічадо, 2011. – 263 с. : іл.

4. Волков О. М. Чарівник Смарагдового міста [Текст] / О. М. Волков ; пер. з рос. Ф. Ксензенко ; худож. В. Коркін. – К. : Махаон-Україна, 2006. – 191 с. : іл. *Казкова історія «Чарівник Смарагдового міста» – це друге життя казки відомого американського письменника Ф. Баума. Вона розповідає про дивні пригоди дівчинки Елли та її друзів – Страшили, Смільового Лева й Залізного Дроворуба – у Чарівній країні. Уже багато років цю історію із задоволенням читають мільйони хлопчиків і дівчинок.*
5. Воронина Леся. Планета Смугастих Равликів [Текст] : фантаст. повість / Леся Воронина ; мал. Катерини Білетіної. – К. : Прудкий равлик, 2011. – 83 с. *Чи бували ви на планеті Смугастих Равликів? А може, ви б хотіли проїхатися верхи на Забудькуватому Драконі? Чи розгадати таємницю печери Хижих Кокосів і перемогти підступних космопацюків? Якщо вам цікаво взяти участь в усіх цих неймовірних і дуже небезпечних (але шалено веселих!) пригодах, радимо негайно прочитати фантастичну повість «Планета Смугастих Равликів»!*
6. Діккенс Ч. Різдвяні повісті [Текст] / Ч. Діккенс ; пер. з англ. О. Мокровольського ; вступ. сл. Б. Щавурського ; іл. О. Дудіна. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан ; К. : Веселка, 2009. – 461 с. : іл. *Письменник у повістях піднімає філософське питання людських цінностей. До чого прагне кожна людина, чого намагається досягти у житті? Всі погодяться з тим, що такою метою є щастя, відчуття гармонії людини зі світом, гармонії в душі. Але кожен розуміє щастя по-своєму. Так, для когось це служіння іншим людям – праця лікаря, який дарує радість відродженого життя, праця науковця, що відкриває нові шляхи удосконалення людської цивілізації, праця матері, яка живе турботою про свою дитину, єдину і неповторну, присвячує їй своє життя, виховує в ній Людину. Але для когось щастя – то є нажива, накопичення, егоїстичне животіння, що, як доводить саме життя, призводить до душевної холодності та спустошення, знищує людське в людині. Світова література створила доволі велику кількість таких характерів, але яка ж мета: просто показати, відтворити життя, констатувати факти чи все ж таки з'ясувати, чому людина стає такою? Можливо, це вроджена вада, тоді вже нічого не змінити, але раптом це збіг обставин, вплив середовища, оточення, хибна життєва позиція, помилка у виборі життєвих орієнтирів. У такому разі у людини є майбутнє. І святий обов'язок письменника зробити так, щоб «люди... вільно відкривали свої серця, що досі були немовби замкнені на замок». Цього прагнув Чарльз Діккенс – видатний англійський письменник XIX століття.*
7. Керролл Л. Аліса в Країні Чудес [Текст]: казкова повість: для сер. шк. в. / Л. Керролл ; пер. з фр. П. Тарашук; іл. Р. Дотремер. – К. : Махаон-Україна, 2011. – 137 с. : іл., фотогр. *Відома казка для дітей і дорослих «Аліса в Країні чудес» сповнена загадок, фокусів, головоломок, гри слів і блискучої гри розуму. Історія про чарівну дівчинку Алісу – казка, яка давно перетворилася на класику англійської літератури, радує все нові покоління читачів. Чудово виконана книга з ілюстраціями Роберта Інпена, чудового австралійського художника, який за свої чудові ілюстрації за рішенням Міжнародної ради з дитячої книги в 1986 році був нагороджений*

найпрестижнішою нагородою в галузі дитячої літератури – медаллю імені Андерсена.

8. Кулідж С. Невгамовна Кейті [Текст] / С. Кулідж. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2010. – 287 с.

Велика фантазерка Кейті Карр має добре серце і невгамовну вдачу. Вона веде за собою усіх своїх братиків і сестричок, щоразу вигадуючи дивовижні ігри та забави, завдаючи цим чималого клопоту своїй тітці. Та одного разу з Кейті сталося нещастя, яке цілковито змінило її життя...

Ця історія про невгамовну мрійницю Кейті – сміливу, добру і чесну дівчинку не може залишити байдужим жодного читача. Переконайтесь у цьому, просто почавши читати цю чудову книгу.

9. Ліндгрєн А. Малий і Карлсон, що живе на даху [Текст] : повість / А. Ліндгрєн ; пер. зі швед., післямова О. Сенюк ; іл. Л. Карапетян ; худож. оформл. серії Є. Бондаря. – К. : Національний книжковий проект, 2010. – 399 с. : іл.

Весела та повчальна історія про дружбу між маленьким хлопчиком та незвичайним «прибульцем», що живе на даху. Автор в легкій манері розповідає читачеві про дитячі проблеми, непорозуміння з батьками і просто про те, як важливо в житті мати справжнього друга, який підтримає, розвеселить і завжди допоможе.

10. Ліндгрєн А. Пеппі Довганпанчоха [Текст] : повість: для мол. та серед. шк. в. / А. Ліндгрєн ; пер. зі швед. О. Сенюк ; іл. І. В. Німан; худож. оформл. серії Є. Бондаря. – К. : Національний книжковий проект, 2010. – 303 с. : іл.

Захоплюючі пригоди юної дівчинки-бунтарки, яка залишилася в маленькому провінційному містечку зовсім сама. Однак вона не втрачає життєрадісності і продовжує мріяти і вірити в прекрасне. Разом з сусідськими дітьми Томмі та Анікою, Пеппі Довганпанчоха запрошує читачів в світ неймовірних пригод, де разом з дітьми будуть веселитися ручна мавпочка та домашній коник...

11. Ліндгрєн А. Расмус-волоцюга [Текст]: повість / А. Ліндгрєн ; зі швед. пер. О. Сенюк ; іл. Е. Пальмквіста ; обкл. В. Дунаєвої. – К. : Школа, 2007. – 144 с. : іл. – (Серія «Дитячий світовий бестселер»).

Це надзвичайно зворушлива історія про хлопчика, котрий понад усе хотів мати родину і родинний затишок, він тікає з притулку й вирушає на пошуки щастя. Чимало чекає на нього пригод – приємних і не дуже. Та коли серце відкриється й щире, коли маєш вірного друга, можна перебороти усілякі труднощі й виплутатися з різних халеп.

12. Портер Е. Поліанна [Текст] : роман / Е. Портер ; пер. з англ. Б. Гора ; за ред. Л. Герасимчука ; післямова Н. Позняк ; іл. Л. Голембовської. – К. : Школа, 2008. – 224 с. : іл. – (Дитячий світовий бестселер).

13. Руданський С. В. Козак і король [Текст] : співомовки, лірика, байки / С. В. Руданський ; уряд, передм. Л. Слободянюк ; іл. Т. Куш. – К. : Школа, 2008. – 160 с. : іл.

14. Руданський С. В. Усі твори в одному томі [Текст] / С. В. Руданський ; уклад., передм. Г. Латника; іл. А. Д. Базилевича та В. М. Куша. – К. ; Ірпінь : Перун, 2007. – 519 с. : іл. – (Поетична полицка «Перуна»).

15. Рутківський В. Джури-характерники [Текст] : роман : кн. 2 / В. Рутківський ; [мал. М. Паленка]. – К. : А–БА–БА–ГА–ЛА–МА–ГА, 2009. – 448 с. : іл.
«Джури-характерники» – друга книга захоплюючої історичної трилогії провідного сучасного українського письменника Володимира Рутківського. У новому гостро-сюжетному романі Ви зустрінетеся зі своїми улюбленими героями з попереднього роману «Джури козака Швайки» – юним характерником Саньком та його вірним другом Грициком. Хлопці підросли, змузнили, і тепер нарівні з дорослими козаками беруть участь у військових виправах. У романі з'являється ще один відчайдушний герой – маленький характерник Телесик зі своєю дитячою ватагою. А небезпека й надалі чигає на кожному кроці...

16. Сент-Екзюпері А. Маленький принц [Текст] : з акварелями автора / А. Сент-Екзюпері ; пер.з фр. Л. Кононович; іл. авт. – Х. : Книжковий клуб сімейного дозвілля, 2006. – 95с. : іл.

Літературні критики розходяться в думках про те, що ж собою представляє «Маленький принц» Антуана де Сент-Екзюпері – казку чи філософську працю, притчу або поезію в прозі. Читачам тим часом варто просто насолоджуватися цим дивовижним витвором письменницького генія, визнаним одним з найяскравіших явищ в літературі ХХ століття. Це книга як для дітей, так і для дорослих, як для інтелектуалів, так і для невибагливих читачів. І кожен напевно знайде в ній щось своє, будь то розповідь про самотність або про самопізнання, про красу або про чудеса.

17. Сюел А. Чорний красень [Текст] / А. Сюел ; пер. з англ. А. Саган ; іл. Х. Рейнарович. – Львів : Свічадо, 2010. – 215 с. : іл.

Чорний Красень – вороний кінч благородної крові з білою зірочкою на лобі. Підслухала його і переклала з конячої мови на людську англійка Анна Сюел, аби звернути увагу на те, як тяжко і віддано працюють на людину ці прегарні тварини. Прочитати цю книгу – це мовби побувати «в шкурі» чотириноного героя, пережити всі радощі й печалі, що випали на його долю. Ця книжка, насамперед, для тих, хто має домашніх тварин. Вона допомагає краще зрозуміти і собаку, і кішку, а також – «Чорний Красень» принесе у наше життя трохи більше чуйності, взаєморозуміння і добра. Ця зворушлива розповідь визнана одним з найкращих творів для родинного читання.

18. Твен М. Пригоди Тома Соєра [Текст] : детектив / Марк Твен ; авт. передм, комент. А. А. Клімов ; худож.-іл. Н. П. Бендус-Петровська. – Х. : Веста: Ранок, 2007. – 592 с.

У цій книзі письменник малює психологічно достовірно світ дітей з їх потягом до волі, романтики, безпосередності, які протиставляються затхлому, пронизаному лукавством світу дорослих людей. Том Соєр та Гекельбері Фінн – різні за соціальним статусом, однак такі близькі за характером хлопчачки. Вони неймовірно веселі, децю бешкетні, але такі чесні та відкриті до цього світу. Читаючи твори Марка Твена ви з головою занурюєтеся в такий прекрасний, веселий та цікавий світ дитинства.

19. Ферреро Б. У світлі зірок [Текст] : притчі та оповідання / Б. Ферреро. – Львів : Свічадо, 2010. – 184 с.

20. Ферреро Б. Із веселкою в кишені [Текст] / Б. Ферреро ; пер. Т. Різун. – Львів : Свічадо, 2009. – 149 с. – (Притчі та оповідання).

21. Ферреро Б. Сімнадцять казок [Текст] / Б. Ферреро ; пер. з пол. Е. Главацька ; худож. оформл. Х. Рейнарович. – Львів : Свічадо, 2009. – 119 с. – (Притчі та оповідання).

Книги Бруно Ферреро є незамінними в арсеналі кожного вчителя, вихователя, психолога. Темі казок різноманітні: гарна поведінка, ставлення до праці, повага до інших, неповторність і важливість кожної людини, розлучення батьків та інші. Кожна казка супроводжується дидактичними порадами для оповідача, а також вправами для пробудження дитячої активності.

22. Ферреро Б. Фіалка на Північному полюсі [Текст] : збірка історій / Б. Ферреро ; пер. Т. Різун. – Львів : Свічадо, 2008. – 163 с. : іл. – (Притчі та оповідання).
23. Ферреро Б. Часом досить промінчика : короткі історії для душі [Текст] / Б. Ферреро ; пер. з пол. Н. Римської ; худож. оформл. Х. Рейнарович. – Львів : Свічадо, 2009. – 80 с. : фотоіл.

Екологи увесь час попереджають нас про загрозу глобального потепління на Землі. Але чому ми так часто відчуваємо холод? Чому так бракує тепла у цьому світі? Кожна із коротеньких притч Бруно Ферреро немовби запалює невеличку свічку, яка, проте, здатна розтопити скуте льодовою кригою серце. Саме так: промінчиком приязної посмішки, дружнім потиском руки, одним підбадьорливим поглядом... Даруємо ці свічки усім, хто прагне зіртітися...

Для дітей старшого шкільного віку

1. Базен Э. Встань и иди [Електронний ресурс] / Э. Базен // INPROZ. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: http://lib.ru/INPROZ/BAZEN/bazen_erve_vstan_i_idi.txt (дата звернення 04.07.12). – Назва з екрану.

«Зведись та йди» – роман про дівчинку-підлітка, котру війна зробила калікою. Вона прикута до інвалідного візка, але мужньо бореться з недугою, та ще й намагається допомогти іншим, що виявляється непотрібним у суспільстві, де кожен сам за себе.

2. Вільде І. Метелики на шпильках; Б'євосьма; Повнолітні діти [Текст] : повісті : укр. модерн / Д. Д. Полотнюк; упоряд. і ред. О. Баган; післямова Н. і С. Полотнюк. – Дрогобич : Відродження, 2007. – 487 с. : фотоіл., портр.
3. Вільде І. Повнолітні діти [Текст] / І. Вільде. – К. : Зелений пес, 2009. – 415 с.
4. Вишня Остап. Мисливські усмішки [Текст] : для серед. та ст. шк.в. / Остап Вишня; упоряд., передм., додатки О. Шевченко; обкл. Т. Куц. – К. : Національний книжковий проект, 2010. – 271 с. – (Бібліотека шкільної класики).

Остап Вишня увійшов в літературу як талановитий гуморист та спостережливий художник слова. Крім того, письменник створив новий жанр в українській літературі – усмішку. Читачі будуть у захваті від красивої мови творів, цікавих сюжетів та гумористичного таланту письменника. Можна щиро та доброзичливо посміятися, а ще навчитися дбайливого ставлення до природи рідного краю, любові «до сонця, до вітру, до зеленого листу»...

5. Глазовий П. Гуморески : старі й нові [Текст] / П. Глазовий, І. А. Малкович ; іл. К. Лавро; ред.-упоряд. І. Малкович. – Вид. 3-є. – К. : А–БА–БА–ГА–ЛА–МА–ГА, 2008. – 336 с. : іл. – (Книжка для дорослих (і кілька жменьок дітям)).

6. Глазовий П. П. Сміхологія [Текст] : посібник для всіх, кому любий сміх / Вид. 4-те, доп. / П. П. Глазовий. – Надвірна, 2007. – 384 с.
7. Глазовий П. Куміада [Текст] : для дітей і дорослих / П. Глазовий ; ред. О. Стебеляк ; іл. Р. Серебряков. – К. : ФОП Стебеляк, 2009. – 176 с. : іл.
8. Дефо Д. Робінзон Крузо [Текст] / Д. Дефо; пер. з англ. заред. О.Заміховської; мал. І. Ключковської. – Львів : Аверс, 2003. – 244 с. : іл.

Перший і найкращий роман Дефо, написаний понад 300 років тому, витримав випробування часом. Історія життя Робінзона на безлюдному острові – це гімн творчій праці людини, її мужності, волі, винахідливості та вмінню з умором переборювати життєві халепи.

9. Джером К. Джером. Троє в одному човні (як не рахувати собаки) [Текст] : роман / К. Джером Джером; пер. з англ. Ю. Лісняка; обкл., іл. В. Дунаєвої. – К. : Школа, 2009. – 223 с. : іл.
10. Дойль Артур Конан. Пригоди Шерлока Холмса [Текст] : в 4 т. : повість / А. К. Дойль; пер. з англ. В. Панченка. – К. : Веселка ; Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 318 с. : іл.

Пригоди Шерлока Холмса і доктора Вотсона – не просто класика детективної літератури. Не просто книги, якими зачитуються вже сто років. Не просто твори, перекладені на всі існуючі мови. Пригоди Шерлока Холмса і доктора Вотсона – це найвідоміші детективні історії на світі. Їх люблять. Їх пам'ятають. Вони – краєць з краєць.

11. Дочинець М. Вічник. Сповідь на перевалі духу [Текст] / М. Дочинець. – Ужгород : Карпатська вежа, 2011. – 284 с.
12. Дюма А. Три мушкетери [Текст] / А. Дюма ; пер. В. М. Верховеня ; худож.-оформл. Б. П. Бублик. – Харьков : Фоліо, 2006. – 511 с. : іл. – (Бібліотека пригод).

«Три мушкетери» – один з найвідоміших французьких романів, який перевидавався безліч разів. Безсмертна книга Олександра Дюма про пригоди Д'Артаньяна і його друзів незамінна для «виховання почуттів» підлітка – в будь-які часи і в будь-якій країні. Захоплююча фабула незмінно залучає читача в мушкетерську круговерть, і не відпускає його до останньої сторінки цього чудового бестселера про чотири темпераменти, про чотирьох друзів.

13. КвастМ. Шлях до успіху [Текст] / М. Кваст; пер. з фр. мови Л. Гайдуківський. – 2-е вид., випр. – Львів : Свічадо, 2005. – 242 с.
14. Кобилянська О. Ю. Царівна [Текст] : повість / О. Ю. Кобилянська. – К. : Зелений пес : Гамазин, 2008. – 399 с.

Душа від царівни, доля від прощачки, а життя для боротьби. Але Вона не зламається, збереже себе, виплекає свою душу, виростить свої почуття, створить свій гармонійний світ краси, любові та розуму, вийде за межі буденного щастя. Буде гіркий досвід, буде розчарування, але й буде Вона – нова, незалежна, ввєнена, а головне – кохана. Бо Вона народилась, щоб бути царівною своєї долі.

15. Космовська Б. Буба [Текст] : роман / Б. Космовська ; пер. з пол. Б. Антоняк ; літ. ред. А. Івченко ; худож. оформл. Н. Гайди. – Львів : Урбіно, 2010. – 239 с. *Це історія про шістнадцятирічну дівчинку з незвичним ім'ям Буба, яка навчається у звичайному польському ліцеї, живе разом з мамою, татом і діду-*

сем Генриком у просторому помешканні багатоповерхівки. «Про нашу родину можна сказати, як про цей місяць: у березні сім погод надворі», – написала Буба у своєму щоденнику. І справді, книга сповнена теплого гумору про відкриття світу дорослих, про перше кохання і справжню дружбу, а ще про миттєві переживання, поразки та маленькі і великі перемоги над собою.

16. Нестлінгер К. Маргаритко, моя квітко [Текст] / К. Нестлінгер ; пер. з нім. О. Сидор. – Львів : ЛА «Піраміда», 2012. – 415 с. – (Прикольна книжка).

Чого лише не відбувається в житті Маргарити-Марії Закмайер, або ж просто Маргаритки! У чотирнадцять наша героїня – звичайна товста дівчинка, а її найбільша проблема – це пережити черговий урок фізкультури. Коли дівчині виповнюється п'ятнадцять, її життя стрімко змінюється, оскільки її батьки розходяться. Разом із мамою вона переїздить до іншого помешкання, а тато залишається з її молодшим братом Гансиком. Щоправда, коли її виповнюється сімнадцять, родина знову возз'єднується. Та в Маргарити назріла нова проблема: дівчина подобається відразу двом хлопцям, а от кого любить вона сама – красунчика Флоріана чи розважливого, спокійного Гінцеля?

17. Пагутяк Г. Королівство [Текст] : роман / Г. Пагутяк. – 2-ге вид., випр. – Вінниця : Теза, 2010. – 378 с.

Мама саме була у відраджєнні, коли почались усі ті дива. Спершу з'явився хлопець, який перекидався листом, а був Принцом. Тоді наш кіт Фелікс заговорив. Зрештою відьми і все товариство Книголюбів намагались викрасти книжку, яка виявилась чарівною. А далі... далі з'ясувалось, що це тільки початок пригод і що від мене залежить доля Королівства

18. Романчук О. Жити серцем [Текст] / О. Романчук ; обкл. М. Пелех. – Львів : Свічадо, 2008. – 176 с. : іл.
19. Романчук О. Соловейко з одним крилом [Текст] : казка / О. Романчук. – Львів : Колесо, 2009. – 24 с.

Про сім'ї, в яких є діти з особливими потребами, про те непросте випробування справжньою любов'ю, яке вони проходять.

20. Селінджер Дж. Д. Ловець в житті [Текст] : роман / Дж. Д. Селінджер ; пер. з англ. О. П. Логвиненко ; худож.-оформ. Є. В. Вдовиченко. – Х. : Фоліо, 2010. – 317 с. – (Карта світу).

Головний герой роману Голден Колфілд – бунтар, нонконформіст. Підліток, який протестує проти усталених норм поведінки, лицемірства, фальші, зашкарублості. І тому покидає вже четверту школу в Пенсі, і тому не знаходить спільної мови з однолітками Еклі, Стредлейтером. Окрім протестів, головний герой спостерігає за людьми, критикує їх, викриває певні вади. Чи це будуть суто зовнішні ознаки людей навколо, чи негативні риси характеру. Він нічого не приховує, а дуже щиро про все говорить читачу. Його відкритість та наївність приносить одні лиш страждання. І причиною цьому є юнацький максималізм.

21. Трайбер Ю. Синє озеро сьогодні зелене [Текст] / Ю. Трайбер ; пер. з нім. О. Логвиненко. – Вінниця : Теза, 2008. – 189 с.
22. Україна сміється [Текст] : збірка / уклад. тексту Н. Д. Кусайкіна. – К. : Шанс, 2008. – 463 с.

23. Ферреро Б. Життя – це все, що ми маємо : короткі історії для душі [Текст] / Б. Ферреро ; пер. з пол. Ю. Кирика ; обкл. Х. Рейнарівич. – Львів : Свічадо, 2009. – 94 с. : фотоіл.

Кожного дня, який дарує нам Господь, ми з маленьких фрагментів – із наших думок, намірів та вчинків, наче із окремих кольорових скелець, самі викладаємо мозаїку власного життя. І тільки від нас залежить, чи гарним вийде малюнок. Можливо, коротенькі притчі Бруно Ферреро допоможуть нам у цій копіткій праці. Для широкого кола читачів....

24. Ферреро Б. Звуки арфи [Текст] / Б. Ферреро ; з пол. пер. О. Бурячківський ; обкл. Ю. Михальчишин. – Львів : Свічадо, 2008. – 96 с. : фотоіл.

Кожна людина, свідомо чи несвідомо, завжди шукає Бога у своєму житті. Іноді, у важкі хвилини, ці пошуки прориваються розпачливим волянням: “Де Ти?! Ти мені так потрібен!” А Господь насправді завжди, в кожен хвилину перебуває з нами... У цих пошуках ми вчимося відчувати Його, вчимося Його бачити – у змученій усмішці батька, в захопленому погляді дитини, в міцних обіймах друга, а навіть в легенькому подиху вітерцячи в чарівних звуках арфи.

25. Ферреро Б. Квіти просто квітнуть [Текст] / Б. Ферреро ; з пол. пер. Е. Главацька ; худож. оформ. Х. Рейнарівич. – Львів : Свічадо, 2009. – 96 с. : іл.

Ця книжечка містить коротенькі притчі, що супроводжуються кількома думками – маленькими “пігулками” духовної мудрости. Достатньо однієї “пігулки” на день, аби замислитися над минулим і вічним, фальшивим і справжнім. Замислитися – і змінити на краще себе і світ довкола. ...

26. Ферреро Б. Кола на воді [Текст] : корот. історії для душі / Б. Ферреро ; пер. з пол. Г. Теодорович. – Львів : Свічадо, 2007. – 72 с. : іл.

Навіть кола на воді від перестиглої сливки, яка впала в ставок, можуть багато змінити. Що вже й говорити про чергову книжечку Б. Ферреро, що її пропонуємо нашим читачам... Дуже часто ми потребуємо маленького поштовху, щоб вирішити якусь проблему, щирої усмішки, щоб налагодити стосунки, доброзичливого слова, щоб здолати смуток, а чи й короткої історії для душі, аби змінити своє життя... на краще....

27. Ферреро Б. Небесна брама [Текст] : притчі та оповідання / Б. Ферреро. – Львів : Свічадо, 2009. – 176 с.

28. Ферреро Б. Політ сокола [Текст] : корот. історії для душі / Б. Ферреро ; пер. з пол. Н. Римської. – Львів : Свічадо, 2007. – 104 с. : фотоіл.

Ми прагнемо пізнати Бога з погляду філософії і богослов'я, а мала дитина бачить Його усміх у щасливій посмішці старенької, що сидить у парку. Ми хочемо замінити вечірнє читання казки для дитини магнітофонним записом, але дитя потребує нашого голосу і нашого дотику, як і Господь потребує щирих, не завчених слів нашої молитви і відвертої розмови з Ним. Ми хочемо, щоб наше кохання було наче міцне дерево, яке не ламає жодна буря, але забуваємо, що молоденьке деревце треба дбайливо доглядати, щоб воно стало могутнім дубом. Ми деколи бунтуємося проти Божої волі, як те зернятко в одній із історій цієї книжечки, що не хотіло бути посіяним, і так марно й згинуло, не ставши хлібом. Ми часто, як ті соколята, що зростали в неволі, не наважуємося злетіти у височінь. “Але ж ми маємо крила”, – нагадає нам Бруно Ферреро у своїй черговій збірці

коротких історій для душі – історій, що допомагають збагнути і усвідомити, здавалось би, такі прості, але насправді такі важливі і глибинні речі. ...

29. Ферреро Б. Сорок казок у пустелі [Текст] / Б. Ферреро ; пер. з італ. Л. Гайдуківського ; худож. оформл. Р. Скиби. – Вид. 2-ге, випр. – Львів : Свічадо, 2007. – 79 с. : фотоіл.

Можливо, для того, щоб показати людям, якою ж простою є Істина, Христос промовляв до них притчами. У казці міститься щось подібне: простий сюжет, герої. Але кожна з них непомітно підводить до Істини.... У неділю, прийшовши з церкви, жінка готувала обід. Її чоловік вирішив покрити з неї і спитав: – Чи ти могла б переповісти те, що сказав нині отець на проповіді? – Я вже не пам'ятаю, – зізналася жінка. – Чому ж тоді ходиш до церкви слухати проповіді, яких не пам'ятаєш? – Дивись, дороженький, вода мие картоплю, але не лишається в мисці, а така моя картопля є добре вимита... Не обов'язково запам'ятовувати всі проповіді. Важливо дозволити, щоб Боже слово вимило нас....

30. Ферреро Б. Спів польового цвіркуна [Текст] : короткі історії для душі / Б. Ферреро ; пер. з пол. Н. Римської ; худож. оформл. С. Бурак. – Львів : Свічадо, 2002. – 85 с. : фотоіл.

Щоденні клопоти, турботи, переживання створюють таке тло існування людини, коли їй важко залишитися чутливою до себе та своїх ближніх, і вона, аби не поранитися, ховає свою вразливість у мушлю буденності... Ця книжечка запрошує прислухатись, по-новому подивитися на світ навколо нас, щоб віднайти ту дивовижну любов і доброту Бога, який прийшов у світ і просить, аби ми дозволили Йому спасти нас...

31. Ферреро Б. Таємниця червоних рибок [Текст] : короткі історії для душі / Б. Ферреро ; пер. з пол. Н. Римської ; худож. оформл. О. Гижі. – Львів : Свічадо, 2003. – 95 с. : фотоіл.

Немов спокійна ріка, плине у нас життя. І це справді диво із див. Але ми до цього звикли... А проте кожен день дія нас – наче новий дар, наче чиста сторінка, на якій маємо змогу щось записати. Треба лише довіритись Богові... Книжечка ця навчить нас зупинятись, аби, вслухатись у себе, відновлюючи здатність з вдячністю дивуватись щоденним божим даруночкам – таким звично непомітним, однак велично щедрим, повним Його любові, краси та життя. Для найширшого кола читачів...

32. Ферреро Б. Троянда також важлива [Текст] : короткі історії для душі / Б. Ферреро ; пер. з італ. Л. Гайдуківського ; обкл. Л. Маруняк ; монастир Свято-Іванівська Лавра. – 3-тє вид. – Львів : Свічадо, 2009. – 71 с. : фотоіл.

Короткі історії для душі. Як розповісти людям про Бога, як допомогти їм знайти дорогу до Нього? Для цього не обов'язково студіювати глибокі богословські трактати. Ця збірка коротких історій допоможе кожному, хто її прочитає, відкрити своє серце Господеві, бодай на крок наблизить до Нього. Адже Бог живе там, де ми дозволимо Йому увійти...

33. Ферреро Б. Це знає тільки вітер [Текст] : короткі історії для душі / Б. Ферреро ; пер. з пол. Г. Теодорович. – Львів : Свічадо, 2007. – 94 с. : фотоіл.

Годі знайти людину без претензій та жалів, висловлених публічно чи загнаних у найглибші закутки єства. Люди вважають себе недоціненими, не задосить по-

важно потрактиваними, дискримінованими... Як наслідок часто опускаються руки, виявляється нехтіть до життя, тихо накопичується агресія й чекає першої-ліпшої нагоди, аби вибухнути... Як упоратися з цим? Як завжди, вихід є: записатися на прийом до психотерапевта, традиційний спосіб – поговорити зі своїм духівником. Однак за того чи того розв'язку, людина мусит постаратися змінити свою настанову до життя. Життя – це завжди дар, дар Божий нам, людям. Водночас ми отримуємо ще один дар, без жодних умов та обмежень, – любов Бога. Ми просто приречені бути любленими Богом. Єдине, що залишається нам робити, – прийняти ці дари, і тоді все буде гаразд, життя налагодиться. Складно відповісти на запитання, чи про це щось знає вітер, бо істина в тому, що достеменно це знає Господь...

34. Чумарна М. І. Мандрівка в українську казку [Текст] / М. І. Чумарна. – Львів : «Апріорі», 2007. – 112 с.

Автор розглядає казку як код до розшифрування сакральних знань, який передається від покоління до покоління.

35. Шмітт Ерік-Емманюель. Дитя Ноя [Текст] : повість / Е. Е. Шмітт ; пер. з фр. З. Борисюк. – Л. : Кальварія, 2009. – 128 с.

36. Шмітт Ерік-Емманюель. Оскар і рожева пані [Текст] : повість / Е. Е. Шмітт ; пер. з фр. О. Борисюк. – Л. : Кальварія, 2006. – 96 с.

37. Шмітт Ерік-Емманюель. Пан Ібрагім та квіти Корану [Текст] : повість / Е. Е. Шмітт ; пер. з фр. О. Борисюк. – Львів : Кальварія, 2009. – 96 с.

Розділ III

КОВЧЕГ ЦІЛЮЩИХ ІСТОРІЙ

*Працівники бібліотек
Стрия (району), Радехова,
Перемишлян, Юлія Галій,
регіональний представник
програми «Бібліоміст»*

ПРИГОДИ МАЛЕНЬКОГО КОШЕНЯТКА

У бабусиній шафі, у коробці, де було тепло, але темно, мама-кішка народила маленьке кошенятко. Одного разу воно прокинулось та побачило, що мами немає, а крізь прочинені двері шафи пробивається яскраве світло. Кошеня вперше побачило цей сліпучий промінь. З цікавістю воно визирнуло за двері і опинилося у просторій кімнаті зі сходами, що вели до саду.

Крихітний пухнастий клубочок почав розглядати все навколо. Маленькими, невпевненими кроками кошеня попрямувало до садочку. Ще ніколи воно не бачило таких пишних дерев, квітучих кущів, зеленої м'якенької травички. Над головою пливли білі хмаринки. Ніжне сонечко пригрівало спинку, вітерець пестив нашорошені вушка.

Своїм маленьким носиком кошенятко вдихало свіжі, приємні пахощі весняного саду. А що ніжки його не звикли до довгих прогулянок, то воно знайшло собі місцинку, аби відпочити.

Кошенятко лежало серед галявини, слухало тихий спів пташок та дзюрчання струмочка. Від насолоди воно заплющило оченята і раптом відчуло, як щось лоскоче носик та вуса. Кошеня розплющило очі: перед ним похитувалися барвисті крильця метелика.

– М'яу-Привіт! – промовило кошеня і простягнуло лапку, але метелик вже змахнув крилами та полетів. Кошеня схопилося та побігло навздогін метеликові. – Зажди, давай пограємось...!

– Воно радісно стрибало по м'якій траві, а назустріч йому бігла мама!

Мета використання: релаксація, відпочинок, зняття психологічної напруги, заспокоєння бурхливого емоційного переживання, спонукання до активного відпочинку.

Запитання і завдання:

1. Заплющ очі та уяви, що ти маленьке кошенятко (хмаринка, білочка і т.п.) і послухай мій голос і цю казочку
2. Тепер пограємо у гру: спробуй стиснути міцно кулачки і потім розслабити їх. Далі за таким принципом стискаємо і розслабляємо усі частини тіла та обличчя.

СНІЖОК

Одного чудового зимового вечора, коли на синьому небі засяяли зірочки, в родині Петрика й Оленки сталася надзвичайна подія. За дверима почувлись незрозумілі звуки, ніби хтось у них настирливо шкрябав. Діти обережно відчини двері і... побачили цуценятко. Воно було дуже маленьке, пухнасте і біле-біле, лиш на хвостіку темніла латочка. Діти відразу й не розгледіли її. Оленка вигукнула: «Петрику! Це ж маленький Сніжок! Як я мріяла про такого песика... У нас є цуценятко!».

Так розпочалося життя Сніжка в колі дружньої родини. Він любив гасати по пухкому снігу, який лоскотав йому чорного мокрого носа. Сніжинки легко та ніжно падали на біленьке хутро. Песик зливався з білосніжним килимом зими, лише темна латочка на хвостіку виринала раз-у-раз поміж снігових кучугур.

Навесні, коли землю зігріло ласкаве сонечко та зазеленіла молода травичка, розваг у цуцика побільшало. Він весело перестрибував через калюжі, прислухався до жибоніння струмків, тицявся носом у жовті кульбаби, намагався наздогнати сонячних зайчиків.

А влітку, коли Оленка й Петрик взяли Сніжка на відпочинок в село до бабусі, радощів у Сніжка додалося – він навчився плавати. Щоранку він чимдуж мчав до річки. З розгону стрибав у прозору чисту водичку, яка охолоджувала його розігріте бігом тіло, з насолодою хлюпався і бадьорий вистрибував на берег, струшуючи краплі води, які веселково переливалися на сонці. Потім він біг до лісу і, задерши свого допитливого носа, слухав спів пташок, перестук дятла на дереві. А найбільшою втіхою Сніжка було ганятись по зеленій траві за різнобарвними метеликами.

Але, на його здивування, згодом метеликів побільшало... Вони були величезні – жовтогарячі, червоні, помаранчеві, літали високо-високо, а потім тихо сідали на землю. Так, в життя Сніжка прийшла перша осінь.

Одного разу на прогулянці Сніжок знову відчув носиком знайомий дотик холодної сніжинки. Їх ставало все більше і більше. Сніжок трохи побігав за ними, але було холодно, і він повернувся додому.

Потягнувшись і позіхнувши, він зручніше вмовстився на теплому, м'якому килимку і, солодко засинаючи, подумав: «Яке чудове життя!».

Мета використання: релаксація, відпочинок, зняття психологічної напруги, заспокоєння бурхливого емоційного переживання, спонукання до активного дозвілля.

Запитання і завдання:

1. Заплющ очі і уяви, що ти маленьке цуценя (хмаринка, білочка і т.п.) і послухай мій голос і цю казочку
2. Намалюй (склади історію про) найцікавіший, найгарніший день Сніжка.

МИХАЙЛИКІВ СОН

Жив собі хлопчик Михайлик. Мама і тато його любили, бо він був добрий і розумний, хоча, як всі хлопці, деколи любив і побешкетувати.

Мав Михайлик собаку М'яколапа. Вони були справжні друзі-нерозливовода. Одного разу Михайлик захворів – у нього боліло горло, висока температура не давала піднятися з ліжка, мама його лікувала, а М'яколап підтримував своїм товариством.

Коли Михайлик заснув, йому наснився сон, ніби він здоровий, у нього нічого не болить, надворі літо, і він разом зі своїм вірним другом М'яколапом бігає і грається біля хати. Навкруги було дуже гарно: гріло сонечко, все зеленіло, цвіло, мило щебетали пташки і нікому нічого не загрозувало. Аж раптом Михайлик почув, як його пес жалібно заскавчав, і хлопчик стрімголов кинувся до нього. Михайлик побачив, що велика біла курка дзьобнула М'яколапа просто в ніс, бо він, граючись, хотів поцупити хлібну скоринку просто в неї з-під дзьоба.

– Не бався з курми, М'яколапе, – сказав Михайлик і погладив постраждалий собачий ніс, а М'яколап весело підстрибнув і собі лизнув хлопчика у ніс. Михайлик засміявся і прокинувся. Він почувався здоровим, а його вірний друг М'яколап лежав біля ліжка та дрімав. Певно, вони обоє бачили один сон?

Мета використання: заспокоєння болю, відпочинок, зняття психологічної напруги, заспокоєння бурхливого емоційного переживання.

Запитання і завдання:

1. Чи є у тебе найкращий друг?
2. Якщо твій друг занедужає, як ти йому допоможеш?
3. Візьми м'яку іграшку (зайчика, песика, котика) чи ляльку, яка захворіла, і полікуй її.

ЛЕЛЕЧА ОПОВІДКА

Якось несподівано, тасмничо прийшов на зміну зимі березень – потекли перші струмочки, набубнявіли бруньки, щоб згодом стати м'якенькими, наче теплі лапки котика. Сонечко кожен день посміхалось все щедріше та щедріше, даруючи природі свої ніжні поцілунки.

Про прихід весни першими оповіли лелеки. На старому ясені знову з'явився бузько Юсько. Він був щасливий і радісний, що його домівка збереглася. Із взяттям почав клопотатись біля гніздечка – носив у дзьобі сухенькі гіллячки, пір'ячко, яке погубили на подвір'ї кури, гуси, качки, сухенькі стебельця, аби оселя, куди мала повернутись його родина, була затишною.

Якось зранку господарі побачили у гнізді його половинку – красуню Нусю. Вона гордо сиділа у гнізді, ніжно поглядаючи на свого Юська, із захопленням слухаючи любовне клекотіння. Його турботу вона відчувала кожен раз, коли споживала смачненький сніданок з його дзьоба – товстеньких хробачків, комашок, зернятка пшениці, ячменю, які вишукував для неї коханий.

Та найцікавіше було на прогулянці, яку вони здійснили до ставка, де весело кумкали жабки, пробивався через зарослі сушняку молоденький очерет, а велика сусідня галявина вкривалася яскравим килимом весняних квітів.

Приємно втомлені, Нуся і Юсько повернулись до свого гніздечка – такого рідного і теплого. Вони знали, що їхні майбутні дітки, так само, як і вони, завжди повертатимуться сюди, у те місце, де вони народились з любові.

Мета використання: виховання сімейних цінностей, демонстрування повноцінної моделі сімейних стосунків.

Запитання і завдання:

1. Як ти гадаєш, чому у лелечому гнізді було затишно? Хто створив цей затишок?
2. Що робив Юсько для своєї родини?
3. Намалюй родину лелек у їхньому гніздечку.

*Працівники бібліотек
Старого Самбора, Самбора, Кам'янки-Бузької,
Миколаєва, Дрогобича (району)*

ПРИГОДА КОСЬКИ

Одного разу зайченятко Кося та його мама довго гуляли у лісі. Стомившись, мама прилягла трішки перепочити, а зайченятко, скориставшись нагодою, вирішило продовжити прогулянку самостійно. Коська зачарувала краса природи та рідного лісу, він все далі і далі заглиблювався у зелені хащі та віддалявся від мами.

Спів пташок, тріпотіння листочків на деревах, теплі сонячні промінчики, які зігрівали його своїм теплом, та відчуття свободи наповнювали його серденько задоволенням і радістю. Кося стрибав і стрибав, все далі, далі і далі...

Потім зайченя присіло на хвилику під ялиночкою, щоб трішки відпочили ніжки, і, під впливом нових вражень і почуттів, задрімало. Йому наснилась мама, яка з любов'ю турбувалась про свого сина, оберігала, захищала і годувала його.

Раптом Коська прокинувся сам-один посеред лісу і йому стало страшно. Ліс перестав бути таким гарним, настали сутінки. Сонце почало сідати і вже не було таким теплим та яскравим. Зайчик відчув голод і спрагу. Його маленькі швидкі ніжки стали важкими і неслухняними. Йому, як ніколи, захотілось до мами.

Він почав бігати і кликати маму. Аж раптом до нього долинув такий знайомий і рідний мамин голос. Поміж дерев він побачив стривожену маму, яка бігла до нього. І Кося зрозумів, що він більше ніколи не буде шукати пригод на свої довгі вухка і завжди буде слухняним.

Обнявшись, щасливі мама і синочок разом вирушили додому.

Мета використання: підготовка до стресових ситуацій, запобігання страху залишитись самому, вироблення самостійної поведінки у нестандартних ситуаціях.

Запитання і завдання:

1. Як ти гадаєш, чому зайчик загубився?
2. Вигадай продовження історії, в якій зайчик самостійно знаходить дорогу додому
3. Поміркуй, що треба знати зайчику, аби він міг знайти дорогу додому (свою адресу, прізвище тощо)

ПРИГОДИ МАЛЕНЬКОГО МІКА

Жила собі мишача сім'я. Зазвичай миші живуть всі разом великими родинами. Адже гуртом набагато легше вберегтися від гострих кігтів сусідського kota чи вчасно помітити небезпечну пастку, в якій так смачно пахне грудочка сиру. Мама Миша завжди наголошувала на важливості триматися разом, і найбільше це стосувалося одного непосидючого мишенятка – Міка. Він дуже любив залишати своїх братів і сестер та виходити зі своєї нірки, спостерігаючи за великим і таким привабливим світом.

Так було і цього разу. Мік прокинувся раніше від всіх, тихенько прошмигнув через відчинене віконечко і попрямував через зарослі молоді зелені травички. Він милувався сонечком, спостерігав, як пливуть хмаринки, вдихав аромати квітів і почувався цілком щасливим.

Мік так захопився своїми спостереженнями, що забув про небезпеки, від яких застерігала мама. Раптом він побачив велику тінь, яка падала від якогось великого предмету. А трохи згодом побачив і її власника. Прямо перед ним на стежці лежав величезний звір. Він міцно спав. Хвіст у нього був дуже довгий, а від носа виходило багато антенок. Шерсть була наче мох, тільки чорна та блискуча.

Мік вирішив познайомитися і легко доторкнувся до велетня лапкою. Але невідомий звір прокинувся від цього дотику, піднявся на лапи, вигнувся, потягнувся і ліниво попрямував в інший бік. А Мік раптом пригадав мамині перестороги і розповіді про хижого kota, що живе неподалік від їхньої нірки. Це був він!

Міку дуже захотілося додому, до своїх рідних. Він чкурнув до кущів, подалі від небезпечного чудовиська. Чим ближче він підбігав до рідної нірки, тим спокійніше йому ставало. Мік зрозумів, що найбезпечніше місце на землі – це рідна домівка. І як добре, що він має велику родину, яка тримається разом!

Мета використання: виховання сімейних цінностей, тренування уваги, вироблення самостійної поведінки у нестандартних ситуаціях

Запитання і завдання:

1. Як родина допомагає тобі почуватись впевненіше поза межами дому?
2. Як пройшло знайомство Міка з котом?
3. Намалюй (зліпи) Мікову родину

У СТРАХІВ ВЕЛИКІ ОЧІ

У звичайному сірому багатопверховому будинку разом з мамою, татом і великим рудим котом Котиськом живе маленька дівчинка Зорянка. Вона дуже любить, коли вся родина збирається разом. Особливо їй подобається їздити з усіма до села до бабусі та дідуся.

Але є в світі речі, яких Зорянка страх як не любить! Наприклад, темрява. Коли мама дочитує останні рядки казки на ніч, Зорянка завжди тягне час і не відпускає її з кімнати. Але ось мама цілує доню і бажає їй гарних снів, зачиняючи двері.

«Які ж тут гарні сні! – з гіркотою думає Зорянка, скулившись під ковдрою. Зараз понаходять сюди жахливі чудовиська і шурхотітимуть у темних куточках, і блиматимуть зеленими очиськами! Клич-не-клич – усі сплять міцним сном».

І раптом почулося страшне тупотіння, і щось вигукнуло: «Ффурррр!».

Зорянка від несподіванки розплющила очі і навіть висунула носа з-під ковдри. Посеред кімнати виднілися два зелені вогники, які спершу нерухомо зависли над підлогою, а потім почали рухатися до ліжка. Зорянка страшенно налякалася і вже хотіла голосно закричати і покликати маму, але раптом розгледіла в місячному сяйві знайомий силует кота Котиська.

– Та це ж Котисько! Де ж ти тут узявся, друже! – скрикнула дівчинка. – Якби ж я знала, що це ти тупцюєш і шурхотиш щоночі, то я б не лякалася темряви!

– Мур-р-р-мяу, – відповів кіт, що в перекладі з котячої мови означало. – Так, я приходжу і оберігаю твій сон, щоб тобі наснилися чарівні сновидіння!

З того часу, коли увечері мама зачиняє двері кімнати, в ліжечку засинає дівчинка, яка вже не боїться темряви.

Мета використання: подолання страху темряви та страху самотності, заспокоєння емоційного напруження.

Запитання і завдання:

1. Чи ти любиш залишатись у темній кімнаті?
2. Що можна сказати Зорянці, щоб їй не було страшно у темній кімнаті?
3. Кого побачила Зорянка замість страховиська у своїй кімнаті?
4. Намалюй страховисько, яке лякає Зорянку (або тебе), і спробуй зробити його смішним (домалюй смішні деталі до одягу, розфарбуй тощо).

ДЕРЕВО ЩАСТЯ

Росла собі дівчинка Соня, а разом з нею росло Дерево її Щастя. Батьки посадили його в день народження своєї коханої доні.

Дерево росло повільно у вазоні, та в садок його висаджувати було ще зарано: а раптом – холодно? А раптом – кізонька підгризе?

– Не може бути, щоб кізонька підгризла Дерево мого Щастя! Хіба вона не розуміє, що щастя в кожного – своє і не можна підгризати чуже щастя?! – казала батькам Соня і просилася висадити Дерево в садочок.

– Ще зарано, – пояснювала мама. – Ти – ще маленька дівчинка, і Дерево Щастя так само маленьке і потребує догляду.

– Та ж я його доглядатиму! – не вгамовувалася Соня.

– Добре, – погодилась мама. – А ти не забуватимеш його поливати, вкривати від холоду, добре слово до нього мовити?

– Я все зроблю, матусю! Я буду старатися! – зраділа Соня.

Наступного дня Дерево Щастя усією сім'єю пересадили в садочок. Там воно відчуло живий простір, виструнчилось і потягнулося до сонечка.

Соня старанно доглядала своє Деревце: поливала його, вкривала від холоду, стерегла від кізоньки... А ще дівчинка часто сиділа біля Дерева Щастя і розповідала про свої найзаповітніші мрії.

– Ти – Дерево мого Щастя, – казала Соня. – Ти маєш знати, яка мрія зробити мене щасливою, а яка – ні. Але як же мені навчитися чути тебе?

У таких роздумах Соня проводила цілі дні біля Дерева. Коли ділилася з ним своїми мріями, то починала сама розуміти, де мрія справжня, а де – як туман, що ось-ось розсіється. Біля Дерева Щастя все ставало яснішим, правдивим,.. адже щастя людину не може обманювати. Щастя – завжди правдиве і завжди неповторне. Нещасливий лише той, хто занедбав Дерево свого Щастя. А Соня була чемною дівчинкою, і тому росла разом зі своїм щастям.

Настав день, коли Дерево Щастя стало великим і круглим, коли на ньому зацвіли всі малесенькі щастиночки. Підійшла Соня до Дерева і впізнала свої мрії...

– Мої мрії! Вони – справжні! – зраділа дівчинка.

І в кожній мрії було своє обличчя. Дівчинка впізнавала їх і ставала дедалі щасливішою. Лише кілька своїх мрій вона не побачила на дереві і зрозуміла, що ті мрії стали туманом, бо були не її – вона їх позичила в подруг.

– Значить, ти на правильному шляху, доню, – впевнено сказав тато Соні. – Якщо мрії твої розквітли і щастиночки дивляться тобі в очі... Дерево Щастя тепер завжди цвістиме у твоєму серці.

Так розквітала дівчинка Соня, а разом з нею – Дерево її Щастя.

Мета використання: заспокоєння емоційного напруження, підвищення самооцінки, спонукання до втілення мрій.

Запитання і завдання:

1. Чи маєте ви Дерево свого Щастя? Яке воно? Як ви його доглядаєте?
2. Чому своє щастя треба доглядати, дбати про нього?
3. Як ви гадаєте, які мрії могли б розквітнути на Дереві вашого Щастя, а які – ні?
4. Намалюйте Дерево свого Щастя зі щастиночками.
5. Посадіть зернятко свого Щастя.
6. Уявіть, яким могло би бути Дерево Щастя вашої сім'ї, батьківщини, планети?

ПРИНЦЕСА ГОРОШИНКА

Дідусі й бабусі люблять оповідати всіма знану казку про нещасну принцесу, яка заблукала в негоду і попросилася на ночівлю до незнайомих людей. А ті, щоб перевірити її походження з високого роду, підклали під десяток сінників маленьку горошинку. Уранці приبلуда поскаржилася, що цілу ніч їй щось муляло в боки...

Так от, маленька Горошинка під десятима сінниками також була принцесою з пишного зеленого роду царя Гороха. Вона зростала разом із своїми сестрами у вузькому стручку, а той одного дня пожовтів і луснув. Горошинки розкотилися хто куди. Одну ковтнула біла пані Гуска: вона забрела в город, бо ховалася від Газдині, яка намітила її запекти в печі на свої іменини. Друга принишкла під буяковою гичкою та так і зморхла від ранкової роси, пекучого проміння й шелестючого подиху вітру. Третя викотилася на стежку, де її знайшла маленька синьоока Дівчинка. А про решту горошинок нічого сказати – ніхто їх більше не бачив.

Ту третю Горошинку Дівчинка поклала собі в кишеньку та й забула. А коли лягала в ліжечко й скидала сукенку, Горошинка упала на підлогу під вовняні капці. Там було темно й тепло. І вона заснула.

Уранці Дівчинка взула капці і побігла умивати личко. Спросоння Горошинка покотилася вслід аж до лазнички. Та її перепинив поріг, і вона приутилася одним боком до нього.

Тим часом Газдиня взялася за Мітлу.

– Шурх-шурх, – шепотіла Мітла до сміття, – усіх шугону, усіх шугону! Хай не шастають!

Дрібні папірці, соняшникові лушпини, обрізки ниток і хлібні крихти зібралися купкою, готові залізти на шуфлю. Шурх! – і вже до них котиться Горошина, та якоїсь миті змінює керунок просто під ноги Дівчинці, яка вже вийшла із лазнички.

– Ой, – скрикнула Дівчинка. – Це моя Горошинка! Я вчора її знайшла!

– Шурх! – ображено зауважила Мітла. – То й що ж?

– Я її заховаю у свою скарбничку! Там вже лежать дві намистини, чотири трояндові пелюстки, шість kwasолинок, вісім гудзичків...

– Шурх! – сердилася Мітла. – Шалапають тут шалені шмати!

– Що ти кажеш? – прислухалася Дівчинка. – Якісь нісенітниці! До чого тут шмати?

Та Мітла гордо оминула її і пошурхотіла далі.

У скарбничці Горошинка виявилася найдрібнішою: kwasолинка були вдвічі більші, намистинки втричі, а гудзички – аж у п'ять разів. Трояндові пелюстки не беремо до уваги, бо вони були пласкі, м'якенькі й пахучі.

Дівчинка поставила скарбничку на підвіконня і побігла бавитися у двір, а її мешканці почали в темряві знайомитися.

– Я принцеса Горошинка...

– Я проста собі kwasолинка, а то – мої сестри.

– Я Гудзичок з Газдининої сорочки, а то – мої брати.

Трояндові пелюстки промовчали.

Зненацька налетіла хмара, небом ніби прогуркотів віз, а у вікно затарабанив дощ. Дівчинка вбігла в хату мокра, як хлющ. Вона притулилася до теплої печі, з якої пахтіло стравами.

– Мамо, дайте мені їсти! – гукнула до Газдині.

І в ту ж мить відчинилися двері. Поріг переступила панна у довгій шовковій сукні темно-синьої барви. Її біляве волосся мокрими пасмами лягло на плечі, а вузенькі блискучі білі черевички були забризкані багнюкою.

Газдиня остовпіла з мисками в руках: панна їй здалася феєю, що втратила свою чарівну паличку. Інакше чому б вона виглядала так безпорадно?..

– Я заблукала... Пішла до лісу... Там ворожка... Я принцеса сусіднього царства...

Якщо мене порятуєте, мій батько вам віддячиться...

Довелося принцесі одягти стару Газдинину сорочку без гудзиків і сісти на ослін кінець столу. Тоненькі пальчики вхопили окрасць чорного хліба – принцеса добре таки зголодніла. Взятася за ложку, щоб їсти борщ. Напроти неї сиділа Дівчинка і не зводила очей.

– Як цю страву їдять? – спиталася принцеса.

– Ось так! – відповіла Дівчинка, зачерпнула ложкою борщу і сьорбнула.

Принцеса була чемною ученицею, тому сьорбала борщ, як проста селянка.

«Ти дивись, – міркувала Газдиня, – вдає із себе птаха високого польоту, а сама навіть борщу зраділа. Я тебе, голубонько, виведу на чисту воду...»

Коли настав вечір і треба було лягати спати, Газдиня внесла до хати аж десять сінників, щоб покласти їх на своє дерев'яне ліжко.

– Підсунь під спід kwasолину, – попросила Дівчинку. – Чи вчує наша пишна гостя, що їй мультко?

Та Дівчинці стало шкода принцеси, і вона поклала... Горошинку!

Ну, а далі ви знаєте: уранці вся спина панни була в синцях, сама ж вона скаржилася, що й на мить не склепила очей. Тут саме примчав принц на білому коні і забрав невиспану принцесу додому, побіцявши Газдині віддяку. Проте, певно, забув, бо марно жінка виглядала, чи не везуть їй скриню срібла-золота.

А Дівчинка поклала Горошинку у скарбничку, де цю історію вислухали kwasолини, гудзички та трояндіві пелюстки. Лише Мітла шипіла й злостилася, бо весь цей час простояла під хатою: там її забула стурбована несподіваною подією Газдиня.

От ви й дізналися, як звела доля двох принцес: доньку справжнього царя і доньку царя Гороха з його щедрого городу.

Мета використання: заспокоєння емоційного напруження, формування адекватної самооцінки, спонукання до активності, до конструктивних стосунків.

Запитання і завдання:

1. Чи ти можеш допомогти тому, хто потребує твоєї допомоги?
2. Які чарівні слова подяки ти знаєш?
3. Спробуй намалювати принцесу Горошинку
4. Склади продовження історії про пригоди Горошинки.

ПРО ЗАЙЧИКА, ЯКИЙ ХОТІВ БУТИ ПТАШКОЮ

Наприкінці квітня у затишній нірці край лісу народився Зайчик. Він був як дві краплі води схожий на своїх батьків: сірий, пухнастий і довговухий.

Мама Зайчиха часто колихала його біля вікна і розказувала про все, що бачила за шибкою: онде сонечко викотилося з-за хмари, вітер зачепив лісові дзвіночки, пташка в небі пролетіла...

Тато Заець, плетучи з лози кошика на моркву, не раз оповідав, як стрички-синички врятували його від мисливців і як потім вони разом влаштували веселий концерт на знак Невдалого Полювання.

А маленький Зайчик слухав батьків і потроху підростає. Навчився сам їсти і вправно бігати: з кониками-стрибунцями навипередки. Аж гульк – ось і літо настало!

Одного дня прилетів до сусідньої липи строкатий птах. Сів собі на стовбур і стук-стук-стук дзьобом по корі. Нахилить голову, прислухається і знову стук-стук-стук.

– Ой, а ви хто, скажіть, будь ласка? – чемно запитав Зайчик і став навшипиньки, аби краще бачити.

– Я – Дятел, – відповів птах і знову стук-стук-стук.

– Агов! А що це ви робите?

– Як то що? З липою розмовляю. Випитую в неї, чи не дошкуляють їй, бува, жуки-короїди.

– Ого! То ви знаєте мову дерев! – здивувався Зайчик. – А що ви будете робити, якщо вони їй справді дошкуляють, оті короїди?

– Тоді я їх я-а-ак дістану, я-а-ак хапну за вухо, я-а-ак з'їм – не будуть уже капості робити! – відказав Дятел, тихенько сміючись.

– І я теж хочу, як ви, хочу дятлом бути!

– Е ні, малий. Ти – Зайчик. Тобі до короїдів зась. Бо ще самого за вуха наскубуть! – засміявся Дятел уголос і полетів на вершечок липи.

Вуханчик довго дививсь, як мигтить між гілок яскравий Дятлів капелюшок. Потім зірвав першу-ліпшу червону квітку і побіг до струмка: подивитися, чи пасуватиме і йому такий. Спинився край води та відразу забув і про капелюшка, і про Дятла.

На гнучкій очеретині сиділа невелика блакитна пташка. Гойдалась угору-вниз і щось пильно видивлялась у струмкові. Її пір'я переливалося всіма барвами веселки – аж миготіло веселковими барвами? Почувши Зайчикові кроки, пташка глипнула на нього блискучими очима.

– Ой, ви така красива! Дуже-дуже. Ви теж пташка? – пошепки запитав Зайчик, неначе боявся здмухнути диво-істоту.

– Я Рибалочка.

– Рибалочка? – вражено перепитав малий. – Як це?

– А так. Дивися! – відповіла пташка, пурхнула вгору, потім стрілою пірнула у воду й за мить уже знову сиділа на очеретині, тримаючи у дзьобі рибину. Ковтнула її і сказала: – Бачиш? Я таки Рибалочка. Ще й спритна!

Підморгнула Зайчикові – блись! – і зникла між зелені. Вуханчик подумав: «Я теж так хочу. Я теж так зумію!». Розбігся і скочив у струмок. Бу-у-у-бульк! Тільки кола по воді побігли... Був би втопився горопашний, якби двоє жаб не витягнули його на берег. Поплескали по спині.

– Кхе-кхе! – отямився Зайчик. Відкашлявся та й побрів додому, сумний і мокрий. Навіть не подякував своїм рятівникам.

Мама Зайчиха насилу впізнала сина.

– Що сталося? – заламала лапки й за мить уже обтирала малого нагрітим на сонці рушником. А Зайчик тільки мотав головою і приказував:

– Я хочу бути пташкою! Пташкою-у-у-у!

Мама Зайчиха посадила сина за стіл і морквинку перед ним поклала, і листочок капусти, і кілька зацукрованих конюшинок – усе марно. Зайчик плакав і далі своє торочив:

– Хочу бути пташкою-у-у!

Вже й Мама біля нього ледь не плаче. Аж тут зайшов до нірки Тато Заєць. Зайчиха і Зайчик умить припинили рюмсати. Однак Татові нічого пояснювати не треба було: дорогою додому він зустрів двох жаб і устиг перекинутися кількома словами з Дятлом. Підійшов до сина, скуйовдив сірого чубчика.

– Ех, малюче, малюче! І я заєць, і дід твій зайцем був, і прадід. Усі мали довгі вуха, вдягали на зиму білі кожушки, добре стрибали, заплутували сліди, тікаючи від Лисиці, Вовка і мисливців, любили поласувати солодкою морквою чи конюшиною. І ні в кого з нас крил не було. Нам навіть на гадку не спадало літати, мостити гнізда, відкладати яйця і живитися жучками-черв'ячками або рибою. Та й ти он який великий у нас – у жодне яйце не вмістився би!

– А я хочу бути пташкою! Хочу, хочу, хочу! – у Зайчика з очей знову бризнули сльози.

– Ну, тут ми з Мамою нічим тобі зарадити не зможемо. Та якщо ти й справді дуже-дуже цього хочеш, то іди до старого дуба на узліссі. Не гайся. Там зупинився перепочити Дикий Голуб – може, він тебе навчить.

Зайчика неначе вітром здуло. Примчав він до дуба, вискочив на високий пеня, помітив Голуба і гукнув:

– Здрастуйте, пане Голубе! Я дуже-дуже-предуже хочу бути пташкою! Навчіть мене цьому. Будь ласка!

Голуб витягнув голову з-під крила.

– Пташкою, кажеш? – сказав задумливо. – Ти ж наче Зайчик. Нівроку такий Зайчик: сіренький, пухнастий, круглощокий.

– Ага, Зайчик... Тільки Зайчиком бути геть не цікаво, а от пташкою! Пташки і короїдів ловлять, і пірнати вміють, і літати високо-високо. Ще й Тага мого колись од мисливців порятували. Хочу бути пташкою та й годі!

– Ну яка ж із тебе пташка? Ти ж ні пір'я не маєш, ні дзьоба, ні крил.

– Зате я можу вам гіллячки на гніздо збирати і жуків або черв'яків приноситиму, товстелезних і смачних-пресмачних.

– А ти, Зайчику, хіба не знаєш, що голуби гнізд не мостять? – хитро примружився Голуб. – Хоча від черв'яків, та ще й товстелезних, я таки не відмовлюся. Гаразд, залишайся зі мною. Побачимо, що з того вийде.

– Уррра! Уррра! – вуханчик так тішився, що аж тричі зробив у повітрі своє заяче сальто (для цього треба високо-високо стрибнути, плеснути задніми лапами – якщо вони у вас є – і перекинутися через голову).

– Гляди ж, не передумай. Бо черв'яків я їм багато. Особливо після того, як політаю. Ну, готуйся до мандрів!

Сказавши це, Голуб спустився до Зайчика на землю. І був то не просто Голуб, а Голуб-богатир з розмашистими крилами, вигнутою лискучою шиєю і міцними червоними лапками.

– Ну-бо, залазь до мене на спину!

Зайчик обережно осідлав Голуба.

– Обхопи лапками за шию і тримайся. Тримайся щосили. Я високо літаю!

Зайчик припав до Голуба всім тілом. Той змахнув крилами і піднявся до самісіньких хмар. Зробив коло в повітрі, потім друге. Відчув, як Зайчик дрібно-дрібно дрижить.

– Ти боїшся, Зайчику? – запитав Голуб.

– Ні-і-і, ні-і! – скрикнув малий дивак, хоча в самого зуби цокотіли від страху.

Голуб знову хитро всміхнувся, покружляв ще трохи над лісом, а тоді гукнув своєму пасажирові:

– Обережно! Спускаємося!

Та Зайчик нізачо в світі не розтиснув би лапки, тим паче тепер, коли вони стрілою мчали просто в зелену крону якогось дерева. Д-д-д-д — цо-котіли у малого зуби. Хляп-ляп-ляп-ляп – лопотіли довгі вуха.

Нарешті Голуб приземлився на товстій дубовій гілці й спокійнісінько сказав:

– Ну, приятелю, злязь із мене. Тут і заночуємо.

– Як то – заночуємо? На дереві? Так високо? – Зайчик ледве розплющив косі оченята.

– Атож. Уже вечоріє. Саме час з’їсти чогось поживного і спати вклада-тися. Злязь хутчій!

Зайчик, тремтячи, став на гілку і вчепився за стовбур.

– Ох і важкенький ти! Треба крила розім’яти, – Голуб виструнчився, став на кінчики пальців і змахнув крилами. У Зайчика від того аж у голові закрутилося. – Ну, рушай на полювання, бо дуже вже хочеться черв’ячка заморити.

– Якого черв’ячка? – не второпав Зайчик.

– Того, якого ти мені принесеш – грубенького та смачного, і який потім гарнесьенько поміститься у моему голодному шлунку.

– Я? А як же мені з дуба спуститися?

– З гілки на гілку – стриб, а потім на землю – гиц. Тільки й роботи!

– Ні, ні! Я боюся!

– Тю, ото взяв мороку на свою голову! – обурився Голуб, але посадовив Зайчика на спину і спустив на траву. – Гайда, малий! І мені їжу роздобудеш, і сам попоїси, бо твій живіт такого марша грає, що й сюди чутно!

Похнюпився Зайчик і пішов шукати їжу. Та все, що Мама Зайчиха про трави йому розказувала, раптом вилетіло з вухастої голови. «Краще вже нічого не їстиму, – подумав Зайчик, – бо ще ненароком жовтець на зуба втрапить, а він же отруйний. Хто мене тут рятуватиме? Ні, я тільки Голубові черв’ячка роздобуду та й годі». Але всі черв’яки, що Зайчику стрічалися, були хитрі й спритні. Мабуть, їм зовсім не хотілося стати чинсьоь вечерєю. Тоді малий надумався ввіймати когось із комах. Шукав-шукав, шукав-шукав: тільки й того, що жук-олень пригрозив йому велетенськими рогами буцнути, якщо не відчепиться, та ще клоп-смердючка дорогу перебіг, але його не те що з’їсти, а й торкнути було гидко, так від нього тхнуло.

– Ну? – запитав Голуб, коли Зайчик повернувся до дуба.

Вухань лише лапками розвів.

– Гай-гай, ти ні літати не вмієш, ні на дереві ночувати, ні комашню ловити, – сказав розгнівано Голуб. – Який тоді з тебе птах, га?

Зайчик схлипнув від образи.

– Птах я, птах, – і прожогом кинувся в лісову гущавину. – Я зловлю вам жуків, от побачите! Побачите!

– Гляди, щоби тебе самого хто не зловив замість жука! – гукнув Голуб Зайчику навздогін.

Біг малий, біг. За сльозами майже нічого не бачив довкола. Та враз спинився. Роззирнувся навсібіч. Чорна нічка настала. Чорні дерева стоять і зловісно поскрипують: скррррип-скррррип. У траві щось шарудить. Ніколи ще Зайчик так далеко в ліс без Тага не заходив. Аж тут гілка хрусь! Зайчик як підскачить, як дасть драла назад, до дуба!

Кинувся туди, звернувся сюди, кілька петель виписав між кущами – ніяк дуба знайти не може. Коли це зненацька над самісінькою його головою хтось як скаже: ПУГУ! Страшне таке, і голодне. Зайчик од жаху став, мов укопаний, навіть вусами повести не годен. Коли це знову:

– Пугу! Не бійся мене. Я зайців не їм, хоча родичі мої залюбки зайчатиною ласують. І що ти тут робиш, таке мале та самотнє?

Розплющив Зайчик очі й побачив перед собою сірого птаха з круглою головою, маленькими вушками і жовтими очищами, які блискотіли у мороці.

– Я-я-я і не б-б-боюсь. Я Голуб-б-бу черв'яків або жуків на в-вечерю шукаю. А ви хто? – запитав тремтячим голосом.

– Я – Сова лісова. Удень сплю, а щойно стемніє, вилітаю крила розім'яти й мишей поганяти.

– О! А можна і мені з вами мишей поганяти? – Зайчик захопився і знову забув не лише про страх, а й про все на світі – він іще ніколи не зустрічав сов і не ганяв мишей.

– Хіба тобі не треба до Голуба, чи найкраще – до Мама з Татом?

– Ні. Я не заєць. Я пташка. Тільки не голуб, і не рибалочка (додав, згадавши свій ранковий «заплив»). От совою бути я ще не пробував. Може, я сова?

Сова, котра нерухомо сиділа на ялиновій гілці, взялася безшумно реготати. А тоді нашорошила свої пір'ясті вуха, крутнула головою і засичала:

– Т-с-с! Бачиш, онде вовтузиться Миша?

– Де? – запитав Зайчик, бо бачив у темряві не так добре, як Сова.

– Онде, кажу, попід кущем шипшини. Напевне, знайшла шишку з то-рішніх Білчиних запасів. Зараз ми її...

– Наполохасмо! Улю-лю-лю! – заверещав Зайчик і метнувся до куща.

Миша стала на задні лапки, зиркнула на чудасію – і чого той дурник на неї кричить? – та й шусть у нірку.

Зайчик галасував і стрибав довкола шипшини. Йому було весело. Та зненацька щось гостре вп'ялося в його плече.

– Ой-ой-ой! – пискнув Зайчик.

– Бовдур! – сердито просичала йому над вухом Сова. – Я не ганяю мишей, я на них полюю. Як уполую, несучи додому. На мене в дуплі голодні

дітки чекають! Ти мою мишу сполохав, тепер доведеться тебе їм на вечерю занести, адже ти птах, а не заєць!

Совині кігті уп'ялися в друге вухастикове плече, кривий гострий дзьоб кижо клацнув коло самісінького носа.

– Не птах я, не птах, а заєць! Заєць! За-а-а-єць!

– Отож-бо! Нехай буде тобі, нетямущий, наука! – вже лагідніше сказала Сова й розчепила пазурі.

Зайченятко зіщулилось, як маленька грудочка, і заплакало.

– Заєць я, заєць! Хочу гризти морквинку, хочу зі стрибунцями гратися... Хочу до Ма-а-ами!

І – о диво! – з-за товстого ялинового стовбура вийшли Тато Заєць і Мама Зайчиха. Обійняли свого синочка, поцілували кожне у вушко.

– А ми вже почали хвилюватися, чи не полетів ти, бува, у вирій! – пожартував Тато Заєць.

– Ні, татусику, який там вирій! Зайці у вирій не літають! – відповів, схлипаючи, Зайчик.

Взялися вони утрюх за лапки, постояли якусь хвилю та й пострибали через увесь ліс до своєї нірки.

Мета використання: формування адекватної самооцінки, стимулювання до розвитку індивідуальних особливостей і талантів.

Запитання і завдання:

1. Ким би ти хотів (-ла) стати? Які переваги новий образ тобі надав би, а які б могли виникнути труднощі?
2. Що ти любилаєш робити на дозвіллі?
3. Намалюй себе таким (-ою), яким ти хотів (-ла) би стати у майбутньому

*Єжи Кондрас,
директор публічної бібліотеки
ім. Х.Свенціцького
(м. Шрем, Польща)*

ТОМЕК, БРУТ І САР`ЯН

Літо було у розпалі. Гілки дерев у міському парку згинались під тягарем соковитого листя, в якому танцювали веселі проміні сонця. Алеями бігали дітлахи, бавились; їхній сміх змішувався з цвірінканням птахів. Якась старенька пані кидала шматочки хліба різнокольоровим качечкам, що талапкались у парковому ставку. Кілька хлопців грались з молодим псом. Він гавкав та крутив хвостом, вимагаючи палку для апорту.

Томек зручно сидів у кріслі на своєму балконі, намагаючись зосередитись на коміксі, розгорнутому на колінах, але пригоди улюбленого героя – Сар`яна – як не дивно, його не приваблювали. Скільки разів не силувався щось прочитати, його погляд зіскакував з малюнків коміксу та біг у керунку веселого парку. З третього поверху було дуже добре видно, що там відбувалось.

Порив вітру приніс собачий гавкіт. Томек відчув легке тремтіння, йому стало не по собі. Дивлячись униз, спостерігав за дітьми, котрі бавились з псом, бачив також інших собак – великих та малих, які поважно гуляють на повідку поряд з господарем або вільно бігають. Йому здавалось, що вони тільки й чекають можливості, щоб вкусити людину. Виляють хвостом, скавулять та гавкають спеціально, щоб людина підійшла ближче...

«Яке щастя, що я на балконі!» – промайнула у Томека думка. Він вмотивувався зручніше та взяв до рук розігріту сонцем книжку. Томек вчився у першому класі, читав ще повільно, але отримував задоволення. Це був його улюблений комікс – в цьому випуску Сар`ян боровся з величезним вовком, що загрожував цілому місту. Томеку було цікаво, яким чином головний герой подолає цю небезпеку. Він був абсолютно впевнений, що Сар`ян перемаже. Дзвінок у двері, що почувся з глибини помешкання, перервав читання.

– Томек, до тебе прийшли приятелі, – почувся голос мами. Він зірвався з крісла, з коміксом у руках підбіг до дверей. У коридорі стояли Бартек та Міхал. Обидва були чимось схвильовані.

– Привіт, хлопці! – Томек був дуже радий їх бачити. – Заходьте.

– Ні-ні, прийшли по тебе! – видихнув Бартек. Обидва тяжко дихали, ніби бігли через сходинку. – Можеш вийти?

– Може-може, – почули з кухні голос мами Томека, – нехай тільки повернеться перед обідом.

– Що будемо робити? – спитав Томек, відкриваючи шафу для взуття. – Взяти м'яча?

– Не треба, – очі Міхала радісно блищали, – йдемо до Кароля, йому батьки купили комп'ютера. Він запросив нас.

Томек несподівано завмер, тримаючи в руках кросівки. Потім поставив їх до шафи.

– Не піду! – кинув зі злістю.

– Та чого, ти? Він же запросив нас, має нові ігри, та й взагалі... – хлопці здивовано подивились на нього.

– Я ж сказав, що не піду, – Томек перервав Міхала, – якраз читаю комікс... І взагалі мені не хочеться.

– Не грай вар'ята, – не здавався Бартек. – Що з тобою? Одягайся й ходи з нами!

– Іншим разом, зараз я читаю! – сказав зі ще більшою злістю і помахав коміксом.

– Ні то ні. Ти якийсь дивний, – знизали плечима приятелі.

Почувши останні слова Томеку стало шкода. Хлопці сказали: «Бувай!», і Томек зачинив двері. Почув швидкий стукіт ніг, коли товариші бігли вниз сходами. Злий та водночас сумний, хотів вже повернутись на балкон, але бажання читати пропало.

– Що сталось, Томашек? – спитала мама, пригортаючи його. – Завжди любляв ходити до приятелів.

Під впливом маминої посмішки, та ніжного дотику відчув, що хоче поділитись тим, що його засмучує.

– Бо Кароль... – розпочав він. – В нього дома така величезна тварюка. Той пес... Він такий злий, завжди хоче вкусити та кидається на кожного.

– Ти не повинен його боятись. Ти такий великий хлопчик... – мама притулила його міцніше.

– Собаки такі дурні, ненавиджу їх... – пробурмотів Томек.

– Хм... але вважається, що пес найкращий друг людини, – звернула увагу мама.

– Знаєш, коли наступного разу підеш до Кароля, то я зателефоную його мамі та попрошу, щоб вона закрила того пса у безпечному місці. Як думаєш?

Томеку сподобалась така пропозиція.

– Зараз біжи до своєї кімнати, – сказала мама, повертаючись до кухні, з якої доловив запах пригорілого обіду, – і не переймайся.

Але Томеку складно було не перейматись. Жбурнув комікс на ліжко. Сів, спираючись до стіни. Його друзі – Бартек та Міхал – в цей момент почали грати на комп'ютері Кароля, а він самотньо сидів у кімнаті тільки тому, що злякався зустрічі з псом.

Його роздуми перервав тихий голос, що почувся зліва:

– Ей, Томек!

Хлопчик озирнувся навколо, але в кімнаті нікого не побачив. Через відчинене вікно було чути тільки звуки літа.

– Ей, це я – Сар'ян!

Томек подивився на обкладинку коміксу. Здивовано побачив, що голос належав його улюбленому герою.

– Я думав, що ти намальований! – вигукнув Томек.

– Але коли хочу, можу увійти до твого світу, – сказав Сар'ян, гордо випнувши груди. – Мусиш тільки допомогти. Подай мені руку.

Щасливий хлопець простягнув руку, за яку Сар'ян взявся двома руками, адже був такий малий, що своїми двома долонями міг обхопити тільки мізинець Томека. Фігурка героя коміксу відокремилась від обкладинки та вискочила на ліжко. Хлопець був у захваті.

– Я чув, що маєш проблеми? – весело спитав Сар'ян, походжаючи по ліжку та розминаючи кістки.

Томек зробив здивоване обличчя.

– Прийшов, щоб допомогти мені! – вигукнув, а за мить закомандував: – Знищиш пса Кароля, так як вовка у коміксі!

Сар'ян зморщив свого маленького лоба:

– Що ти вигадуєш? Таке я роблю тільки в оповіданнях і тільки тоді, коли це необхідно. Чи ти замислювався над тим, як би себе почував Кароль, якби щось сталось з його Брутом?

– Звідки знаєш, як він називається? – питанням на питання відповів Томек.

– Я знаю багато речей, – відповів Сар'ян.

Цей персонаж починав хлопцю усе більше подобатись.

– Знаю також, що пес дійсно кращий друг людини.

– Пси дурні, – сказав Томек, але вже з меншою впевненістю. – І... я їх боюся.

Сар'ян з повагою кивнув головою:

– Я теж боюся різних речей.

– Ти? Навіть ти? – з недовірою спитав Томек.

– Навіть я. Але давай це залишиться між нами.

Томек з розумінням кивнув головою.

– Але чого саме ти боїшся? – хлопець був дуже здивований.
– Боюся, наприклад, того великого вовка з коміксу, що ти читав сьогодні. Мабуть так, як ти собака.

Томек замислився.

– Так, але він був страшний. У сто разів страшніший, ніж Брут Кароля...
– Мене тішить, що ти звернув на це увагу. А взагалі, – Сар`ян стихив голос, – можеш мені сказати, що такого страшного є в Бруті?

Томек знову замислився. Коли в уяві порівняв пса Кароля з вовком з коміксу, то перший здався йому нестрашним і навіть симпатичним.

– Ну-у-у... має гострі ікла... та гавкає коли я туди приходжу...

Сар`ян хмикнув:

– Кожен пес, Томек, має зуби. І кожен гавкає, щоб показати, що радіє або повертає до себе увагу. Насправді собака кусає дуже рідко. Наприклад тоді, коли його хтось кривдить, або він наляканий, або захищає свого господаря.

– А той великий вовк?

– То тільки персонаж коміксу, – посміхнувся Сар`ян. – Такі злі потвори у твоєму світі не існують. Правду кажучи, я вже змучений боротьбою в моєму коміксі та із задоволенням відпочив би у якомусь безпечному місці, подалі від тих коміксових потвор.

– То, може, підемо погуляємо? – запропонував Томек.

– Із задоволенням, – охоче погодився Сар`ян. – Хотів би подивитись навколо, бо ще ніколи тут не був.

Томек ще не встиг запропонувати взяти Сар`яна у кишеню та вийти з ним, щоб показати світ, в якому живе, коли той миттєво змінився у розмірах та перетворився на планер, готовий до старту.

– Ого!!! – радісно вигукнув Томек. Він дуже добре знав можливості Сар`яна, але те, що той може перетворитися на планер, навіть не спадало йому на думку.

– Я готовий до старту! – заявив Сар`ян, тріпочучи крилами, на які перетворились його маленькі руки. – Прощу сідати, – показав на свої плечі, і тільки зараз Томек побачив маленький пропелер, що дзижчав на тому місці, де людина зазвичай має ніс.

– Ти хочеш сказати, – невпевнено почав Томек, – що маю залізити тобі на плечі, і ми разом полетимо з балкону?

– Так, – відповів Сар`ян, а маленький пропелер пришвидшив оберти. – І швидко, бо сідають батареї!

Томек настільки був захоплений Сар`яном, що швиденько заліз йому на плечі. Дивний планер з пасажиром на борту кружляв кімнатою, в пошуках злітної смуги, для якої ідеально підходив балкон.

– Я ніби у сні! – кричав пасажир, коли відчув, що разом із Сар`яном злітає у повітря.

«Але мама говорила, щоб повернувся додому перед обідом» – промайнула думка в голові Томека. Я навіть не попередив її, що кудись йду, тобто лечу, але чи то має зараз якийсь значення?

Летіли над галасливим парком. Ще недавно звуки, що линули з нього, не давали хлопцеві зосередитись на читанні. З висоти усі, хто гуляв, здавались такими маленькими, ніби фігурки з лего, якими Томек часто бавився.

– Томек... – з напругою обізвався Сар`ян, бо летіли досить швидко, і вітер не давав дихнути. – Чи бачиш ті маленькі цяточки, що бігають між людьми та кущами?

– Певно, що ... – Томек захлинувся повітрям, – що бачу. Що це?

– Як то – що? – пирхнув Сар`ян. – Це твої страшні гавкаючі bestii.

Очам Томека відкрився зовсім інакший, невідомий йому досі пейзаж. Можливо колись був тут з батьками, але сам – ніколи. З цікавістю розглядав стежки, що бігли поміж дерев, блискучі струмки та жовті від квітучих кульбаб галявини. Був впевнений, що ті картини захоплюють і Сар`яна. І хоча ці місця були йому зовсім незнайомі, він не переймався, бо був зі своїм безстрашним героєм Сар`яном. Він завжди знаходив вихід навіть з найнебезпечніших ситуацій. Несподівано приємний політ змінився. У Томека склалося враження, що Сар`ян дістав гикавки.

– О, упе! – почув Томек голос власника пропелера. – У мене проблеми. Заряд батареї закінчується, мусимо сідати!

Вимушена посадка здійснювалась у якісь хащі. З висоти вони мали вигляд м'якої губки, а привітали пілотів жорстко, безжально шмагаючи звідусіль. Почулося: «Ой!», «Ай!», «Ого!», після чого вони приземлились. Маленький пропелер на носі Сар`яна ще раз крутнувся та остаточно зупинився.

– І що тепер? – занепокоєно спитав Томек.

– Та нічого страшного, – відповів Сар`ян. – Мушу тільки на хвилику потрапити до коміксу, щоб зарядити батарею. Голос Сар`яна щохвилі ставав тихішим і писклявим. Щезли крила та пропелер, а Сар`ян знову зробився таким маленьким, що тяжко було його знайти серед листя, яке впало, коли вони приземлялись.

– Витягай швидше комікс, щоб міг до нього вскочити!

– А звідки я його візьму. Залишився вдома, – відповів трохи перестрашений Томек. Він обурився: – Ти не сказав мені, щоб я його взяв!

– Та ні. Я думав, ти його носиш із собою, – виправдовувався Сар`ян.

Піднявши Сар`яна з землі та дивлячись йому просто в очі, Томек повторив питання:

– І що тепер?

– Ну, ми повинні повернутись до дому, – відповів Сар`ян.

Дорога додому була нелегка. Вибираючись з одних чагарників, вони потрапляли у ще густіші. Настав вечір, пора обіду вже давно минула.

Непереможний Сар`ян, що у світі Томека міг жити тільки завдяки енергії батареї, навіть вже не озивався, щоб не витратити сили. Сидів тихо у кишені Томека. А той хоробро бився із хащами, щоб визволити себе та Сар`яна.

– Тільки б дістатись до парку, звідти дорога додому вже легка, – Томек прислухався до гавкання псів, хотів би навіть котрогось побачити, бо це було б безпомилковою ознакою того, що парк вже близько. Томек звернув увагу, що вперше думає про собак із симпатією і що зовсім їх не боїться. Ще раз прислухався – тиша. Сів під деревом, заплющив очі – прагнув щось почути, і раптом прийшов...сон.

Збудило його голосне гавкання, відчув щось мокре та тепле на своєму обличчі. Розплющив очі та віч-на-віч зустрівся поглядом з Брутом Кароля. І дивно, Томек не закричав, що йому страшно, тільки посміхнувся, та поплескав Брута по шії. Через хвилину з`явилися Кароль, Міхал і Бартек, а за ними мама, яка занепокоєна зникненням Томека вирушила з хлопцями та псом на пошуки. Мудрий Брут взяв слід та провів усіх до зниклого хлопчика. Усі щасливо повернулись додому. Сар`ян, про якого Томек нікому не казав, повернувся до коміксу. А після досить пізнього обіду Томек почав мріяти про власного пса.

Мета використання: страх тварин, страх собак.

Запитання і завдання:

1. Чи є у тебе найкращий друг?
2. Хто врятував Томека?
3. Якби Брут не знайшов Томека, що б могло трапитись із хлопчиком?
4. Зліпи з пластиліну песика, вигадай йому ім`я

ХТО ЛЯКАЄ ОЛЮ?

Тривожні, темні, пелехаті
Блукають сутінки у хаті.
І ось над татусевим кріслом
Якесь ВОНО взяло й нависло.
Важке, велике, волохате,
Без ніг, без рук, а головате...
І я ЙОГО тепер боюся,
Бо я малесенька, манюся.
Та двері – рип! Те волохате
Уже в руках у мого тата...
Зашурхотіло і принишло,
Лиш клацнуло, як зубки в мишки.
– Тремтиш? Ти що, злякалась, Олю?
Тут сохла наша парасоля!

Мета використання: підготовка до стресових ситуацій, запобігання страхів

Запитання і завдання:

1. Що злякало Олю?
2. Намалюй дівчинку або хлопчика з парасолькою під дощиком
3. Розкажи про ту дівчинку (хлопчика): куди вона (він) йде? Чому? З ким? і т.п.

ХТО НА СВІТІ НАЙСИЛЬНІШИЙ?

– Найсильніший, звісно, слон:
Він бананів з’їсть вагон,
Перескочить через гори,
Вип’є озеро води
І дістане з неба зорі,
Ніби з яблуні плоди...
Так допитливе хлоп’ятко
Своєму казало татку.
Вже воно сиділо в ліжку
І нову гортало книжку –
В ній малюнки зі словами
Оживали й промовляли.
Тато ж, усмішку сховавши,
Заперечив: – А мурашка?
На своїй вузькій спинці
Тягне в день по соломинці,
По листочку, по травинці!
І буде теплий дім –
Не лише собі, а всім!
– Що – сама?
– Та ні, дитино:
І сусіди, і родина –
Кожен носить, котить, тягне
Все, що у нагоді стане.
Сила їхня мурашина,
Як слонова. Правда, сину?

Мета використання: релаксація, відпочинок, зняття психологічної напруги, заспокоєння бурхливого емоційного переживання, моделювання позитивного образу сім'ї.

Запитання і завдання:

1. В чому сила мурашина, як ти думаєш?
2. Намалюй (склади історію про) родину мурашки. Хто на твоєму малюнку тато, а де – мама? Що вони роблять?

ЩО ПОРОБЛЯЄ СОН ВНОЧІ?

Коли вночі засне дитинка –
Петрусь, Івась або Маринка –
З-під ліжка виповзає сон.
Коли вже міцно спить дитинка –
Матвійко, Оля чи Христинка –
Той сон показує... мультфільм.

Іде Коза і мекає:
До дому ще далеко їй,
А ратички болять.
За нею козенятка –
Рогатенькі дитятка
З підскоками біжать.
А от ступа пан Коцький
І крутить вуса хвацько,
Бо звірину злякав.
За ним плететься Півник
У пелехатім пір'ї –
Утік від Лиски він.
Кульгає бідна Качечка...
За мить – вродлива дівчинка
До хатки заверта.
Назустріч їй – Телесик:
В руках тримає весла,
На річку поспіша.
Під хатою дід з бабою
Ведуть розмову з Рябою:
Коли знесе яйце?
Тут Кізка нагодилася,
Що покрадьки наїлася,

А всім збрехала: «Н-н-н-н-е-е-е-е!»
Отак до самого до ранку
Даринку, Павлика, Степанка
Той сон і бавить, й потіша.
Коли ж прокинеться дитинка –
Лук'ян, Максимко чи Галинка –
То сон під ліжко заляга

Мета використання: відпочинок, зняття психологічної напруги, заспокоєння бурхливого емоційного переживання, страх темряви, ночі.

Запитання і завдання:

1. Які мультфільми твої улюблені?
2. Хто з героїв мультфільмів тобі подобається?
Які його якості тобі подобаються найбільше?
3. Намалюй (склади історію про) улюбленого героя. Як би ти з ним провів час, якби його зустрів?

ХТО ВАРТУЄ НАШЕ МІСТО?

Коли засинають у ліжках малята,
Коли затихають у гніздах пташата,
Коли й не шелеснуть в траві стрибунці,
Коли і не схлюпне вода у ріці
І спати уклались легкі вітерці, –
Тоді...

З-за мурів та брам, де таїться від світу,
Виходить сторожа й ступа гордовито.

Усі вояки – в обладунках ясних:

І зорі, і місяць тьмяніші за них.

При кожному домі, при кожному ганку

Стоятиме лицар до раннього ранку,

Сповняючи твердо князівський наказ...

Який? Ворогів не пускати до нас!

Потвори повзучі, дракони летючі,

Примари страшнющі і звірі кусючі

Втікають, аж п'ятами світять у тьмі.

Стоять непохитно нічні вартові

У кожному дворі і при кожному вікні.

Мені про ту варту сказала бабуся,

Тому я нічого тепер не боюся.

Мета використання: відпочинок, зняття психологічної напруги, заспокоєння тривожності, подолання страху темряви.

Запитання і завдання:

1. Хто вартує наш сон вночі?
2. Про що б ти попросив вартових, якби їх зустрів?
3. Намалюй вартових. Що вони роблять на твоєму малюнку?

Острів безпеки у світі небезпек: на допомогу бібліотерапевту

Науково-практичний збірник

Упорядники

Редагування

Верстання

Комп'ютерний дизайн

Лугова Л., Стадницька Ю.

Стадницька Ю., Тацій Л.

Майстренко М.

Кремньова О.